

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI**

**KLASİK LİBERALİZMDEN NEOLİBERALİZME VERGİNİN
DÖNÜŞÜMÜ: TARİHSEL VE EKONOMİ POLİTİK BİR
ÇÖZÜMLEME**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammet TÜRKAN

Ankara 2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI**

**KLASİK LİBERALİZMDEN NEOLİBERALİZME VERGİNİN
DÖNÜŞÜMÜ: TARİHSEL VE EKONOMİ POLİTİK BİR
ÇÖZÜMLEME**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammet TÜRKAN

DANIŞMAN

Doç. Dr. Ceyhun GÜRKAN

Ankara 2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI**

Muhammet TÜRKAN

**KLASİK LİBERALİZMDEN NEOLİBERALİZME VERGİNİN
DÖNÜŞÜMÜ: TARİHSEL VE EKONOMİ POLİTİK BİR ÇÖZÜMLEME**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ceyhun GÜRKAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Doç.Dr. Ceyhun GÜRKAN

Doç Dr. Yiğit KARAHANOĞULLARI

Dr.Öğr. Üyesi Mehmet Gürsan ŞENALP

İmzası

.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Ceyhun GÜRKAN danışmanlığında hazırladığım “Klasik Liberalizmden Neoliberalizme Verginin Dönüşümü: Tarihsel ve Ekonomi Politik Bir Çözümleme (Ankara2018) ” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Adı-Soyadı ve İmza

Muhammet TÜRKAN

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının ortaya çıkmasında ilgisi, yönlendirmeleri ve düzeltmeleri ile ziyadesiyle yardımcı olan ve ayrıca önerdiği kaynaklarla küçük bir kütüphanemin oluşmasını sağlayan değerli hocam ve tez danışmanın Ceyhun Gürkan'a,

Görüşleri, eleştirileri ve yorumları ile bu çalışmanın gelişiminde önemli katkılar sunan değerli hocalarım Mehmet Gürsan Şenalp ve Yiğit Karahanoğulları'na,

Yine tez sürecindeki teşvik, destek ve yardımları için Meltem Yıldırım'a ve benim nazarımda en büyük emekçi olan anne ve babama destekleri için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	iii
TABLolar LİSTESİ	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	v
GİRİŞ.....	1
1. VERGİNİN TARİHİ VE ELEŞTİREL POLİTİK YAKLAŞIMLAR	8
1.1 Vergi Devletin Doğuşu.....	9
1.2 Modern Kapitalizm Öncesi Vergi.....	12
1.3 Klasik Dönemde Vergi (1780-1930)	14
1.4 Keynezyen Dönemde Vergi (1930-1980).....	20
1.5 Neoliberal Dönemde Vergi: Yaklaşımlar	27
1.6 Eleştirel Ekonomi Politik Yaklaşımlar	38
2. UYGULAMA VE DÜŞÜNCE TARİHİ İÇİNDE NEOLİBERALİZM	60
2.1 Neoliberalizm ve Kökenleri.....	60
2.2 Altın Çağın Krizi ve Neoliberalizmin Yükselişi.....	71
2.3 Neoliberal Dönemde Sermaye Birikimi.....	74
2.4 Sermaye Birikimine Yönelik Neoliberal Düzenlemeler	78
2.5 Neoliberal Dönemde Devletin Dönüşümü ve Ulus-Devlet	83
3. NEOLİBERAL DÖNEMDE VERGİ POLİTİKALARININ DÖNÜŞÜMÜ.....	89
3.1 Neoliberal Vergi Politikalarına Geçiş: Ülke Örnekleri.....	93
3.2 Üretken ve Mali Sermaye İçin Yarış: Vergi Rekabeti	97
3.3 Adaletten Etkinliğe Kayma: İkili Gelir Vergisi Sistemi	100
3.4 Üretken Sermaye için Yarış: Teşvikler ve Özel Vergi Bölgeleri.....	103
3.5 Finansal Birikim ve Vergilendirme.....	106
3.6 Uluslararası Vergilendirme	110
3.7 Vergi Yapısındaki Gelişmeler.....	116
3.8 2008 Krizi Sonrası Vergi Politikalarının Dönüşümü	119
SONUÇ	129
KAYNAKÇA.....	138
ÖZET	154
ABSTRACT	155

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
BEPS	: Matrah Aşındırması ve Kâr Aktarımı
FATCA	: Yabancı Hesapların Vergi Uyumu Yasası
FED	: Amerika Merkez Bankası
G20	: Gelişmiş 20 Ülke
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımlar	43
Tablo 2: Faiz Dışı Gelirlerin Bankaların Toplam Gelirlerine Oranı (%)	52
Tablo 3: Kuzey Ülkelerinde İkili Gelir Sistemine Geçiş.....	101
Tablo 4: İkili Vergi Sistemi Örnekleri (2017)	102
Tablo 5: Finansal İşlem Vergisi Uygulamaları.....	109
Tablo 6: OECD Ülkelerinde Vergi Gelirlerinin Milli Gelire Oranı (%)	117
Tablo 7: OECD Ülkelerinde Vergi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirine Oranı (%)....	118
Tablo 8: Banka Vergisi Uygulama Örnekleri.....	121
Tablo 9: 2017 Yılı Kurumlar Vergisi Düzenlemeleri.....	123
Tablo 10: Planlanan veya 2018’de Yürürlüğe Giren Kurumlar Vergisi İndirimleri ...	124

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Çeşitli Kapitalistleşmiş Ülkelerde Verginin Milli Gelire Oranı	25
Şekil 2: Seçili OECD Ülkelerinde Kamu Harcama ve Vergi Gelirlerinin Eğilimi	56
Şekil 3: ABD’de Finansal Kârların Toplam Kâra Oranı	76
Şekil 4: OECD Ülkelerinde En Üst Gelir Vergisi Oranının Ortalaması	100

GİRİŞ

Son dönemde mali meselelere ilişkin gelişmeleri çok daha fazla duymaktayız: artan kamu borçları, kemer sıkma önlemleri, vergi reformları, vergi cennetlerine saklanan varlıklar, artan eşitsizlik ve bu gelişmeler karşısında yükselen toplumsal tepkiler ve protestolar. Bu tez çalışması sıraladığımız mali meselelerden vergiyi ele almaktadır. Bu kapsamda tezin amacı, içinde bulunduğumuz neoliberal dönemde vergilendirme anlayışındaki ve politikalarındaki dönüşümü klasik liberalizme uzanan tarihsel bir bakış açısı içinde ekonomi politik analizle ele almaktır. Ekonomik politik çeşitliliği neoliberal dönemde artmış anaakım yaklaşımlara karşı eleştirel bir düşünce için gerekli ve zorunlu bir çözümlemedir. Verginin ekonomi politik analizi, vergiyi kamu harcamalarının basit bir finansman aracına indirgemez. Vergi bu tanımın ve soyutlamanın ötesinde ele alınması gerekmektedir. Buna göre şu temel soruyla başlanır: sermaye birikim süreçlerinin ve sınıfsal mücadelelerin verginin gelişiminde ve vergi politikalarındaki etkisi nedir? Bu temel soruya cevap verilebilmesi için vergilendirmenin teorisi ve politikaları içiçe geçmiş uzun dönemli toplumsal süreçleri çözümleyen ekonomi politik bir analizle ve bu analizin ayrılmaz parçası olan tarihsel perspektifle anlaşılması gerekmektedir. Dolayısıyla neoliberal dönemin vergi anlayışında ve politikalarındaki dönüşümün anlaşılması için verginin kapitalist sermaye birikim süreci ile olan ilişkisinin ve rolünün tarihsel bir zeminde anlaşılması gerekmektedir.

Tarihsel süreç içinde ‘vergi’ ve onun devlet biçimi ‘vergi devleti’ (*tax state*) kapitalist bir ekonomin ürünü olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Yapılan tarihsel analiz bize ‘Vergi devleti’ ve ‘vergi’ değişen sermaye birikim süreçlerinden, sınıfsal süreçlerden etkilendiği ortaya koymuştur. Bu iki unsur -‘vergi devleti’ ve ‘vergi’- farklı sermaye birikim dönemlerine ve rejimlerine, sınıfsal ilişkilere göre şekillenmiştir. Öte yandan bu durumun tam tersi de geçerlidir. Diğer bir deyişle, vergi sermaye birikim

süreçlerini etkileyen ve sınıfsal ilişkiler üzerinde sonuçları olan bir gerçekleşmedir. Bu anlamda, vergi ve vergi devleti ile kapitalist ekonomi, sermaye birikimi, siyasal düzenler ve sınıfsal oluşumlar arasında tek yönlü bir nedensel ilişki değil, iki yönlü karmaşık ve iç içe geçen toplumsal süreçler söz konusudur. Örneğin, yapılacak bir oran değişikliği sermaye birikimini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilirken öte yandan bir sınıftan diğer sınıfa gelir transferi anlamına gelebilir. Bu bağlamda vergi politikaları bölüşüm ilişkilerini de etkileyen ve düzenleyen bir araçtır. Ele alacağımız üzere, parasallaşan ekonomi vergi devletinin doğuşunda önemli bir rol oynarken, farklı ekonomik koşullara göre vergi devletinin gücü ve kapasitesi de değişmiştir. Yine vergi politikaları sermaye birikim koşullarına göre değişmiş ve dönüşmüştür. Merkantilist politikaların etkili olduğu dönemlerde tüccar sınıfı ile devletin ittifakı söz konusu olmuş ve koruyucu politikalar gündeme gelmiştir (Beaud 2015, 39-40). Sanayileşmenin ilk aşamalarında gümrük vergileri ile ulusal sermaye birikimi desteklenmiştir (Chang 2016). Yükselen yeni sınıflar bu süreçlerde vergi politikalarını etkilemiştir. Kapitalist sınıfların gelişmesi devletlerin gelir vergileri uygulamasına olanak verirken işçi sınıfı ise sermaye birikim süreçlerindeki sömürü karşısında emek güçlerini ve sosyal kazanımlarını korumak ve artırmak için verdikleri sınıfsal mücadele ile artan oranlı vergilerin uygulanmasında belirleyici olmuştur. Bu nedenle, tarihsel ve ekonomi politik analiz bize, artan oranlı verginin hayırsever bir devlet tarafından topluma bahşedilmiş bir armağan olarak değil, sınıfsal mücadelelerin bir parçası olarak ‘vergi devleti’ndeki dönüşümün bir sonucu olduğunu gösterir.

Verginin ekonomi politik tarihini 20. yüzyıla ilerlettiğimizde Keynezyen dönemde, bu dönemin bir sınıf uzlaşısı olan refah devleti uygulamaları nedeniyle, vergi kamu harcamalarının etkili bir finansman aygıtı olmuştur. Bu dönem vergi politikaları artan işçi sınıfının politik gücü nedeniyle daha da artan oranlı tasarlandığı görülmüştür. Neoliberal dönemde ise küreselleşen ekonomi ve uluslararası sermayenin güçlenmesi,

neoliberal ideolojinin baskınlığı nedeniyle bir rekabet aracına dönüştüğü görülmektedir. Uluslararası sermayenin talepleri doğrultusunda en üst dilim gelir vergisi oranları, kurumlar vergisi oranları düşürülmüştür. Regresif nitelikte vergiler daha çok gündeme gelmiş ve gelir dağılımındaki eşitsizlik artmıştır. Üstelik bu sonuçlar ve politikalar karşısında artan oranlı verginin çözüm olarak görüldüğü yer ve zamanlarda, artan oranlılığa düz oranlı vergilerle ulaşılması yönünde kapsamlı neoliberal politika arayışları başlamıştır.

Vergilendirmenin ekonomi politik çözümlemesi bize ayrıca bir siyasal ve yönetsel aygıt olarak devletin vergi devleti yapısı içinde değişen sermaye birikim koşullarına göre nasıl dönüşümler geçirdiği gösterilmektedir. Kapitalizmin doğuşu ile devletin temel gelir kaynağı vergiye dayanmış 20. yüzyıla gelindiğinde ulusal ekonomi üzerindeki devlet etkisi artması nedeniyle devletin vergi kapasitesi artmıştır. Öte yandan, yukarıda da bahsettiğimiz üzere, neoliberal dönemde uluslararasılaşan ekonomide vergi devletinin kapasitesi sermaye üzerinde azalmıştır. Dolayısıyla, vergi kamu harcamaların finansman aracı olması tanımının ötesinde kapitalizmin sermaye birikim ve sınıfsal ilişkileri bağlamında ve tarihsel gelişimi içinde ele alınması gerekmektedir.

Bu doğrultuda, tez çalışması dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde verginin tarihsel gelişimini ortaya koymak amacıyla vergi devletinin oluşumundan başlayarak 1980'e kadar kapitalizmin kısa vergilendirme tarihi incelenmiştir. Bu bölüm son bölümde ele alacağımız 1980 sonrası vergi politikalarındaki dönüşümü anlamak için kapitalizmin kısa bir vergilendirme tarihine ayrılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak kendi mülkiyetine dayalı gelirlerden beslenen 'mülk devleti'nden (*domain state*) vergiye dayanan 'vergi devleti'ne (*tax state*) geçiş süreci üzerinde durulmuştur. Esasen bu sürecin ekonomi politik tarihsel analizdeki karşılığı feodalizmden kapitalizme geçiş sürecidir. Vergi devleti, kapitalizmle parasallaşan ekonomiden ve sermaye birikim sürecinden nakdi olarak pay almaya başlamıştır (Gürkan ve Karahanoğulları 2013). Modern kapitalizm

sanayi devrimi ile başladığı kabul edilmektedir (Bernstein 2014, 41). Sanayi devrimi öncesi kapitalist dönem ile vergi devleti arasında bağ kurmak için bir geçiş süreci olarak İngiltere özelinden sanayi devrimi öncesi vergi politikaları üzerinde durulmuştur. Bu dönemde vergi devletinin kapitalist özellikleri yerleşmeye başlamıştır. Özel tüketim vergileri, gümrük vergileri, mülkiyet vergileri, tekellere verilen imtiyazlar üzerinden devlet gelir elde etmiştir (Dowell 1965, Hartwell 1981, 143-144). Öte yandan merkantilist politikaların bir gereği olarak gümrük vergilerinin yüksek tutulması izlenerek ulusal sınırlarda sermaye birikimine destek sağlanmıştır. İnceleyeceğimiz ikinci dönem ise 1780-1930 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönem Adam Smith'in de politik iktisadında ifadesini bulan liberal düşüncenin baskın hale geldiği dönemdir. Bu dönemde kapitalistleşen ülkelerde burjuvazinin yükselişi ve sınıf mücadeleleri nedeniyle artan oranlı olacak şekilde kişilere ve kurumlara uygulanan vergilere başvurulmuştur. 1930-1980 arasını kapsayan Keynezyen dönem ise gerçek anlamda kamu maliyesinin ortaya çıktığı dönem olmuştur. Keynezyen uzlaşının sonucu olarak kamu harcamaları ciddi biçimde artmıştır (Steinmo 2003, 213). Artan kamu harcamalarının karşılanması için Keynezyen uzlaşya uygun biçimde artan oranlı gelir vergileri uygulanmış ve modern katma değer vergilerine başvurulmuştur ve devletin kapitalist ekonomideki payı artmıştır (Temelli ve Önal 2012, 4-5). Keynezyen dönemle beraber verginin uygulama tarihi bitirilerek güncel dönemin düşünce tarihine geçilmiştir. Bu kapsamda vergiye ilişkin neoliberal ve eleştirel ekonomi politik yaklaşımlara yer verilmiştir. Bu kapsamda bir literatür taraması yapılarak üçüncü bölümde ele alacağımız neoliberal vergi dönüşümlerinin anlaşılması için bir hazırlık yapılmıştır.

İkinci bölümde neoliberal dönemin birikim rejimi ve düzenlemeleri ile bunlara yön veren temel küresel gelişmeler ele alınmıştır. Bu bölümde neoliberalizm ile beraber yaşanan önemli dönüşümlerin üstünde durulmuştur. İlk olarak Keynezyen dönemin birikim ve hegemonya krizi ele alınmıştır. İkinci olarak, neoliberalizm bir düşünce topluluğu olarak

henüz 1930’larda Keynezyen politikalara karşı olarak geliştiği tespit edilmiş ve Keynezyenizmin krizine tepki ve krizden çıkış strateji olarak 1970’lerden itibaren temel makroekonomik politika bütünü olarak geliştiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla, neoliberalizm 1970’lerde birden ortaya çıkmamıştır ve tarihsel olarak 1920’lere ve 1930’lara uzanan ideolojik bir kökeni vardır. Liberal kuruluşların yanı sıra, Milton Friedman, Friedrich Hayek, James Buchanan gibi kamu tercihi teorisyenlerinden oluşan düşünürler neoliberal düşünceleri bu erken dönemlerden itibaren geliştirmişlerdir. Bu iktisatçılar Keynezyen müdahaleci devlete karşı daha çok piyasa talep etmişler ve devleti daha sınırlı -iktisadi anlamda da kurallarla sınırlandırılmasını- talep etmişlerdir. Bu bölümde üçüncü olarak bir düşünce/ideoloji ve makroekonomik politika bütünü olarak neoliberalizm ile beraber değişen sermaye birikim süreci ele alınmıştır. Bu dönemde finansal birikim, emek ve reel ekonomi üzerinde baskın hale gelerek hâkim birikim rejimine dönüşmüştür. Neoliberalizmde sermaye birikim süreci küreselleşmiş ve daha çok akışkan bir biçime bürünmüştür. Dördüncü olarak yeni birikim stratejisine yönelik ulusal ve uluslararası düzenlemeler ele alınmıştır. Finans sermayenin önündeki engellerin kaldırılması, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, sabit kurdan dalgalı döviz sistemine geçiş, kurallı maliye ve para politikalarını uygulayacak kurum ve özerk kurulların oluşturulması, uluslararası anlaşmalar neoliberal sermaye birikimine yönelik önemli düzenlemelerdir. Beşinci olarak neoliberal dönemdeki devletin dönüşümü ele alınmıştır. 1980 sonrasında sosyal politikalardan vazgeçen ve bu alanları piyasa ekonomisine açan bir devlet modeli ortaya çıkmıştır. Devlet yeni sağcı politikalarla otoriterleşmiş, sermaye birikim sürecindeki emek sermaye çelişkisini reel ücretleri baskılamak ve sendikal hareketleri kırmak yoluyla çözmüştür. Neoliberal dönemde ulus-devletler sermaye birikiminin hala önemli bir uğrağı olduğu değerlendirilmektedir (Wood 2003, 137). Ancak, ekonominin ölçeğinin uluslararasılaşması nedeniyle ulus devletlerin sermaye ve

ulusal ekonomi üzerindeki kontrolünün görece azaldığı görülmektedir (Appadurai 2017, 17-18).

Üçüncü bölümde neoliberal dönemde vergi politikaları ele alınmıştır. Özellikle kapitalist ilişkilerin geliştiği OECD ve Avrupa ülkeleri ile ABD ekonomisine odaklanılmıştır. Ulaşılan sonuçlar özellikle ileri kapitalist ülkeler bağlamında ortaya çıkmışsa da, bu sonuçlar tüm dünya ekonomisindeki genel eğilimleri yansıtmaktadır. Bu bölümün konusunu dolayısıyla 1980 sonrasında neoliberalizm ile beraber değişen vergilendirme politikaları ve anlayışları oluşturmaktadır. Neoliberal döneme damga vuran gerçeklik ekonomi ve devletin ölçeği arasındaki uyumsuzluk olmuştur. Ulus-devletlerin kontrol alanları kendi ulusal sınırları ile sınırlı kalırken sermaye ulusal sınırları aşarak daha küresel bir biçimde faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda ulus-devletlerin sermaye ve ulusal ekonomileri üzerindeki kontrol kabiliyetleri üzerinde önemli bir aşınma söz konusu olmuştur. Bu gerçeklik esasen Keynezyen politikaların krizine karşılık neoliberal rejimin çıkış stratejilerinde birini oluşturmuştur. Dönemin vergi politikaları da neoliberal ideoloji ve sermaye birikiminin stratejileri doğrultusunda şekillenmiştir. Neoliberal teoriyi uygulamaya koymaya aday olan yeni sağcı iktidarlar neoliberal vergi politikalarını hayata geçirmişlerdir. İlk olarak İngiltere’de Margaret Thatcher, Amerika Birleşik Devletleri’nde Ronald Reagan, Almanya’da ise Helmut Kohl bu dönüşümü gerçekleştirmişlerdir (Buggeln, Daunton ve Nützenadel 2017). İsveç’te ise neoliberal reformlar sosyal demokrat hükümet eliyle gerçekleştirilmiştir. Bu ülkelerde gerçekleşen vergi reformlarındaki genel eğilim, sermaye ve zenginlere yönelik yapılan kurumlar ve gelir vergisi indirimleri ve bunların telafisi için başta katma değer vergisi olmak üzere dolaylı vergilerin artırılma biçiminde gerçekleşmiştir. Merkez kapitalist ülkelerde başlayan sermayeye yönelik vergi reformlarının yansıması ulus-devletlerin uluslararasılaşan sermayeyi çekmek için giriştiği vergi rekabeti ile sonuçlanmıştır. Hem finans hem de üretken sermayenin ulusal sınırlara çekilmesini ve hatta sabitlenmesini

sağlayacak vergi politikaları izlenmiştir. Bunun sonucunda sermayeye yönelik kurumlar vergisi oranları ve gelir vergisinin üst gelir dilimlerindeki vergi oranları indirilmiştir. Öte yandan ikili vergi sistemleri ile emek ve sermaye farklı vergilendirme rejimlerine tabi tutulmuştur. Sermayeye avantajlar sunulmuş ve paradigma olarak adaletten etkinliğe kayma söz konusu olmuştur. Yine finansal birikimin baskın olduğu yeni birikim rejimine uygun vergi politikaları izlenmiştir. Dönemin vergi politikaları hem hane halkının hem de kurumların borçlanmasını teşvik etmiştir. Uluslararası vergilendirme boyutunda ise iki çelişkili süreç söz konusudur. Bir taraftan yapılan uluslararası anlaşmalarla kaynak ve ikamet ülkelerinin vergilendirme yetkilerinin sınırları çizilmiş ve sermayenin uluslararası dolaşımı garanti altına alınmıştır. Öte yandan küresel ölçekte faaliyette bulunan sermayenin vergi cennetleri kullanmak ve vergi planlamalarına başvurmak yoluyla vergiden kaçınma ve vergi kaçırma girişimleri artmıştır. Mevcut koşullarda sermayenin vergilendirilmesinin güçleşmesi nedeniyle devlet ve sermaye arasında bu bağlamda çelişkili bir durum ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ulus-devletler tek taraflı veya OECD gibi ulus üstü yapılarla bu çelişkiye çözüm aramaya çalışmışlardır. Diğer yandan ortaya çıkan vergi geliri kayıplarına karşı ulus-devletler emek, tüketim gibi sabit unsurlara yönelmeyi tercih etmiştir. Bu durum kapitalist sistemin doğası gereği yarattığı eşitsizliğin neoliberal dönemde derinleşmesine neden olmuştur. 2008 krizinin vergi politika uygulamalarında önemli sayılabilecek etkileri olduğu görülmektedir. Bu çerçevede kriz sonrasında kamunun krizi üstlenmesi nedeniyle artan bütçe açık ve kamu borçları ve neoliberalizmin yarattığı eşitsizlik kriz sonrasında vergi politikalarında belirleyici olmuştur.

1. VERGİNİN TARİHİ VE ELEŞTİREL POLİTİK YAKLAŞIMLAR

Kapitalizmin nasıl doğup geliştiğine yani kökenine dair literatürde önemli tartışmalar mevcuttur. Robert Brenner (1977) ve Ellen M. Wood (2002) gibi isimler kapitalizmin doğuşunu tarımsal üretimin kapitalist niteliğe dönüşmesine bağlamaktadır. Immanuel Wallerstein (2004) gibi dünya sistemleri teorisi perspektifinden ise kapitalizm merkez ve çevre ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Elbette ki kapitalist ilişkiler ekonomik, toplumsal ve sosyal ilişkilere egemen olması zamanla olmuştur. Yaklaşık 500 yıllık bir tarihe sahip olduğunu söyleyebileceğimiz kapitalist yapı feodal ilişkileri çözerek yeni sınıfların doğmasına olanak sağlamıştır. Kapitalizm ile beraber tacir/tüccar sınıfı, büyük tarım çiftliklerinde üretim yapan kapitalistler ve en nihayetinde sanayi devrimi ile sanayi burjuvazisi ortaya çıkmıştır. Her iki yaklaşımı da temel alırsak bu sürecin gelişimi yaklaşık 300 yıllık bir dönemi kapsamıştır.

Bu çalışma çerçevesinde, ilk olarak kapitalizmin kamu maliyesindeki yansıması olan vergi devletinin doğuşunu ele alacağız. Kapitalizmin vergilendirme tarihini vergi devletinden itibaren başladığını varsayarak, incelememizi dönemsel olarak ayıracağız. Literatürde modern kapitalizmin sanayi devrimi ile başladığı kabul gören yaklaşımlardandır (Bernstein 2014, 41). Bu kapsamda sanayi devrimi öncesi süreç geçiş dönemi olarak ele alınmaktadır. Bu bölüm İngiltere özelinden incelenecek olup sanayi devrimi öncesi kapitalist dönemin vergi uygulamaları incelenecektir. Hobsbawn (2016) takip edilerek 1780 öncesi dönem ele alınacaktır. Bu dönemde feodal ilişkiler çözülmeye başlamış, süreç içerisinde ticaret, tarım ve sanayi burjuvazisi ortaya çıkmış ve ücretli işçi sınıfı doğmuştur. Sanayi devrimi sonrasında kapitalizm daha küresel hale gelmiştir. İngiltere’de başlayan kapitalist süreç Avrupa ve Amerika merkezli olarak dünya ekonomisinde egemenliğini kurmuştur. Bu nedenlerle sanayi devriminden 1929 krizine kadarki süreç ikinci dönemimizi oluşturacaktır. 1930-1980 yılları arasını kapsayan

dönemde büyük buhran sonrası Keynezyen politikaların belirlediği bir dünya ekonomisi olmuştur. 1980 sonrası dönem, neoliberal politikaların şekillendirdiği bir dönemdir. 2008 krizi sonrası dönemde maliye ve vergi alanında önemli değişimler gözlenmektedir. Çalışmanın bu dönemsal ayrışma üzerinden ele alınması planlanmaktadır. Neoliberal döneme kadarki süreç bu bölümde işlenecektir. Neoliberal dönem ise 2008 sonrasına ayrı bir parantez açılarak son bölümde incelenecektir. Bu çerçevede kapitalist dönüşümlerle beraber vergi politikaları ele alınacaktır.

1.1 Vergi Devletin Doğuşu

Vergi devletin doğuşunun ortaya koyulabilmesi için feodal sistemden kapitalizme geçiş ile ‘modern kamu maliyesinin oluşumu’nun üstünde durulması gerekmektedir. Maliye tarihi literatürü açısından kapitalizmden feodalizme geçişin yansımaları ‘mülk devleti’nden ‘vergi devleti’ne geçiş¹ olmuştur (Gürkan ve Karahanoğulları 2013, 2). Kapitalizmin kısa vergilendirme tarihini ele almadan önce ‘vergi devleti’ne değinilmesi anlamlı olacaktır. Bu süreçte kendi mülkü, arazisine dayanarak gelir elde eden devletten vergi toplayarak kendini finanse eden devlete doğru bir gelişim söz konusu olmuştur. Başka bir ifade ile ‘vergi devleti’ modern bir kamu mali sisteminin oluşturulmasıdır (Gürkan 2014, 70). Özellikle savaş maliyetleri gibi bir dizi sebeplerle artan kamu harcamaları ve borçlanmalar vergi devletin inşasında belirleyici olmuştur. Charles Tilly’in (2001, 134) tarihsel analizine göre vergi devleti olarak ifade edilen yapının oluşumunda savaşlar belirleyici olmuştur. 15. yüzyıldan önce Avrupa devletlerinde ulusal bir bütçe söz konusu değildi ve vergi sadece ‘ticarileşmiş devletler’de söz konusuydu. Ancak 16. yüzyılda tüm Avrupa’ya yayılan savaşlar nedeniyle devletler kendi bütçelerini oluşturarak hem gelirlerini hem de harcamalarını artırılabilmişlerdi. Diğer yandan, devlet bütçesi borçlanma için bir teminat olmuştur. Bu bağlamda vergiye

¹ Gürkan ve Karahanoğulları (2013) mülk devletinden vergi devletine geçiş sürecin 12. yüzyıldan başlayarak 15. yüzyılda olgunlaşan bir geçiş süreci olduğunu ifade etmektedir.

daha bağımlı hale gelen bir devlet modeli ortaya çıkmıştır. Ayrıca, devletlerin vergi toplamasını mümkün kılan kapitalist ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Ekonomik ilişkilerin parasallaşması ve verginin para olarak toplanabileceği bir ekonominin ortaya çıkması bu durumu mümkün kılmaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde vergi devleti kapitalist gelişmenin bir ürünüdür.

Rudolf Goldscheid (1958) vergi devletinin ortaya çıkışında ‘devletin mülksüzleştirilmesi’ne vurgu yapmaktadır. Kapitalizm öncesinde devlet geniş bir mülkiyete sahip ve gelir kaynağı bu mülklerden gelen gelirlere dayanmaktaydı. Bu nedenle vergi konusu önemsiz veya ikinci planda kalmıştır. Ancak, devlet borçlarının artması nedeniyle aşamalı olarak devlet mülklerini kaybetmiştir (Goldscheid 1958, 203). Bunun sonucunda ‘devlet fakirleşirken’ kreditorler zenginleşmiştir. Dolayısıyla devlet vergilere yönelmek durumunda kalmıştır. Goldscheid 1917 yılında yazdığı eserinde (*Staatssozialismus oder Staatskapitalismus*) ‘vergi devleti’ kavramını tarihsel bir teorik analiz birimi olarak kullanan ilk kişi olmuştur. Aynı şekilde 1. Dünya savaşı sonrası Avusturya ekonomisi üzerine analiz yapan ve ‘vergi devleti’ kavramını kullanan Joseph Schumpeter (1991, 102) vergi devletinin ortaya çıkışını devletin dayandığı ‘mülk ekonomisinin’ (*demesne economy*) krizine bağlamaktadır.

Özetle vergi devleti, devletin ana gelir kaynağının vergilerden oluştuğu bir kapitalist devlet biçimidir. Vergi devletinin ortaya çıkması -bugünkü anlamda olmasa bile- modern bir kamu maliyesinin kurulmasını gerekli kılmıştır. Feodal ilişkilerin çözülmeye başlaması ve değişen iktisadi ilişkilerin parasallaşması, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimi ile artık devlet-toplum ilişkisinin de parasallaşması kolaylaşmıştır (Gürkan ve Karahanoğulları 2013, 2). Para ekonomisi tek başına modern vergilendirmeyi ve vergi devletini ortaya çıkarmasa da, kapitalist ekonominin genel rasyonallitesi olarak parasız bir modern vergilendirme ve vergi devleti de düşünülemez. Dolayısıyla, ortaya çıkan vergi devleti ile paraya dayalı vergi ile finanse edilen bir devlet aygıtı ve biçimi

ortaya çıkmıştır. Bu süreç dolayısıyla aynı zamanda vergi ile devletin parasallaşması sürecidir. Bunun bir uzantısı olarak vergilerin yetmediği noktada sonuç devletin borçlanması olmuştur. Artan borçlanmanın dönüşümü ve yarattığı sonuçlar yine vergiler düzleminde toplumsal ölçekte kendini göstermiştir. Aşırı vergilendirme vergi isyanlarına neden olmuş ve sosyolojik sonuçlar doğurmuştur (Gürkan ve Karahanoğulları 2013, 3). Artan vergilendirme toplumsal bir dirençle karşılaşmıştır.

Vergi devleti olarak kavramsallaştırılan Avrupa’da ortaya çıkan bu devlet modelinin doğuşu ve gelişimi 15. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasındaki döneme denk düşmektedir. Ancak her ülkede ‘vergi devleti’nin gelişimi sahip oldukları özelliklere göre farklılık göstermiştir. Ülkelerdeki kapitalist gelişimin düzeyi, ekonominin parasallaşma düzeyi, uluslararası ticaret, kredi sistemi, mülkiyet ilişkileri ve benzeri toplumsal, siyasi ve iktisadi unsurlar vergi devletinin tarihsel gelişimini belirlemiştir (Gürkan ve Karahanoğulları 2013, 2-3). Tilly (2001, 65) bu ayrışmayı bir ara model de söz konusu olmak üzere devletlerin oluşumunda ‘sermaye’ (*capital*) veya ‘zor’a (*coercion*) dayanması üzerinden açıklamaktadır. ‘Sermaye-yoğun’ modele Cenova ve Hollanda cumhuriyeti gibi ticari ilişkilerin baskın olduğu ülkeler örnektir ve bu devletlerin kaynak edinimi kapitalistlere dayanmıştır. Bu türden devletler kapitalistlerden borçlanmak veya vergi toplamak yoluyla kamu giderlerini finanse etmişlerdir. Savaşları daha çok kiralanan askerler ile yürüterek büyük bir idari yapı oluşturmamışlardır. Öte yandan zor-yoğun modelde ticari ve parasal ekonominin gelişmediği Prusya gibi devletler savaşlarını haraç toplamak ve büyük idari yapılar kurmak yoluyla yürütmüşlerdir (Gürkan 2014, 57, Tilly 2001, 65). Ancak bu ülkeler arasındaki söz konusu ayrışma 19. yüzyılda benimsenen ulus-devlet modeli kapsamında yakınlaşmıştır (Gürkan ve Karahanoğulları 2013, 2). Alt başlıklarda dönemsel olarak ele alacağımız kapitalizmin kısa vergilendirme tarihi vergi devletinin dönüşümüne dair tarihsel bir açıklama sunmaktadır.

1.2 Modern Kapitalizm Öncesi Vergi

Modern kapitalizmin sanayi devrimi ile başladığı kabul görmektedir. Sanayi devrimi öncesi bu dönem bir tür geçiş dönemi olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle bu dönem kapitalizmin ortaya ilk çıktığı yer olması itibari ile İngiltere özelinden ele almak gerekirse, bu ülke feodal ilişkilerin en hızlı çözüldüğü yer olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde İngiltere'nin kolonyal faaliyetleri yüksek sermaye birikimine olanak sağlamıştır. Devletin desteği ve teşviki ile kurulan karteller ve tekeller İngiliz ticaretini önemli düzeyde artırmıştır. Kolonilerden gelen değerli madenler ülkeye zenginlik katarken, bu bölgelerle yapılan ticaret üretimi önemli ölçüde artırmıştır. Amerika Kıtasında kurulan koloniler ve Doğu Hindistan Şirketinin² faaliyetleri bunlardan en önemlileridir. Esasen bu dönemde Avrupa'da bir 'siyasi merkezileşme' ve devlet ile kapitalist tüccar sınıf arasında ittifak söz konusu olmuştur. Üst bölümde vurgulanan askeri-mali merkezileşme sürecinde devlet, artan ordu ve donanma masraflarını karşılamak için kapitalist iş dünyasına dayanmış ve silah, bilgi, mali kaynak ve kredi temin etmiştir (Adda 2013, 37). Bunun yanı sıra, çitleme hareketlerinin sonucu toprakların özel mülkiyete geçmesi ve yaşanan rekabetin toprağın daha verimli işlenmesini gerekli kılması, kapitalist çiftliklerin önünü açmıştır. Çitleme hareketi sonucu birçok köylü ve rekabete dayanamayan birçok küçük üretici topraksız ve işsiz kalmıştır (Beaud 2015, 98-101). Mülkiyet yapısında değişimin ve kapitalist tarımsal işletmeciliğin gelişimi sonucu yoksul bir işçi kesimi ortaya çıkmıştır. Bu durum Marx'ın (2016a) 'ilk birikim' sürecine denk gelmektedir. 18. yüzyılda yaşanan teknik gelişmelere bağlı olarak üretim fabrikalara taşınmıştır ve işçi sınıfı fabrikalarda sınai üretim ve maden işlerinde kullanılmıştır (Beaud 2015, 101-107). Michel Beaud sanayideki yaşanan bu ilk gelişimleri 'manifaktür kapitalizmi' olarak nitelendirmektedir. Bu bağlamda

² Fransa ve Hollanda'nın da Hindistan şirketleri kurduğunu vurgulamak gerekmektedir.

değerlendirildiğinde 18. yüzyılının sonuna gelindiğinde her anlamda- ticaret, tarım ve sanayi- burjuvazinin gelişim gösterdiği görülmektedir.

Bu geçiş süreci, vergilendirme anlayışında ve politikalarında da dönüşüm yaratmıştır. Devlet kapitalistleşen ve parasallaşan ekonomiden payını vergilerle almıştır. Burjuvazinin yükselişi bu süreçte belirleyici olmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, geleneksel olarak prenslerin temel gelir kaynağını sahip olduğu topraklar oluşturmaktaydı. Zamanla bu toprakların bir kısmı satılmıştır. Kendi mülkünden elde edilen gelirler dışında gümrük ve feodal lordlardan elde edilen gelirler kraliyetin gelir kaynağını oluşturmaktaydı (Douglas 1999, 1). Vergiler ise olağandışı gelirler olarak kabul edilmekteydi (Hartwell 1981, 143). İngiltere özelinde vergisel bağlamda özellikle 17. yüzyılda önemli gelişmeler olmuştur. Artan savaş harcamaları, kraliyetin mevcut gelir kaynaklarının giderleri karşılayamamasına neden olmuştur. Bu nedenle devlet daha çok vergilere başvurmuştur. Bu kapsamda yeni gümrük vergilerine başvurulmuş, özel tüketim, damga, ‘baş’ (*poll tax*) ve arazi vergileri uygulamaya sokulmuştur (Hartwell 1981, 143). İlk olarak 1643 yılında bira ve tütüne yönelik özel tüketim vergisi getirilmiştir. Bu uygulama zamanla diğer ürünlerle genişletilmiştir. Gümrük vergilerinin bir parçası olmak üzere tütün, malt, bira, şarap, cam, deri, tuz, şeker, kömür gibi ürünlerin ticaretine özel tüketim vergileri uygulanmıştır (Dowell 1965). İngiltere’de 17. yüzyıla gelindiğinde feodal ilişkiler neredeyse yok olmak üzereydi (Douglas 1999, 1). Ancak, tarımsal üretimin hala önemli olması nedeniyle devletin mülkiyete ilişkin vergilere gittikçe daha fazla dayanmasına neden olmuştur. Toprak, arazi, emlak gibi servet unsurları mülkiyet üzerinden alınan vergilerin matrahına konu olmuştur (Dowell 1965). Bu ekseninde kamu maliyesinin restorasyonu sürecinde 1660 sonrasında emlak ve kişisel mülkiyet üzerinden vergi alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda arazi vergisi, 1693 yılında ilk kez uygulamaya sokulmuş ve bu vergi 18. yüzyılda da devam ettirilmiştir (Hartwell 1981, 144). Bunun yanı sıra 1696 yılında ‘pencere vergisi’ (*window tax*) uygulamaya

konulmuştur. Diğer yandan yükselen burjuvaziye bağlı olarak devlet tekeller oluşturmak yoluyla bu sınıfa destek vermiştir. Burjuvazinin desteklenmesi için merkantilist politikalara başvurulmuş ve gümrük vergileri yükseltilmiştir (Beaud 2015, 39-40). Bu gümrük politikası merkantilist politikalarla uyumlu olarak ticaret burjuvazisinin lehine bir durum olmakla birlikte sermaye birikimini destekleyici niteliktedir.

1.3 Klasik Dönemde Vergi (1780-1930)

18. yüzyılın ikinci yarısında buharlı makinelerin üretimde kullanılması ile beraber ortaya çıkan sanayi devrimi İngiltere’de fabrikaların sayısının hızla artmasına sebep olmuştur. Makineleşme ile beraber hızlı bir üretim artışı sağlanmıştır. İngiltere’ye müteakip Fransa, Belçika, Almanya ve İsviçre gibi Avrupa’nın diğer ülkeleri de fabrikalar kurmuşlardır. Özellikle, tekstil ve demir-çelik sektörleri bu ülkelerde sanayinin motoru olmuşlardır (Beaud 2015, 132). Okyanusun öte yanında Amerika’da ise, yine özellikle kuzeyde, sanayi kapitalizmi gelişim göstermiştir. Hem Avrupa’daki hem Amerika’daki yaşanan sanayileşme 19. yüzyılda sayıları milyonları aşan bir işçi sınıfı yaratmıştır. Sınıf mücadelesi sürecinde işçi sınıfının politik olarak güçlenmesi ve 19. yüzyılın ikinci yarısında genel oy hakkı elde etmiş ve devlet politikaları üzerinde etkili bir unsur haline gelmiştir (Polanyi 2014, 195). Dolayısıyla işçi sınıfının politik, ekonomik ve sosyal taleplerinin daha çok karşılık bulmasının önü açılmıştır. Karl Polanyi (2014) işçi sınıfının yükselişini ve taleplerinin karşılık bulmasını ‘çift yönlü hareket’ (*double movement*) ile açıklamaktadır. Çift yönlü hareketin ilki kendi kurallarına göre işleyen piyasa ekonomisinin 19. yüzyılda piyasa toplumunu yaratarak genişlemesidir. Polanyi (2014) ‘kendi kurallarına göre işleyen piyasa ekonomisinin’ liberal inancın tersine doğal düzenden öte kamu maliyesinin de bir araç olarak kullanıldığı kurgulanmış bir düzen olduğu iddiasındadır. Zira kurgulanmak istenen serbest piyasa ekonomisi “merkezi bir biçimde düzenlenen ve kontrol altında sürekli bir müdahaleciliğin sınırsız artışından geçmekteydi” (2014, 202). Piyasa ekonomisi insan ve doğanın işleyişine

aykırılığına rağmen emeği, parayı ve toprağı metalaştırarak bunları kontrol altına almıştır. Daha önceki ekonomik düzenler sosyal ilişkilere ‘gömülü’ (*embedded*) iken kapitalizm ‘gömülü olmayan’ (*disembedded*) bir yapı olması itibari ile farklılaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle kapitalizm öncesi ekonomik düzenlerde ekonomi toplumsal hayatın bir parçasıyken kapitalizmle beraber toplumsal ilişkilerin ekonomik hayata tabi olduğu bir sistem doğmuştur. Polanyi ‘kendi kurallarına göre işleyen piyasa ekonomisinin’ insan ve doğa üzerindeki yıkıcı etkilerine vurgu yaparak işçi sınıfının korumacı taleplerinin çift yönlü hareketin karşıt hareketini olduğunu belirtmektedir (2014, 208). 1870’lerle beraber İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya gibi kapitalist ekonomilerde koruyucu yasal düzenlemeler uygulamaya konulmuştur. İşçi tazminatlarının uygulanmaya başlanması, işçilere yönelik sigortalar, çalışma koşullarının düzenlenmesi, fabrika denetimlerinin artırılması, çeşitli sektörlerde küçük yaştakilerin çalıştırılmasının yasaklanması, fiyat düzenlemeleri zorunlu aşı uygulamaları gibi koruyucu önlemler bunlardan başlıcalarıdır (2014, 209-213). Nitekim 1870’lerde başlayan sosyal politikalar sosyal devletin başlangıç dönemi olarak kabul edilmektedir (Taşğın 2017, 25). Keynezyen dönemde işçi sınıfının daha da güçlenmesi ve İngiltere’de hazırlanan *Beveridge Raporu* sonrasındaki dönemde sosyal devlet, refah devletine evrilmiştir (2017, 32). 1870’lerle beraber ortaya çıkan işçi sınıfı kazanımlarında sınıf mücadelesinin etkisinin ortaya koyulması bağlamında Almanya’daki Bismarck dönemi geçerli bir örnek teşkil etmektedir. Sosyal demokrat partinin yükselişi karşısında partiyi kapatan ve çeşitli despotik mekanizmalara başvuran Bismarck, artan talepler karşısında çeşitli sosyal güvenlik önlemlerini hayata geçirmiştir. 1883 yılında Hastalık Sigortası Yasası ve 1884 yılında İş Kazaları Yasası ile işçi sınıfı hastalık ve kazalara karşı güvence altına alınmıştır. Yine 1889 yılında Yaşlılık-Malullük Sigorta Yasası ile zorunlu bir emeklilik sistemi oluşturulmuştur (Rosanvallon 2004, 125-126).

Bu dönemde vergi politikalarında yaşanan gelişmeleri esas olarak sınıf ilişkileri ve mücadeleleri belirlemiştir. Artık devletlerin gelir sağlayabileceği ekonomik alanlar ve sınıflar ortaya çıkmıştır. Geleneksel olarak başvurulmuş mülkiyet/servet ve özel tüketim vergilerinin yanı sıra devletler gelir vergilerine yönelmiştir. Kapitalist gelişme ile beraber ortaya çıkan yeni nüfus grupları ve sınıfları gelir vergilerinin muhatabı olarak görülmüştür. Geleneksel olarak verginin mükellefi olan toprak mülkiyetine sahip olan aristokrat sınıfın yerini kapitalizmle yükselen tüccarlar ve profesyoneller, burjuvazi almaya başlamıştır. Verginin hem konu hem de mükellefi bağlamındaki bu kaymada değişen sınıfsal yapı ve bunun sonucunda ortaya çıkan siyasal mücadelelerin altının çizilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ilk mücadele gelişen burjuvazi ile aristokrat sınıfı arasında ve ayrıca burjuvazinin sınıf içi fraksiyonları arasında yaşanmıştır. Parlamentolarda genelde büyük toprak sahibi aristokratların baskın durumda olması vergi politikalarını bu bakımdan etkilemiştir. Aristokrat sınıf servet unsuru üzerinden vergilerin daha da artırılmasının önüne geçerken vergilerin burjuva sınıfına yüklenmesini sağlamaya çalışmıştır. Diğer yandan yükselen işçi sınıfı da benzer şekilde vergi politikalarını etkilemiştir. Özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde politik bir güç olarak yükselen işçi sınıfı karşısında devletler artan oranlı vergi politikalarına yönelmiştir.

Kapitalist ilişkilerin vergilendirme alanındaki ilk önemli yansımaları kapitalizmin doğduğu yer olarak kabul edilen İngiltere’de göstermiştir. 18. yüzyıl bitmeye yakın ilk defa gelir vergisinin uygulamaya sokulması söz konusudur. 1792 yılında Fransa ile yaşanan savaşlar nedeniyle İngiliz kamu maliyesi, artan harcamaları ve dolayısıyla artan kamu borçlarını mülkiyet üzerinden alınan vergilerin aksine gelir vergisi koymak yolu ile kapatmaya çalışmıştır (Samson 2002, 35). Bu gelir vergisi daha kapsamlı bir gelir vergisi reformunun habercisi olmuş, 1798 ve 1799 yıllarında yapılan düzenlemelerle daha geniş kapsamlı bir gelir vergisi uygulamaya konulmuştur. Bu uygulama Napolyon savaşların bitimine kadar yani 1816 yılına kadar devam ettirilmiştir. İngiliz parlamentosunda

aristokrat sınıfın baskın olması toprak, arazi gibi servet üzerinden vergilerin yerine tüccar ve üretici sınıfı hedefleyen gelir vergilerine yönelmede etkili olmuştur (2002, 35). Bir diğer taraftan, bu dönemde gelir üzerine vergi koyulabilmesi kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, kapitalizmin yarattığı yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkması ile mümkün olmuştur. Nitekim savaş ekonomisinden en kazançlı çıkan bu sınıflar olmuştur (2002, 35). Elde ettikleri aşırı kârın vergilendirilmesi burjuvazi için sorun oluşturmayacaktır. Ödedikleri vergi bu sınıflara sermaye birikiminin devamlılığı için bir tazminat olarak değerlendirilebilir. İngiltere’de 1799-1816 arasında denenen ilk genel gelir vergisi uygulaması 1842 yılından itibaren süreklilik kazanmıştır. Gelecek 65 yıl boyunca sabit oranlı uygulamakla beraber 1880’lerde ücretlileri ve düşük gelirleri hedefleyen vergi istisnaları getirildi. Buna göre belli bir gelirin altında kalan kişiler vergi dışı kalmıştır. Bu anlamda daha artan oranlı bir dönüşüm söz konusu olmuştur.

Gelişen kapitalizmin bir diğer sahasında ABD’de ise gelir vergileri federe devletten önce eyalet devletleri uygulamaya koymuştur. 1800’lerde yaşanan ekonomik gelişme ve batıya doğru genişlemenin sonucu olarak devletler yol, kanal ve benzeri projeleri üstlenmişlerdir. Bu projelerin özel sektöre imtiyaz yoluyla tamamlanması planlanmıştır. Ancak bu projeler özel kaynaklarla yürütülememiş ve devlet tarafından üstlenilmiştir. Bu projelerde beklenen gelir ve gider arasındaki farkın iyi hesaplanamaması nedeniyle devletler borçlanmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle devletler 1840’larda artan kamu açıklarını gelir vergisi koymak yoluyla tazmin etmek zorunda kalmışlardır. Özellikle Amerikan güney devletleri bu kamu projelerini gelir vergisi kullanmak yoluyla gerçekleştirmişlerdir. İngiltere örneğinde olduğu gibi Amerikan devletlerinde de yönetimde toprak sahiplerinin baskın olması mülkiyet vergilerine set çekmiş, tüccar ve profesyonellere yönelik gelir vergilerine yol açmıştır. İlk aşamada sabit tutarda işletme ve meslek vergileri uygulanmış, daha sonrasında sabit oranlı gelir vergisine geçilmiştir. 1865-1872 döneminde yaşanan iç savaş gelir vergisinin

ulusal düzeyde uygulanmasına yol açmıştır (Samson 2002, 36). 1880-1890'larda çiftçi ve işçi kesiminin güçlenmesi gelir vergisinin artan oranlı olması yönünde talepleri beraberinde getirdi. Bu gruplar yürürlükte olan gümrük tarifelerinin kuzeyli sanayicileri koruması ve bu nedenle fiyatların yükseliyor olması nedeniyle artan oranlı vergiler uygulanması yönünde baskı oluşturdular (2002, 37). Buna paralel olarak İngiltere örneğindeki gibi düşük gelirlere vergi istisnası tutarları yükseltilerek bu kesimlere avantaj sağlanmıştır.

Kapitalist gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkan gelir vergisi uygulamaları zamanla diğer ülkelerde de gözlemlenmiştir. Amerika ve Britanya'dakine benzer biçimde bu dönemde diğer kapitalist ülkelerde de gelir vergisi uygulamaları başlamıştır. Kanada 1892, İtalya 1864, İsveç 1897, Almanya 1891, Fransa 1909 yıllarında gelir vergisi uygulamaya konulmuştur. Bu ülkelerde uygulamaya konulan vergi oranları %0,1 ile %15 arasında artan oranlı biçimde değişmiştir (Önder 2011, 261).

Kurumsal şirketlerin ortaya çıkışını Avrupalı devletlerin kolonyal faaliyetlerine kadar götürmek mümkündür. Ancak, 19. yüzyılda kapitalist gelişme, şirketlerin artan bir şekilde iktisadi faaliyet göstermesine olanak sağlamıştır. Nitekim bu kurumsal şirketler birinci küreselleşme dönemi olarak kabul edilen 1870-1914 döneminde artan düzeyde uluslararası faaliyetlere girişmişlerdir. Bu süreçte, bugünkü çok-uluslu ve küresel ölçekte faaliyet gösteren birçok şirketin temeli atılmıştır. *Singer Company, Scottish Company, General Electric, HJ Heinz, Bayer, International Harvester* gibi çok-uluslu şirketler bu dönemde kurulmuştur (Hewitt, Lymer ve Oats 2002, 46). Bir diğer ifade ile sermayenin ölçeği genişleyerek küresel düzleme yayılmıştır. Buna paralel olarak, Amerika'da 1890-1916 döneminde şirket birleşmeleri söz konusu olmuş ve Amerikan kapitalizmi kurumsal şirketlerinin egemenliği altına girmiştir (Sklar 1988, 33). Emperyalist yayılmaların söz konusu olduğu ele aldığımız dönemdeki tüm bu gelişmeler esasen ulusal kapitalizmlerin şirketler aracılığıyla gerçekleşen rekabetini ifade etmektedir.

Kurumsal şirket yapılarının ekonomide artan ağırlığına bağlı olarak vergi politikaları da bu süreçten etkilenmiştir. Şirketler ilk aşamada kurumlar vergisi adı altında mülkiyet vergileri, gelir vergileri veya lisanslama yoluyla vergilendirilmiştir. Bahsedildiği üzere Britanya’da 1798 yılından beri genel bir gelir vergisi uygulamaktadır. Bu gelir vergisi kapsamında şirketlerce elde edilen kazançlar gelirin bir unsurunu oluşturmuştur. 1842 yılında yapılan değişiklikte şirketlerce elde edilen kazançlar gelir vergisi içerisinde vergilendirilmeye devam etmiştir. İngiltere’de 1915 yılına kadar kurumlara özgü bir vergi uygulanmamıştır. 1915-1921 yılları arasında kurumlara gelir vergisinin en üst dilimi olan %25 oranında ‘aşırı kazanç vergisi’ (*excess profits duty*) uygulanmıştır (Picciotto 2013, 3). Amerika’da ise 1820’li yıllardan başlayarak Amerikan devletleri bankacılık ve sigortacılık alanında faaliyet gösteren şirketleri ‘genel mülk vergileri’ (*general property tax*) altında vergiye tabi tutmuşlardır (Seligman 1969, 146). Federal düzeyde ise ilk kez 1909 yılında ‘kurumlar vergisi’ne (*corporate excise tax* adı altında) başvurulmuştur (Kornhauser 1990, 53). Buna göre şirketler elde ettikleri kârlar üzerinden %1 sabit oranında vergiye tabi olmuşlardır. 1935’e kadar yapılan ara değişiklikler ile bu oran %13.75’e kadar yükseltilmiştir (Taylor 2003, 284). Ayrıca, bu süreçte ekonomik ve hukuki çifte vergilendirme sorunları da çözülmüştür. Amerika’da yapılan değişikliklerle yabancı ülkelere elde edilen kazançların vergiden indirimine izin verilmiştir.

Sanayi devrimi sonrası sanayi burjuvazisinin yükselişi bu dönemi kapitalist dönem içerisinde ayrı bir yere koymaktadır. Bu dönem ayrıca ulus-devlet oluşumlarının belirginleştiği bir süreçtir. Bu bağlamda devletlerin sanayi burjuvazisini koruyucu önlemler aldığı görülmektedir. Nitekim İngiltere merkantilist dönemde kendi ticaret burjuvazisini koruyacak politikalar izlemiştir. 19. yüzyılda bugünkü anlamda devletlerin ellerinde ekonomiye müdahale edebilecekleri etkin maliye ve para politika araçları söz konusu değildi. Zira bankalar daha çok özel mülkiyet altında ve bugünkü gibi merkez

bankaları söz konusu değildi. Bu nedenle gümrük vergileri çok daha etkin bir araç olarak görülüyordu (Chang 2016, 38-39). Bu bağlamda kapitalistleşen devletlerin ulusal sanayilerinin gelişene kadar serbest ticarete sıcak bakmadığı ve koruyucu gümrük tarifeleri uyguladığı gözlenmektedir. Özellikle devletlerce önemli görülen sektörler gümrük duvarları ile desteklenmiştir (Chang 2016). Bu bağlamda bu dönemde gümrük vergileri ile sanayi burjuvazisinin sermaye birikimi desteklenmeye çalışılmıştır.

Gelişen küresel kapitalist ilişkilere paralel olarak doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımların artması sonucu sermayenin birikimi açısından vergilendirme sorunlarını ve tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Çok-uluslu şirketlerin birden fazla ülkede faaliyet göstermesi bu şirketlerin çifte vergilemeye maruz kalmasına neden olmuştur. Küresel sermaye birikimini olumsuz etkileyen bu durumun çözümü uluslararası bir girişimi gerekli kılmıştır. Bu kapsamda, 1919 yılında kurulan ‘Uluslararası Ticaret Odası’nın (*International Chambers of Commerce*) çağrılarına cevaben 1920’li yıllarda Milletler Cemiyeti çifte vergilendirmenin önlenmesine yönelik çalışmalar yapmıştır. 1923 ile 1927 yıllarında Gijbert Bruins, Luigi Einaudi, Edwin Seligman ve Josiah Stamp’dan oluşan dört kişilik bir iktisatçı grubu bu konuya yönelik çalışmalar yürütmüştür. Bu yapılan öncü çalışmalardan ülkelerin uygulaması için çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmasına yönelik model anlaşma metinleri ortaya konulmuştur. Böylece, model anlaşmalara dayanan uluslararası vergi kuralları ortaya çıkmıştır (Picciotto 2013, 23-27). Dolayısıyla sermayenin hareketlerinin serbestleştirilmesi konusunda vergilendirme boyutuna ilişkin ilk adımlar bu dönemde atılmıştır.

1.4 Keynezyen Dönemde Vergi (1930-1980)

Bu dönemdeki vergi politikalarını, döneme hâkim olan Keynezyen iktisadın ekonomi politiğinden anlamak mantıklı olacaktır. Sanayileşmiş ileri kapitalist ve çevre ülkeler, ABD’den başlayarak diğer ülkelere yayılan 1929 büyük buhranından çıkış

yolunu Keynezyen politikalarda bulmuşlardır. Bu bağlamda, piyasa ekonomisinin yetersiz kalması nedeniyle sermaye birikiminin devamlılığı için devlete aktif rol verilmiştir. Devlet kamu harcamaları ile efektif talebin sürdürülmesini sağlayarak özel sektörün kârlılığını sağlamıştır. Vergi de aktif-müdahaleci devletin ekonomiye yön vermedeki politika araçlarından biri olarak kullanılmıştır (Steinmo 2003, 214). Diğer yandan, bu dönem sermaye ve işçi arasındaki bir uzlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu başlığın sonunda alacağımız üzere bu uzlaşma zorunlu bir uzlaşmadır ve işçi sınıfının politik bir güç haline gelmesinin bir sonucudur. 1930'lara gelindiğinde dünya kapitalizminde sayısı oldukça fazla, sendikalarla örgütlenmiş ve belirli mücadeleler sonucu genel oy hakkı elde etmiş bir işçi sınıfı mevcuttu. Bu kitlenin talepleri karşısında siyasetin ve kapitalist sınıfların ödünler vermesi gerekiyordu. Sendikalarla masaya oturularak yapılan toplu sözleşmeler sonucu çalışanların ücretleri yüksek tutulmuştur. Öte yandan bu süreç Fordist üretim tarzı ve birikim rejimi ile uyumludur. Ulusal sınırlar içerisinde kitlesel üretim ve kitlesel tüketimi temel alan bu üretim tarzında, verilen yüksek ücretler toplam talebin de devamlılığını garanti altına alan temel unsur olmuştur (Jessop 2009, 104). Düzenleme rejiminin konusu olarak sermaye birikimin sürecinin meşruiyeti sorunu da çözülmüştür. Devlet ücretlilere karşı sosyal amaçları gerçekleştirmek amacıyla harcamalar yaparak bu kesimleri desteklemiştir. Bir diğer ifade ile devlet korporatist bir model benimseyerek emek ve sermaye arasındaki çelişkileri birikim ve düzenleme rejimi açısından çözmeye çalışmıştır. Kamu maliyesi açısından, Keynezyen dönemin birikim stratejisi kamu harcamalarının ciddi oranda artmasına neden olmuştur. Devletin kapitalizm içinde birikim ve meşruiyete yönelik işlevlerinin artması söz konusu olmuştur. Devlet bir yandan sermaye birikiminin sağlanması amacıyla kamu harcamalarına ağırlık verirken diğer yandan sosyal amaçlarla meşruiyet sağlamaktadır.

Söz konusu dönemde artan kamu harcamaları modern bir vergi sisteminin kurulmasını gerekli kılmıştır. Keynezyen dönemi kamu maliyesi bağlamında diğer

dönemlerden ayıran önemli fark bu süreçtir. Daha önceki dönemde kamu gelirleri çoğu zaman geçici nitelikteydi veya düşük oranlarda toplanmaktaydı. Daha öncesinde devletin Keynezyen dönemdeki gibi ekonomide aktif-koruyucu bir rolünün ve işlevinin olmaması kamu harcamalarının sınırlı kalmasına neden olmuştur. Kamu harcamaları genellikle savaş dönemlerinde yoğun bir artış göstermiş bunlarda genelde geçici veya ek vergilerle kapatılmayla çalışılmıştır. Nitekim 20. yüzyıla gelinene kadar hiçbir devlet milli gelirin %10'una denk gelecek tutarda vergi toplamamıştı. Bu anlamda gerçek bir vergi sistemi oluşturulamamıştır (Steinmo 2003, 209-210).

Keynezyen yaklaşım maliye politikaları bağlamında devrim niteliğindedir. Klasik ve neoklasik yaklaşımda kamu maliyesi araçları bir politika aracı olarak değerlendirilmemiştir. Nitekim bu yaklaşımlarda var olan mükemmel piyasa anlayışı nedeniyle devlet müdahalelerine sınırlı bir alan bırakılmış ve maliye politikalarına gerek görülmemiştir. John Maynard Keynes ise maliye teorisini maliye politikası hattına oturtmuştur. Keynes'in likidite tuzağı nedeniyle para politikalarını etkinsiz görmesi ve ekonomiye müdahale aracı olarak maliye politikalarını öne çıkarmaktadır. Keynes (2010) efektif talep yetersizliği nedeniyle ekonominin hiçbir zaman tam istihdam düzeyine gelemeyeceğini iddia etmektedir. Bu nedenle devletin ekonomiye sürekli müdahalesini meşru görmektedir. Keynes'in vergiye olan yaklaşımını da bu maliye politikası anlayışı perspektifinden anlaşılması gerekmektedir. Efektif talebin düzenlenmesi bağlamında diğer kamu maliyesi araçları gibi vergiye de başvurulabilir. Vergiler azaltmak veya artırılmak yoluyla ilk aşamada efektif talebi etkilemek yoluyla ekonomi canlandırılabilir veya soğutulabilir (Keynes 2010, 89). Örneğin; alınan verginin azaltılması toplumun harcanılabilir gelirini artıracak, bu durum ise tüketim ile beraber talebi canlandıracaktır. Bu şekilde efektif talep ayarlaması yapılarak ekonomide makroekonomik istikrar sağlanabilir. Bu bağlamda Keynezyen yaklaşımla beraber vergi bir politika aracına dönüşmüştür. Vergi Keynes'in aktif maliye politikalarının bir parçası olmuştur.

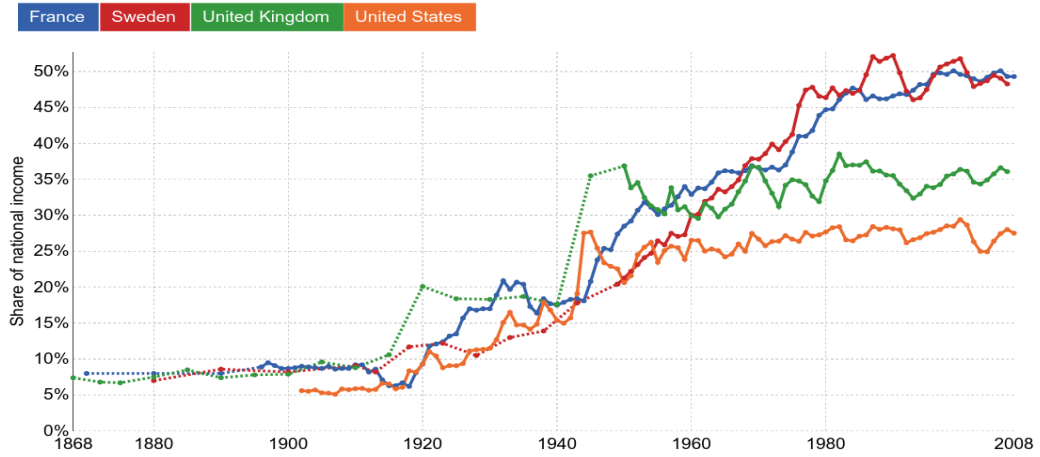
Keynezyen yaklaşımla beraber vergi kamu harcamalarının finansmanını öngören mali amacın dışında bir unsur olarak kullanılması gündeme gelmiştir. Nitekim Keynes'in bu görüşleri 1970'lere kadar merkez kapitalist ülkelerde bilfiil uygulama alanı bulmuştur (Şen ve Sağbaş 2016, 93-98). Keynezyen vergi politikaların uygulama alanı bulmasıyla beraber devletin vergi gelirlerinin toplam gayrisafi hâsıla içindeki payı hızla artmıştır. Çoğu zaman %10'ları bulmayan bu oran %30-40'lara yükselmiştir. Bir diğer ifade ile Keynezyen politikalar modern kamu maliyesinin de kurulmasına ön ayak olmuştur. Klasik ve neoklasik iktisat sermaye birikim sürecinde devleti dışsal olarak tanımlamıştı. Keynes ise devleti sermaye birikim sürecine dâhil etmektedir. Efektif talep yetersizliği nedeniyle piyasalarının mükemmel işlemeyeceği varsayımı altında sermaye birikimin devamlılığı için devlet müdahalesini teorisine dâhil etmektedir. Bu kapsamda Keynezyen anlayışta verginin bu amaca ulaşmada bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Efektif talebi etkilemek amacıyla yönelik yapılacak vergi politikaları ile sermaye birikimine doğrudan katkıda bulunmaktadır. Yine kamu harcamaları yolu ile de ekonomik talep yaratılması öngörülmektedir. Bu bağlamda kamu harcamalarının tamamlayıcı bir unsuru olması nedeniyle Keynezyen teori kapsamında vergi yine dolaylı yoldan da olsa sermaye birikimde bir işlev edinmektedir.

Devletin artan harcamalarının karşılayabilmesi için düzenli ve sistematik bir vergi sistemi kurması gerekmiştir. Bu bağlamda, 'sınıf vergilerin' (*class tax*) yerini 'genel vergiler' (*mass tax*) almıştır ve bunun sonucunda 1930-45 döneminde Avrupa'da ve ABD'de vergi gelirleri iki katına yükselmiştir (Steinmo 2003, 213). Amerikan menşeli üniter ve artan oranlı gelir vergisi ile ilk Fransa'da uygulamaya konulan katma değer vergisi modern vergi sisteminin ana unsurları olmuşlardır. Kapitalizmin geliştiği birçok ülkede 1880-1920 döneminde gelir vergileri uygulanmaya başlanmış olup Keynezyen dönemde İkinci Dünya Savaşı sonrası daha kapsamlı bir hale dönüşmüştür. Gelir vergileri bağlamında kurumlar vergisi dünyada artan bir biçimde yaygınlaşmıştır. Yine bu

dönemde genel tüketim vergileri uygulamaya sokulmuş olup daha çok vergi toplamak amacıyla katma değer vergisine bir dönüşüm söz konusu olmuştur (Messere 2000, 2). Siemens'in kurumlar vergisine alternatif olarak ürettiği katma değer vergisi Fransa ile başlayarak diğer kapitalist ülkelerde zamanla genel bir tüketim vergisine dönüşmüştür. Bu vergilerin yanı sıra sosyal güvenlik primleri de refah devletinin önemli bir finansman aracı olmuştur. Zamanla bu vergi sistemi tüm kapitalist ülkelere yayılarak dönemin belirgin unsurları olmuştur (Temelli ve Önal 2012, 4-5). Bu dönemde sosyal güvenlik harcamalarını finanse etmek için sosyal güvenlik vergilerinin ortaya çıkışı dönemin sınıfsal karakteri ile bağıntılıdır. Refah devleti üzerinden sağlanan emek ve sermaye uzlaşısının bu türden bir vergiyi gerekli kıldığı söylenebilir. Emek açısından güvence niteliği taşıırken, sermaye açısından emeğin yeniden üretim maliyetini düşüren bir unsurdur. Öte yandan, sosyal güvenlik vergileri/primleri Fordist birikim rejimine uygun bir düzenleme tarzı olarak da değerlendirilebilir.

Vergi politikaları ve oranları belirlenirken adalet kavramı önemsenmiştir. Devlet gelirin yeniden dağıtılması rolünü üstlenmiştir. Bu çerçevede vergide ödeme gücü prensibi benimsenmiş ve gelir vergilerinde artan oranlı tarifeler uygulanmıştır. Gelir vergilerinde marjinal oranlar yüksek tutulmuştur (Steinmo 2003, 212). Vergi politikaları aynı zamanda bölgesel, ürün odaklı teşvikler bazı ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmada kullanılmıştır (Steinmo 2003, 214). Dönemin vergi politikaları ile görece adil bir gelir dağılımı sağlanıp kapitalizm meşrulaştırılırken diğer yandan toplumun tüketim talepleri yüksek tutularak sermaye birikimi desteklenmiştir. Bu dönemde uygulanan vergi politikalarını sadece sermaye birikiminin bir gerekliliği olarak tanımlamamak gerektiğini de bu bağlamda not düşmek gerekir. Görece adil bir vergi rejiminin ortaya çıkmasında şüphesiz sınıf mücadelesinin önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda Keynezyen dönemin vergi politikalarının ayrıca sermaye ve emek uzlaşmasının da bir sonucu olarak ele alınması gerekir.

Şekil 1: Çeşitli Kapitalistleşmiş Ülkelerde Verginin Milli Gelire Oranı

Kaynak: <https://ourworldindata.org/taxation/> , erişim tarihi: 09.08.2018

Uluslararası ekonominin düzenlemesi bağlamında bu dönemde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bretton Woods anlaşması ve devamında IMF ve Dünya Bankasının kurulması ile uluslararası para sisteminin kuralları belirlenmiştir. Bu gelişmeler paralelinde, uluslararası ekonomik faaliyetleri düzenlemenin bir diğer ayağı Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) olmuştur. Uluslararası ticaretin teşvik edilmesi amacıyla 1947 yılında 23 ülkenin katılımıyla imzalanmıştır. Bu anlaşmada imzacı ülkelerin sayısı zamanla artmıştır. GATT ile uluslararası ticarete ilişkin kurallar belirlenerek uluslararası ticaretin serbestleştirilmesinin önü açılmaya çalışılmıştır. Nitekim 1929 krizi sonrasında ülkeler korumacı politikalara başvurarak gümrük tarifelerini yukarı çekmişlerdi. Bu bağlamda ülkeler gümrük vergilerini eski oranlara göre aşağı çekmiştir veya gümrük duvarları yumuşatılmıştır.

Uluslararası vergi kurallarının belirlenmesi bağlamında ise 1920'li yıllarda ifa edilen çalışmalar ileriye taşınmıştır. 1930'lu yıllarda kaynak ve ikamet ülkeleri arasında verginin nasıl paylaştırılacağına dair çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalarda kaynak ülkesinde faaliyet gösteren şirketlere ilişkin daimi işyeri kuralları, transfer fiyatlaması kuralları belirlenmeye çalışılmıştır; devamında iki taslak metin ortaya konulmuştur.

Bunlardan biri Meksika taslak modeli, diğeri Londra taslak modelidir. Meksika modeli sermaye ithalatçısı konumunda olan ülkelerin lehinde işlerken Londra modeli sermaye ihracatçısı ülkeler lehinde tasarlanmıştır. 1945 yılında imzalanan Birleşik Devletler-Birleşik Krallıklar çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması bir dönüm noktası olmuştur. Buna müteakip çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları artmıştır. 1961 yılında kurulan OECD ise 1963 yılında ilk taslak modeli ortaya koymuştur. Bu modelin daha çok ikamet ilkesini esas alması ve merkez kapitalist ülkeler lehine olması nedeniyle Birleşmiş milletler aracılığıyla kaynak ilkesini esas alan BM model anlaşma metinleri ortaya konulmuştur (Çevik 2013, 114-131, Picciotto 2013, 38-63).

Şimdiye kadar Keynezyen uzlaşma ve Keynezyen vergi politika uygulamaları üzerinde durulmuştur. Bu sürecin ekonomi politliğini derinleştirmek gerekirse değişen sınıf dinamiğine ayrıca vurgu yapılması gerekmektedir. 1848 isyanları ile politik bir güç olduğu ortaya çıkan işçi hareketleri 1917 Sovyet devrimi ile siyasi güç bağlamında zirve yapmıştır (Hardt ve Negri 2003, 23). Bu bağlamda reel sosyalizmin ortaya çıkışı sermaye için tehdit oluşturmuştur. Öte yandan 1917 devrimi emek ve sermaye arasındaki çelişkileri derinleştirerek 1929 yılında sermaye birikim krizinin çıkmasında etkili olmuştur (2003, 37). İşçi sınıfının sermayeden özerk bir güç olarak ortaya çıkmasına cevap olarak bazı ülkelerde baskıcı rejimler ortaya çıkarken bazı ülkelerde reformist uygulamalar ortaya çıkmıştır. Entelektüel tartışmalar bağlamında 1920'lerde temelde iki tartışmanın ortaya çıktığını görmek mümkündür. İlk grup bu yükselen işçi hareketlerine karşı baskıcı yöneme başvurulması tarafındadır. Keynes'in de aralarında bulunduğu ikinci grup işçi sınıfının örgütsel güçlülüğünü kabul ederek kapitalist sistemin devamlılığı için devletin müdahalesinin zorunluluğuna vurgu yapmışlardır (Bonefeld 2007, 39). Bu müdahalenin kapsamına talep yönetimini ve paranın kontrolünü de eklemişlerdir. Keynes de işçi sınıfının politik güç olarak ortaya çıkışını 1919'da gören kişilerdendir. Bu bağlamda işçi sınıfı tehdidine karşı sermaye birikim düzeninin devamlılığını sağlayacak

şekilde teorisini şekillendirmiştir. Bu kapsamda Liberal iktisadın Say yasasını artık geçerli olmadığını belirterek reddetmiştir. Zira ekonomik ve politik dengeler değişmiştir: İşçi sınıfı politik bir güç haline gelmiştir. Bu nedenle devlet sınıflar arası mücadeleye müdahale ederek iktisadi dengenin devamlılığını sağlamalıdır (Hardt ve Negri 2003, 36). Bu bağlamda Keynes kapitalist düzenin devamlılığı için teorisini efektif talep üzerine kurmuştur. Talep yönetimi sayesinde hem işçi sınıfı sistem içerisinde içselleştirilecek hem de birikimin devamlılığı sağlanacaktır. Öte yandan Keynezyen model 1970'lere gelindiğinde krize girecektir. Reel ücretlerin artışı sermayenin artı-değer edinim maliyetlerini artırmıştır. Yine devlete verilen rol nedeniyle artan vergilendirme maliyetleri sermayenin artı değer edinimini azaltan bir unsur olmuştur (Bonefeld 2007, 55-56). Bu nedenle sermayenin kâr oranları düşmüş ve model sürdürülemez hale gelmiştir. 1970'lerin krizleri neoliberal politikalara zemin hazırlayacaktır.

1.5 Neoliberal Dönemde Vergi: Yaklaşımlar

Neoliberal dönemdeki vergi uygulamalarının son bölümün odak noktası olması nedeniyle ve bu dönüşümlerin daha iyi anlaşılabilmesi için bu bölümde vergiyi ele alan neoliberal yaklaşımlar ele alınacaktır. Keynes'in görüşleri ve Keynezyen uygulamalar neoliberal iktisatçılar tarafından ciddi bir saldırıya uğramıştır. Keynezyen vergi politikaları da bundan payını almıştır. Keynezyen iktisadın uygulamada karşılık bulması devletin kapitalist ekonomide ve toplumsal yaşamda muazzam bir biçimde büyümesi ile sonuçlanmıştır. Bu söz konusu duruma neoliberal iktisada hayat veren önemli teorisyenlerince yoğun eleştiriler yöneltilmiştir. Devletin etkinsiz bir yapı olması ve piyasa özgürlüklerinin kısıtlanması söylemi üzerinden kamu harcamaları ve vergi politikalarına karşı savaş açılmıştır.

Buchanan'ının başını çektiği kamu tercihi okulu, Keynezyen iktisadı ve refah devletini eleştirilerinin hedefine oturtmuş ve devlet müdahalelerinin olumsuz etkilerine odaklanmışlardır. Bu çerçevede, refah iktisadının ortaya koyduğu piyasa

başarısızlıklarına cevaben devletin başarısızlıklarını vurgulamakta ve ortaya koymaya çalışmışlardır. Refah iktisadına göre piyasa ekonomisi, doğal tekeller, kamusal mallar, dışsalıklar, eksik rekabet, asimetrik bilgi ve benzeri nedenden dolayı etkinliğe ulaşamadığını iddia etmişlerdir. Buna karşı hamle ise kamu tercihi iktisatçılarından gelmiştir. Bu piyasa başarısızlıklarının devlet müdahalesini meşru kılmadığı ifade edilmiştir. Piyasa başarısızlıklarına karşın ‘devletin başarısızlığı’ tezi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda devletin başarısızlığı teorisi de dâhil olmak üzere kamu tercihi teorisyenleri tarafından birçok teori geliştirilmiştir.

Neoliberal vergi düşüncesinin izini klasik ekonomi politik iktisat ve neoklasik iktisatta sürmek mümkündür. Klasik ekonomi politik iktisat temsilci sayılan liberal iktisatçılar devleti ekonomi içine minimal ve tarafsız bir aygıt olarak konumlandırmaktadır. Bu anlayışın maliye alanına yansıması ise ‘tarafsız maliye’ ve ‘tarafsız vergi’ olmuştur (Şen ve Sağbaş 2016, 16). Bu yaklaşıma göre zaten kamu harcamaları minimum düzeyde tutulması gerekmektedir. Devlet sadece güvenlik, adalet, yürütme, altyapı faaliyetleri ve benzeri temel hizmetleri sağlamalı ve bunun dışındaki işlere karışmamalıdır (Şener 2016, 4-5). Bunun yanı sıra devletin borçlanması olumlu karşılanan bir durum değildir. Klasik yaklaşım vergiyi ekonomik büyüme ve sermaye birikimine engel olarak tanımlamaktadırlar. Bu nedenle David Ricardo (2015) “her vergi bir beladır” tanımlaması yapmıştır. Klasikler için vergilerin artırılması, etkinsiz bir yapı olan devletin ekonomide ağırlığın artması anlamına gelir. Bu durum ise arzu edilmeyen bir durum olarak ‘kaynak israfıdır’ (Şen ve Sağbaş 2016, 86-88). Ancak, vergi kamu harcamalarının finansmanı bağlamında zorunlu gereklilik olarak tanımlanmıştır. Buna paralel olarak da klasik iktisat yaklaşımda vergi sadece mali bir amaca sahiptir. Vergi ekonomiye müdahale aygıtına dönüşmemelidir. Bireylerin kararlarını etkileyen bir olgu olmamalıdır. Zorunlu gereklilik olarak vergi daha çok doğrudan vergiler yerine dolaylı vergilere dayanması öngörülür. Klasik okuldan Smith (2016), John Stuart Mill gibi

önemli isimler kamu harcamalarını finansmanına yönelik toplanacak vergiler için ise ‘ödeme gücü’ prensibine dayanmasını öngörmüşlerdir (Dome 2004). Belirli ölçüde artan oranlılığa icazet verildiği görülmektedir. Neoliberal yaklaşımının klasik iktisadın küçük devlet, minimum vergi, borç ve harcama görüşlerinden faydalandığı görülmektedir. Devletin mali anlamda büyümesi ekonomi için tehdit olarak algılanmaktadır. Öte yandan ise sosyal adalet boyutu neoliberal yaklaşımda ihmal edildiği görülmektedir.

İtalya, Avusturya ve İsveç ekolünden olan neoklasikler ise ödeme gücü prensibi yerine fayda temelli bir analiz yapmışlardır. İtalyan neoklasikleri fayda teorisi, Avusturyalı neoklasikler öznel değer (*subjective value approach*) yaklaşımı üzerinden kamu maliyesini ele almışlardır. Bu yaklaşımlar Britanya geleneğinden farklı olarak kamu harcamalarını ve vergiyi birlikte analiz etmişlerdir. Bu bağlamda kamu harcamalarına karşın optimal vergi tutarına ulaşmaya çalışmışlardır. Diğer bir ifade ile bu ekollerin temel derdi kamu mal ve hizmetleri karşılığında bireylerin ödeyeceği verginin (ya da fiyatın) nasıl belirleneceği olmuştur. Dolayısıyla bu yaklaşımlar kamu harcamalarının karşılığında toplanacak olan verginin bireyler arasında piyasanın değişim ve rekabet ilişkilerine göre nasıl dağıtılacağı ile ilgilenmişlerdir. Bu kapsamda marjinalizmi ve fayda prensibini kamu maliyesine uyguladıkları görülmektedir. Kamu harcamalarını ve ödenen vergiyi bir fiyat olarak marjinal fayda ve marjinal maliyet eşliğinde formüle etmişlerdir: kamu harcamalarından doğan son birim fayda ile bu harcama karşılığında elde edilen faydanın bir fiyatı olarak vazgeçilen gelirin son biriminden doğan marjinal maliyet. Bu radikal bireycilik neoklasik maliye teorisinin temel yönünü tayin ederken, devlet bir politik realite olarak yine bu düşünce sistemine oturtulmuştur. İtalyan neoklasik iktisatçıları kamu ekonomisini ve devleti bir politik realite olarak marjinalizm temelinde yorumlamıştır. Buna göre devleti neoklasik bir devlet aklı içinde yeniden inşa eden İtalyan fayda yaklaşımı kamu ekonomisini özel ekonomi gibi çalışan bir alan olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla kamu harcamaları

verimsiz olarak değerlendirilmemiştir. Bu bağlamda tıpkı piyasa ekonomisinde olduğu gibi vergi toplayıcısı olarak devlet üretici, vergi veren mükellef tüketici olarak hareket etmektedir. Devlet ve mükellefler kurulan bu ilişkiden ötürü vergi ne fedakârlık ne de zarurettir, vergi kamu mal ve hizmetlerinin fiyatıdır (Kayaalp 2004, 56)

Buchanan başta olmak üzere kamu tercihi teorisyenlerinin özellikle neoklasik iktisattan etkilenmeleri ve neoklasik düşünceleri teorilerine aktarmaları söz konusudur. Bu bağlamda Wicksell'in Buchanan üzerinde önemli etkileri olmuştur. Buchanan, Wicksell ve diğer neoklasik iktisat teorisyenler gibi *homo economicus* bireyin hem özel hem kamu ekonomisi kapsamında çıkarlarının peşinde koştuğunu ve faydasını maksimize etmeye çalıştığı düşüncesindedir. Bir diğer etki ise devlet-vatandaş ilişkisinin üretici-tüketici olarak tanımlanmasıdır (Hansjürgens 2000, 107). Devlet-vatandaş arasındaki bu ilişki eşitler arasında gerçekleşen bir ilişki olarak konumlandırılmaktadır. Bu bağlamda devlet ve bireyler arasında mali mübadele (*fiscal exchange*) ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Buchanan'ın (1949, 499) teorisine göre devlet ve bireyler arasındaki ilişki karşılıklılık (*quid pro quo*) ve fayda prensibi temelinde olması gerekmektedir. Buchanan optimal vergi yükünün her bir dolar vergi karşılığında bir dolarlık fayda sağlandığı durumda gerçekleşeceği düşüncesindedir (1949, 500). Buchanan'ın kamu tercihi teorisini ortaya koymasında etkilendiği bir diğer husus ise kolektif karar alma süreçlerine ilişkindir. Buchanan, Wicksell'in politik karar alma süreçleri analizi ve İtalyan neoklasiklerin devlet adamlarının kendi çıkarlarına yönelik davranma olasılığından etkilenmiştir. Bu bağlamda geliştirdiği teorisinde politik-mali mübadelelerden bahsetmektedir. Bu analizde bireyler, politikacılar ve bürokratlar yer almaktadır ve her birinin *homo economicus* bir birey gibi kendi çıkarlarına göre hareket ettiği öngörülmektedir. Lakin bu çıkar maksimizasyonuna dayanan ilişkiler devleti başarısızlığa uğratan temel neden olarak değerlendirilmektedir. Buchanan'ın politikacılarının seçimleri kazanma isteği nedeniyle oylarını ençoklaştırma, bürokrasinin bütçelerini artırma ve bireylerini kamu harcaması talep etme eğiliminde

olduğunu düşünmektedir (1975, 388-389). Bu durum nihayetinde kamu ekonomisini başarısızlığa itmektedir. Buchanan ve diğer kamu tercihi teorisyenlerince geliştirilen yaklaşımlarda ve kuramsal açıklamalarda genellikle bu siyasetçi-bürokrasi-seçmen denklemi ele alınmaktadır. Bürokrasinin kendini düşünen rasyonel bir yapı olması nedeniyle bütçe talebi, politikada tam rekabetin mümkün olmaması nedeniyle ortanca seçmene yönelik artan kamu harcamaları, seçim dönemlerinde uygulanan seçim ekonomisi, patronaj ilişkileri, çıkar gruplarının rant kollama faaliyetleri, kamuda alınan kararların oybirliği ile alınmaması nedeniyle üretilen kamusal mal ve hizmetler gibi açıklamalar ile devletin başarısız olduğu ileri sürülmektedir (Aktan ve Dileyici 2007, 19-28). Bu nedenlerden ötürü kamu tercihi teorisyenleri iktisadi anlamda devletin küçültülmesini ve daha çok serbest piyasa ekonomisini talep etmişlerdir.

Buchanan kuramının bir parçası olarak geliştirdiği anayasal iktisat, neoliberal mimaride önemli yer tutmaktadır. Buchanan devleti Hobbes'un Leviathan kavramsallaştırması üzerinden ele almıştır. Özellikle 2. Dünya savaşından beri devletin giderek kamu harcamalarını ve dolayısıyla vergi oranlarını artırdığını belirtmektedir (Buchanan 1991, 393). Bu bağlamda devleti sürekli büyüyen bir canavar olarak imgelemiştir. Friedman'ın (2011) bu canavarın aç bırakılması (*starve the beast*) gerektiğine dair düşüncelerini destekleyen bir biçimde devletin kamu araçlarının anayasal zeminde sınırlandırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Buchanan, Hayek (2013) gibi artan oranlı vergi oranlarına karşı sabit oranlı vergi uygulamalarına taraftarlığını desteklemiştir (1991, 402). Yaşanan bütçe açıklarına yönelik olarak devlet bütçesine ilişkin anayasaya koyulacak bir madde ile denk bütçenin yasallaşması önerisinde bulunmaktadır. Bu türden bir mali sınırlamanın yanı sıra Buchanan, para politikası ile maliye politikalarının birbirini tamamlayıcı olduğu düşüncesi ile para politikalarına kural önermiştir. Para arzının yıllık %3 ile 5 arasında artırılmasını ve bu kurala uyulmaması durumunda ceza verilmesini önermiştir (Buchanan 2009, 451). Kamu tercihi yaklaşımı,

devletin iktisadi sınırlarının çizilmesi için anayasal düzeyde devletin sınırlandırılması öngörmüşlerdir. Günümüzde de gündem konusu olan kurallı politikalar kamu tercihi teorisyenlerinin hediyesidir.

Neoliberal dönemin şekillenmesinde vurguladığımız üzere, kamu tercihi teorisyenlerinin önemli katkıları söz konusu olmuştur. Ancak arz yönlü iktisadın neoliberal dönemin vergi politikalarını şekillendirmesindeki önemi şüphe götürmez bir gerçek olarak durmaktadır. Arz yönlü iktisadın öncüsü olan Laffer'in dönemin Birleşik devletler başkanı olan Reagan'ın danışmalarından biri olması bu durumda belirleyici olmuştur. Arz yönlü iktisat, Keynezyen iktisadın talep yanlı bakış açısına tepki olarak gelişmiştir. Ekonomin arz yönüyle ele alınmasını öngören bu yaklaşım modern Say Kanunu olarak addedilmektedir. Bu yaklaşım özellikle marjinal vergi oranlarının (Keynezyen dönemde yüksek olan) düşürülmesi yoluyla ekonomik büyümenin teşvik edilmesini öngörmektedir. Bu yaklaşıma göre yüksek vergiler yatırımları olumsuz etkilemek kaydıyla ekonomik büyüme ve sermaye birikimi üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Buna göre yapılacak vergi indirimleri bireylerin tasarruflarını artıracak, sonucunda artan özel kesim tasarrufları yatırıma dönüşecek ve bunun sonucunda üretim artacaktır. Dolayısıyla vergi indirimleri sayesinde ekonomik büyüme teşvik edilecek ve vergi gelirlerinde artış sağlanacaktır (Gamble 2013, 59). Bunun yanı sıra Laffer kendi adıyla adlandırılan Laffer eğrisi ile ortaya koyduğu üzere vergi indirimlerini kamu bütçesi üzerinde de pozitif bir etki yaratacağını iddia etmektedir. Buna göre, vergi oranı ile kamunun vergi hasılatı arasındaki ilişkide optimal bir vergi oranı söz konusudur. Bu optimal vergi oranı vergi hasılatının en çok olduğu noktadır. Optimal oranın üzerindeki vergi artışı vergi gelirinde bir azalma anlamına gelecektir. Çünkü ikame etkisi olarak adlandırılan duruma göre vergi artışı insanları çalışmak yerine dinlenmeye teşvik eder. Bununla beraber artan vergi oranlarının kayıt dışı ekonomiyi artıracığı dolayısıyla vergi gelirlerinde olumsuz bir etki yaratacağı değerlendirilmektedir. Öte yandan optimal oranın

üstünde yapılan vergi indirimleri de vergi hasılatının artışına olanak sağlayacaktır. Bu açıklamalar bağlamında arz yönlü iktisatçılar vergi oranlarının indirilmesi yoluyla hem ekonomik büyümenin teşvik edileceğini hem de vergi hasılatının artırılabilirliğini iddia etmektedirler.

Vergiye son dönem neoliberal yaklaşımlar: OECD ve IMF önerileri

Neoliberal politikaların ekonomik eşitsizlikleri derinleştirilmesi, neoliberalizmin krizleri, ekonomik büyüme sorunu, 2008 krizi sonrası ortaya çıkan mali kriz ve bunlara bağlı gelişen meşruiyet sorunu OECD ve IMF çalışmalarında karşılık bulduğu görülmektedir. Bu kurumlarca vergi politikalarına ilişkin ortaya konan tartışmalar bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu kapsamda IMF ve OECD'nin son dönem vergiye olan yaklaşımlarını ortaya koymadan önce yaşanan gelişmelere değinilmesi faydalı olacaktır.

Neoliberal politikalar kapitalizm doğasında bulunun ekonomik eşitsizliği derinleştirdiği görülmektedir. Neoliberal dönemde gelir dağılımında yaşanan adaletsizliği ortaya koymak adına bazı verilere başvurmak gerekirse, gelir eşitsizliğini ölçmede bir araç olan Gini katsayısına bakılabilir. Buna göre 1980 sonrasında gelir eşitsizliği artmaktadır. OECD ülkeleri ortalamasına göre 1980'li yıllarının ortalarında 0.29 seviyesinde olan katsayı 2013 yılında 0.32 seviyesine yükselmiştir. Yine, 1980'lerde en zengin %10 en yoksul %10'a göre 7 kat fazla kazanırken bu oran bugün 9,5 seviyesine yükselmiştir (Brys, ve diğerleri 2016, 6-7). Öte yandan, veriler servetin daha eşitsiz dağıldığını göstermektedir. G20 ülkelerinde nüfusun yarısının hiçbir serveti bulunmazken nüfusun %1'i servetin yarısını elinde tutmaktadır. (IMF 2017a, 16). Yine son yayımlanan Credit Suisse Küresel Servet Raporuna göre, en zengin %1 toplam servetin yaklaşık %50'sini, en zengin %10 ise %88'ini elinde tutmaktadır (Credit Suisse 2017, 11).

Eşitsizliğin yanı sıra neoliberal politikaların bir diğer sonucu büyüme ve ekonomik kriz sorunu olmuştur. Neoliberal dönemde birçok kapitalist ülkede altın çağ

olarak ifade edilen Keynezyen dönemin büyüme oranlarının yakalanamadığı görülmektedir. Bununla beraber, durum kriz döneminde başta Avrupa Birliği ülkeleri ve ABD'nin krizi çözmek için başvurduğu politikalar kriz sonrası vergi politikaları tartışmalarında belirleyici olmuştur. Bu dönemde finans sektörünün kurtarılmasına yönelik olarak kurtarma paketleri çıkarılmış, mali canlandırma paketlerine ve sosyal harcamalara başvurulmuştur. Bu kamu harcamaları kriz nedeniyle yaşanan vergi kayıplarıyla birleşmiş, bütçe açıklarının ve kamu borçlanmalarının artmasına neden olmuştur (Onaran 2011, 56). Bir diğer ifadeyle, özel sektörde başlayan finansal kriz artan bütçe açıkları ve borçlanmalar nedeniyle mali krize dönüşmüştür (Gough 2011, 58). Yine kriz sonrası süreçte gelir dağılımının daha da bozulduğu değerlendirilmektedir. Ücretlerin baskılanması nedeniyle kapitalist ülkelerde ücretlilerin payı milli gelir içerisinde sürekli azalmıştır (Onaran 2011, 53, Gough 2011, 52).

Bu gelişmeler, krizle beraber toplumsal tepkileri beraberinde getirdiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda neoliberalizmin meşruiyetin daha çok sorgulandığı değerlendirilebilir. Kriz sonrası kemer sıkmaya yönelik alınan mali önlemler tam da toplumsal tepkinin merkezinde yer aldığı görülmektedir. Özellikle Avrupa ülkelerinde yaşanan kriz, işsizlik ve bunun üstüne alınan kemer sıkma önlemleri Avrupa Birliğinin teknokratik kurumlarının meşruiyetini azaltmış ve Avrupa'nın birçok ülkesinde ulusal düzeyde protestolara neden olmuştur (Pianta ve Gerbaudo 2015, 31). Almanya, İngiltere, Fransa, Belçika, Yunanistan, İspanya, İtalya gibi ülkelerde kemer sıkma önlemlerine karşı grevler, işgaller ve protestolar yaşanmıştır. Birleşik Devletler'de ise gelir dağılımı eşitsizliğine karşı tepki olarak Wall Street'i İşgal Et (*Occupy Wall Street*) eylemleri gelişmiştir. Yapılan eylemlerde 'Biz %99'uz' söylemi ile gelir adaletsizliği vurgulanmıştır. Yine vergi adaletinin sağlanmasını ve uluslararası vergiden kaçınmaya ve kaçırmaya için mücadele yolunda İngiltere merkezli *Tax Justice Network* gibi organizasyonların bu bağlamda eylemleri ve çalışmaları söz konusudur

Bu bağlamda IMF ve OECD tarafından sunulan vergi politika önerileri, ekonomik krize, ekonomik eşitsizliklere, ekonomik büyüme sorununa ve bunlara bağlı olarak gelişen meşruiyet sorunun aşılmasına yönelik neoliberal cevaplar niteliğinde olmuştur.

2008 krizine hemen müteakip ekonomik büyümeni sağlamasına yönelik olarak vergi politika önerilerinin OECD çalışmalarında yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda OECD (2008) vergi politikalarının yatırımları, girişimciliği, inovasyon süreçlerini, verimliliği etkilemek yoluyla ekonomik büyümeyi artıracak görüşünü öne sürmüştür. Bu nedenle vergi politikalarının ekonomik büyümeye uygun olarak dizayn edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede OECD'nin (2010) 'büyüme-odaklı vergi politikaları' (*growth-friendly tax policies*) önerilerinde gelir vergileri ekonomik büyümeyi engelleyici nitelikte değerlendirilmiştir. Bu nedenle vergilerin gelir yerine tüketim ve servet unsurlarına kaydırılması daha fazla büyüme yanlısı olarak sunulmuştur. OECD yüksek marjinal gelir vergilerinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesi nedeniyle gelir vergilerinin oranlarının düşürülmesini ve vergi tabanının genişletilmesini önermektedir. Ayrıca, kurumlara uygulanacak düşük gelir vergilerinin yabancı yatırımlara olumlu etki yaratacağını belirtmektedir. Verimliliğin artırılması için ise araştırma-geliştirmeye yönelik vergi teşvikleri önerilmektedir.

2008 krizinin mali krize dönüşmesiyle beraber ülkeler bütçe açıklarını kapatmak için kemer sıkma önlemleri ve mali konsolidasyonlar gündeme gelmiştir. Vergi politikaları bu süreçte mali krizin faturasını kimin ödeyeceği ekseninde işlev kazanmıştır. Kriz sonrası yaşanan mali kriz, ideolojik planda kendini düzenleyen piyasa söyleminin çökmesi, artan toplumsal tepkiler devletlerin ulus-ötesi sermayeyi vergilendirmesi ihtimalini artıran bir ortam sunmuştur (Lesage, Vermeiren ve Dierckx 2014, 200). Bu bağlamda krizin finans sektörü kaynaklı olması nedeniyle finans sektörünün vergilendirilmesi gündeme gelmiştir. İlk olarak G20 düzeyinde konu ele alınmıştır. G20 finans sektörünün irdelenmesi için IMF'den çalışma talep etmiştir. Yapılan çalışmada

krizin maliyetlerinin paylaşılması için finans sektörünün vergilendirilmesine yönelik iki öneride bulunulmuştur. Bu çerçevede ‘finansal istikrara katkı primi’³ (*financial stability contribution*) ve ‘finansal faaliyet vergisi’⁴ (*financial activities tax*) önerilmiştir (IMF 2010, 3). IMF’nin finansal istikrara katkı primi önerisine uyumlu olarak son bölümde ele alınacağı üzere banka vergileri uygulanmıştır.

Kriz sonrası bir diğer gündeme gelen konu ise vergi cennetleri oldu (Woodward 2017, 243). Bu bölgelerde zengin bireylerin de ciddi tutarda varlıklarını vergisiz olarak tutması söz konusuydu. Bu nedenle kriz sonrasında bilgi değişiminin daha çok geliştirilmesi çalışmalarına odaklanıldı. Yine bir diğer konu, çok-uluslu şirketlerin vergiden kaçırma ve kaçınmasının önlenmesidir. Buna yönelik olarak 2009 yılında başlatılan çalışmalar 2013 yılında BEPS projesinin ortaya konulması ile uluslararası vergiden kaçınmaya yönelik olarak politikalar gerçekleştirilmiştir.

IMF’den Dünya Bankasına, OECD’ye kadar birçok uluslararası kuruluş ve liberal iktisadın önemli temsilcileri son 30 yılda artan ekonomik eşitsizlik gerçekliğini artık kabul etmektedir. Bu bağlamda son dönemde bu kurumlar tarafından ‘kapsayıcı büyüme’ (*inclusive growth*) söylemi popüler hale getirilmiştir. Kapsayıcı büyüme “toplumun tümüne ilerleme sağlayan ekonomik büyüme” ve “artan refahın daha eşit paylaşılmasını” ifade etmektedir (Brys, ve diğerleri 2016, 5). Bu bağlamda eşitsizliğin azaltılması vurgusu yapılmaktadır. Piyasa ekonomisi içerisinde eşitsizliğin nasıl azaltılacağı tartışılmaktadır. Kapsayıcı büyüme tartışmaları içerisinde vergi politikalarının nasıl olacağı gündeme gelmiştir. Büyüme dostu vergilendirme düşüncesi çerçevesinde OECD çalışmalarında ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemeden nasıl adalet sağlanacağı tartışılmaktadır. 2016 yılında OECD bünyesinde Kapsayıcı Ekonomik Büyüme İçin Vergi Tasarımı (*Tax*

³ Finans sektörüne yapılacak yardımlar için sigorta işlevi görmesi planlanmıştır. Ayrıca bankaların aşırı risk almasının önlenmesi istenmiştir. Bu bağlamda finansal istikrara katkı priminin matrahı örneğin bankaların yükümlükleri olabilir (IMF 2010, 50).

⁴ Finansal kurumların kazançlarına, lehine aldıkları ücretlere, verilen hizmetlere karşılık alınan bedellere uygulanmasına önerilmiştir.

Design for Inclusive Economic Growth) çalışması yayımlanmıştır. Çalışmada son 30 yılda gelir dağılımındaki eşitsizliğin bozulduğu kabul edilmektedir. Vergi politikalarının hem adalet hem eşitlik ekseninde ele alınması gerektiği belirtilmektedir. Bu çerçevede çeşitli politika önerileri tartışılmıştır. Bu bağlamda tartışılan öneriler şunlardır (2016, 50).

- Regresif vergi harcamalarının kaldırılması⁵
- Bilgi değişiminin etkinleştirilerek offshore'ların kullanılması yolu ile vergiden kaçınmanın önlenmesi
- Tasarrufların artan oranlı vergilendirilmesi
- Kayıt-dışından kayıtlı ekonomiye geçişi teşvik edecek vergi politikaları
- Sadece gelir vergileri bağlamında değil, vergi sisteminin bütününe progresif yapılması
- Oran indirimleri yapılarak vergi tabanının genişletilmesi
- Sosyal amaçlar için çevre vergileri, sağlık vergilerinin kullanılması ve alkol ve sigara gibi ürünlerdeki özel tüketim vergilerinin artırılması
- Vergi idarelerinin kapasitesinin geliştirilmesi

Artan eşitsizlik konusu IMF raporlarında da gündeme gelmektedir. 2017 yılının Ekim ayında yayımlanan Mali İzleme (*Fiscal Monitor*) raporunda eşitsizlik ele alınmıştır. Raporda “aşırı eşitsizliğin toplumsal uyumu bozacağı, siyasi kutuplaşma yaratacağı ve en nihayetinde ekonomik büyümeyi engelleyeceği” vurgusu yapılmaktadır (IMF 2017b, 1). Öte yandan, eşitsizliklerin azaltılmasında maliye politikalarının etkili olabileceği değerlendirilmektedir. Bu görüş esasen neoliberal dönemdeki bir paradigma kayması

⁵ Örneğin *mortgage* kredilerine ödenen faizin gelir vergisi matrahından indirilmesi regresif sonuçlar doğurmaktadır. Bu vergi harcamasından düşük gelirler daha az faydalanmaktadır (Brys, ve diğerleri 2016, 36).

olarak da değerlendirilebilir. Raporda gelir vergisindeki en üst dilimdeki marjinal vergi oranlarının ekonomik büyümeye engel olmayacağı belirtilmektedir (2017a, 28). Mobil olmayan sermayeye yönelik vergiler, miras vergileri, işlem vergileri progresif bir vergi sistemi olarak değerlendirilebilir. Yine uluslararası vergiden kaçınmanın önlenmesi, tüketim vergilerinin daha progresif tasarlanması eşitsizliği azaltmada kullanabilecek politikalar olarak değerlendirilmektedir. Lüks ürünlere yönelik vergiler, negatif dışsalıkları olan alkol, tütün, fosil yakıtların daha çok vergilendirilmesi gelir dağılımına yönelik kullanılabilir (2017a, 29).

1.6 Eleştirel Ekonomi Politik Yaklaşımlar

Bu başlık altında anaakım liberal yaklaşımları eleştiren alternatif yaklaşımlar ele alınacaktır. Özellikle Marksist literatürden faydalanılacaktır. Ancak Marksist yaklaşımın vergi konusuna yeteri kadar ilgi göstermemiş olması ve birçok zaman doğrudan verginin ele alınmaması nedeniyle verginin Marksist perspektif içinden anlaşılabilceği Marksist literatüre yer verilecektir. Bu bağlamda bu başlık altında yer verilen literatürle vergi Marksist perspektiften okunmaya çalışılacaktır.

Öncü Eleştirel Yaklaşımlar

Vergiye ilişkin olarak öncü eleştirel Marksist tartışmaları 1970'lerin devlet tartışmaları içerisinde belirli ölçüde görmek mümkündür. 1960'lara kadar Marksist gelenekte devlete ilişkin açıklamalarda “tekelci devlet kapitalizmi” olarak adlandırılan Leninist devlet teorisi ve sosyal demokrat kuramın hâkimiyeti söz konusudur. İlk yaklaşıma göre devlet ve sermayenin çıkarları özdeş olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda vergi de sermaye birikimini sağlamada kullanılan bir araç olarak değerlendirilmiştir (Clarke 2004, 10). İkinci yaklaşım, devlet ve ekonomin kuramsal ayrılığını varsaymaktadır. Bu bağlamda devletin ekonomiden belirli ölçüde özerkliğini ortaya koymaktadır. Ekonomi ve siyasal alanının ayrıştırılması üretim ve bölüşüm ayrı

olarak ele alınmasını gerektirmiştir. Bu çerçevede devlet bölüşüm alanı düzenleyerek sermayenin güç dengesi düzenleyebilmektedir. Bu düzenlemenin araçları ise kamu harcamaları ve vergilerdir (2004, 14-15). 1960'ların sonlarında bu yaklaşımların artık yetersiz kaldığı düşünülerek yeni devlet teorisi tartışmaları ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalarda esasen gelişmiş kapitalist ülkeler üzerinden gitmiştir. Yeni yaklaşımlar Keynezyen dönemin devlet analizini ve aynı zamanda krizini ele almaktadır. Bu kapsamda vergiye ilişkin yaklaşımlar görmek mümkündür. Bu kapsamda Claus Offe, James O'Connor, Robin Murray, Sol Picciotto, Ian Gough ve Ben Fine ve Harris gibi isimlerin tartışmalarına yer verilecektir.

Bu tartışmalar içerisinde yer alan Offe devleti özerk olarak tanımlamaktadır. Ancak bu özerklik devletin tarafsız bir yapı olduğu anlamına gelmemektedir (2004, 14). Nitekim devlet sermaye birikimine dayanan bir yapıdır. Çünkü devlet üretim alanından dışlanmış ve dolayısıyla kendine ait olmayan vergi gibi gelirlere bağımlıdır. Bu nedenle kendisine gelen taleplere karşı seçici olmaktadır. Dolayısıyla devlet sermaye birikimini gerekli koşulları hazırlanmaya ve birikimin sağlanmasını temin etmeye çalışır. Diğer bir ifade ile devlet ve sermayemin genel çıkarları örtüşmüş olur (2004, 14). Offe devletin bu bağlamda birikim işlevi üstlenmesinin yanı sıra meşruiyet işlevi de söz konusu olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle toplumsal talepleri de karşılamaya çalışır. Ancak devletin bu iki işlevin arasında bir çelişki söz konusudur. Örneğin devletin refah harcamalarını artırması sermaye birikimine engel teşkil etmektedir. Çünkü devlet yapacağı toplumsal harcamaları sermaye birikiminden aldığı pay olan vergilerle gerçekleştirecektir. Vergilerin artışı, kârları azaltacak ve dolayısıyla yatırımlar azalacaktır. Öte yandan vergilendirmeye karşı siyasal bir direnç oluşacaktır (2004, 15).

James O'Connor ise Offe'nin analizini bir adım öteye götürerek kamu maliyesi üzerinden incelemektedir. O'Connor 1973'de yazdığı Devletin Mali Krizi (*The Fiscal Crisis of the State*) adlı eserinde ABD üzerinden devletin iki işlevine vurgu yapmaktadır;

‘birikim’ ve ‘meşruiyet’. Birikim işlevi çerçevesinde devlet ‘sosyal sermaye’ (*social capital*) harcamaları yapmaktadır. Bu harcamalar özel sektörün kârlılığını dolaylı yoldan artıran harcamalardır. Sosyal sermaye harcamaları ise ‘sosyal yatırım’ (*social investment*) ve ‘sosyal tüketim’ (*social consumption*) olarak ikiye ayrılmaktadır. Sosyal yatırımlar emek gücünün verimliliğini artırmak için yapılan hizmet ve projelere yapılan giderleri kapsamaktadır. Karayolu, demiryolu, limanlar, elektrik, gaz, su ve benzeri alt yapı harcamaları fiziksel sosyal yatırımları oluştururken AR-GE harcamaları beşeri sosyal yatırımlardır (O'Connor 2001, 6; 101). Sosyal tüketim harcamaları ise emek gücünün yeniden üretilmesinin maliyetini düşüren harcamalardır. Devletin meşruiyet işlevi ise, ‘sosyal harcamalar’ (*social expenses*) yoluyla yerine getirir. Bu harcamaların amacı toplumsal düzenin korunmasıdır. Devlet tarafından oluşturulan refah sistemi buna örnektir (2001, 7). O'Connor ekonomiyi devlet ve özel olarak, özel sektörü de ikiye ayırmaktadır: tekelci ve rekabetçi sektör. Tekelci sektör yüksek teknolojiye dayanan havayolları, demiryolları, otomotiv, demir çelik ve benzeri sektörlerden oluşmaktadır. Bu sektörler bilim ve teknolojiye bağımlılıkları nedeniyle çok fazla kamu harcamasına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu sektörlerdeki sermaye birikiminin sağlanması için eğitim, araştırma-geliştirme, iletişim, ulaşım ve benzeri harcamaları ifa etmek zorundadır (2001, 24). Böylece tekelci sektör kârı özelleştirilirken maliyetleri toplumsallaştırabilir. O'Connor çizdiği çerçevede değerlendirildiğinde bir yandan meşruiyete yönelik sosyal devlet harcamaları diğer yandan sermaye birikimine yönelik harcamalar 1970’lerde ‘devletin mali krizine’ sebebiyet vermiştir. Her ne kadar devlet modern bir ‘vergi devletine’ dönüşmüş olsa da vergiler artan kamu harcamalarını karşılamakta yetersiz kalmıştır.

Şimdiye kadar O'Connor’ın kamu harcamaları boyutu ve bunun nasıl mali krize dönüşebildiği üzerinde durduk. O'Connor’ın vergiye dair benzer çıkarımları da söz konusudur. Verginin tarihsel olarak ekonomik sömürü aracı olduğunu ve sınıfsal

ilişkilerin bir yansıması olduğunu belirtmektedir. Devletlerin verginin sömürücü boyutunu gizleyememeleri durumunda veya ideolojik olarak meşrulaştırmadıklarında vergi isyanları/direnci olasılığı söz konusudur. Bu durum da mali krizi derinleştirir (2001, 203). Bu bağlamda O'Connor'ın verginin meşruiyet boyutuna vurgu yaptığı değerlendirilebilir. Nitekim öte yandan vergi ekonomik büyüme ve kârların artırılması için de kullanılabilir. Özellikle burada yine tekeli sektörler kârlı çıkmaktadır. Bunlara yansıtılacak vergiler nihayetinde müşteriye yansımaktadır. Bu sektörün fiyatları belirleyebilme imkânları buna olanak sağlamaktadır. Bunun yanı sıra modern vergi sistemi ve vergi sisteminde yapılan değişiklikler sermaye lehine gelişmiştir. Artan oranlı oranlı olarak tasarlanmış vergi sisteminde dahi yaratılan yasal boşluklar nedeniyle vergi yükü esasen küçük işletmelere ve işçi sınıfının üstüne kalmaktadır (2001, 208). Bu bağlamda vergi sistemi özellikle tekeli sermayenin gelirlerini artırıcı bir işlev kazanmaktadır. Öte yandan sosyal sermaye ve sosyal harcamalarının finanse ederek kamu harcamalarını tamamlayıcı bir rol üstlenir (2001, 211). Bu nedenlerle O'Connor'ın analizi bize verginin sermaye birikimi bağlamında işlev edindiğini ve bunun da meşruiyet zemini sağlaması gerektiğini göstermektedir.

Ian Gough Keynezyen dönemin büyüyen refah devleti ile ilgilenmiştir. Devleti görece özerk olduğunu düşünmektedir. O'Connor'ın kamu harcamaları analizinden faydalandığı görülmektedir. Gough (1975, 56) dönemin krizini açıklayan yaklaşımları sınıf mücadelelerine yeteri kadar ağırlık verilmemesi nedeniyle eleştirmektedir. Gough sınıf mücadelesinin kapitalist dünyada birçok yansıması olduğunu belirtmektedir. Kamu harcamaları ve vergi de sınıf mücadeleleri ile belirlenmektedir. Verginin yükünün nihai olarak kimin üzerinde kalacağı sınıf mücadelesinin gelgitleri, sınıfların ekonomik ve politik gücü belirleyecektir (Gough 1992, 126). Gough krizi de sınıf mücadelesi üzerinden açıklamaktadır. İşçi sınıfının mücadelesi, ücretlerin üretkenlik oranının üzerinde yükselmesine olanak sağlamıştır. Öte yandan refah harcamaları ile kendini

güvence altına almıştır. Bu bağlamda bölüşüm işçi sınıfının lehine gelişmiştir. Bu durum ise kârlılık krizini hazırlamıştır.

Ben Fine ve Laurence Harris (1976) Gough'ı devleti sermaye birikim sürecinde oynadığı rolü ve kârların düşme eğilimini ihmal etmekle eleştirmektedir. Devlet müdahalelerinin sermayenin gerekleri doğrultusunda şekillenmiştir. Zira tekelci kapitalist dönem olarak adlandırılan bu dönemde artı-değer üretimin artırılması için devlet daha çok müdahale etmek zorunda kalmıştır (Fine ve Harris 1976, 99). Kriz ise esas olarak Marx'ın kârların düşme eğilimi yasasına bağlı olarak gelişir. Nitekim bu analize göre devletin bir müdahale sebebi de budur (1976, 101). Fine ve Harris Gough eleştirisinde vergiye ilişkin açık bir görüş ortaya koymamışlardır. Ancak analizleri, verginin sermaye birikim sürecinde sınıf mücadelesinin bir sonucu olmaktan daha çok devletin sermaye birikim gereklilikleri doğrultusunda bir müdahale aracı olarak kullanabileceğini bize göstermektedir.

Keynezyen dönemin bir diğer çelişkisini artan devlet ve ekonomi ölçek uyumsuzluğu ile ortaya koyan isim Robin Murray'dir. Murray (1971) yazdığı dönem itibari ile sermaye ve devletin ölçeğinin artık uyuşmamaya başladığını belirtmiştir. 1945 sonrası uluslararası ticarete, doğrudan yabancı yatırımlarda, ülkeler arasında sermaye akımlarında ve çok-uluslu şirketlerin faaliyetlerinde ciddi bir artışın olduğu gözlenmiştir. Bu durum sermayenin ölçeğini uluslararası alana taşıırken devletin ölçeğinin sabit olması nedeniyle devlet ulusal sınırlarda kalmıştır. Murray bu durumu devlet ve sermaye arasında bir çelişki olarak değerlendirmiştir. Sermayenin uluslararası faaliyetlerinde devletin işlevlerine ilişkin olası aktörleri ortaya koymuştur. Bunlar; sermayenin ait olduğu ulus-devlet, yabancı devletler, sermayenin kendisi (diğer sermaye grupları ile işbirliği veya tekil olarak), devletlerin ve devlet organlarını işbirliğidir (Murray 1971, 96-99). Murray'e göre devletin işlevlerini bu aktörlerden hangisinin üstleneceği koşullara göre değişiklik gösterecektir (Oğuz 2006, 171). Murray'ın işaret ettiği Keynezyen dönemin sermaye ve

devlet arasındaki ölçek çelişkisi neoliberal dönemin de temel çelişkisini oluşturmuştur. Bu bağlamda, aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere özellikle 1990 sonrasında artan bir biçimde üretken sermayenin uluslararasılaşması söz konusudur.

Tablo 1: Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yıl	Tutar (\$)
1970	13.039.559.792
1975	27.919.351.061
1980	55.879.736.045
1985	51.508.915.432
1990	277.925.244.700
1995	400.867.424.306
2000	1.405.061.646.444
2005	1.403.072.710.935
2006	2.165.288.196.148
2007	3.203.164.397.147
2008	2.602.277.726.634
2009	1.281.857.365.564
2010	1.759.083.127.423
2011	2.136.893.736.734
2012	1.782.777.369.921
2013	1.935.435.478.305
2014	1.581.720.978.434
2015	1.866.189.874.652
2016	1.570.755.437.476

Kaynak: World Bank

Murray'ın işaret ettiği çelişkileri vergisel bağlamda yorumlayan isim Sol Picciotto olmuştur. Devletin hükümlerlik/yetki alanı ile ekonominin ölçeğinin uyumsuzluğu çok-uluslu şirketlerin vergilendirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu şirketlerin transfer fiyatlaması yoluyla vergiden kaçınabilmektedir. Çünkü bu şirketler arasındaki gerçekleşen iktisadi işlemlerin fiyatı emsal bedel testi (*arm's length price*) ile tespit edilmesi zorlaşmıştır. Bu bağlamda Picciotto vergi örneğindeki gibi sermayenin uluslararası düzenleme ihtiyacının

artığını belirtmektedir. Bu kapsamda kendi ifadesi ile OECD tarzı yeni devlet biçimlerinin ortaya çıktığını belirtmektedir (Picciotto 2004, 270-272).

Murray ve Picciotto'nun işaret ettiği uyuşmazlığın tablodan da görüldüğü üzere derinleşmesinde Post-Fordist birikim rejiminin önemli etkisi olduğu değerlendirilebilir. Post-Fordist üretim tarzı ile küresel üretimin bir kısmı merkez ülkelerden çevre ülkelere taşınmıştır. Dolayısıyla bu durum çok-uluslu şirketlerin sayısının artmasına neden olmuştur. Bununla beraber finans sermayenin uluslararası hareketliliği artmış ve finansal işlemlerin hacmi önemli ölçüde artmıştır. Bu bağlamda uluslararası sermayenin gücünün artmasına olanak sağlanmaktadır. Öte yandan, devletin müdahale alanı ulusal sınırlar olarak kalmaktadır. Aşağıda ele alacağımız üzere, bu durumun vergilendirme ve devletin sermayeden vergi toplama kapasitesi üzerinde olumlu değerlendirilemeyecek etkileri olmaktadır. Bu sorunun çözümü için devletler tek taraflı veya uluslararası işbirliği yolu ile bunu aşmaya çalışmaktadırlar.

Keynezyen dönemin krizi, neoliberal döneme geçişi ve son bölümdeki vergide yaşanan gelişmeleri açıklamada yardımcı olabileceği düşüncesiyle düzenleme okulu yaklaşımına başvurulacaktır. Bu yaklaşım kapsamında Keynezyen dönemden neoliberalizme geçişteki temel değişim Fordizmin yapısal krizine bağlı olarak Fordist birikim rejiminden Post-Fordist birikim rejimine geçiş ile açıklanabilir. Bu bağlamda Düzenleme Okulu'nun iki önemli ve temel kavramı üzerinde durulması gerekmektedir: 'birikim rejimi' ve 'düzenleme biçimi'. 'Birikim rejimi' sistematik üretim ve tüketim koşullarını ifade etmektedir. Yine bu süreç üretim koşullarını, emeğin yeniden üretimini, tüketim normlarını içermektedir (Lipietz 1993, 61, Lipietz ve Vale 1988, 23) 'Düzenleme rejimi' ise birikime izin veren sosyal ve ekonomik yapıyı ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, birikim rejimine uygun tasarlanmış kurumsal yapıları, ağları ve örtülü veya açık normlardan oluşmaktadır (Lipietz ve Vale 1988, 24). Her birikim rejimine uygun düzenleme biçimine ihtiyaç vardır. Birikim rejimi tek başına devamlılığını sağlayamaz

ve düzenlenmeye ihtiyaç duyar. Bu bağlamda düzenleme ve birikim rejimi birlikte istikrar kazanır (Lipietz 1993, 62). Birikim rejimi ile düzenleme biçimi arasındaki ilişki kurumsal yapılar yolu ile kurulur (Boyer ve Saillard 2002, 44). Kanunlar, yasal düzenlemeler, kurallar, pazarlık ve uzlaşma süreçleri ve hatta gelenekler söz konusu kurumsal yapının parçalarıdır (Boyer 1990, 44-45). Bu şekilde bireysel ve kolektif davranışların birikim rejimine uygun bir biçimde şekillendirilmesi söz konusudur. Yine bu kurumsal yapılar aracılığıyla ulusal düzenleme biçimleri uluslararası düzenleme biçimlerine eklemlenmesi söz konusudur.

Fordizm, 1929 ekonomik krizi sonrasında ortaya çıkan ve 1970'lerin krizine kadar hâkim olan birikim rejimidir. Bu birikim rejimi daha çok ulusal sınırlara endeksli olarak gelişmiştir. Bu bağlamda kapitalizm iç pazarda hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Toplumsal ilişkiler bu dönemde artan bir şekilde ticarileştirilmeye başlanmıştır. Üretimin, tüketim, istihdamın ölçeğinin ve boyutunun genişlediği bir döneme şahit olunmuştur. Fordist sistem Taylorizm anlayışından yeşermiştir. Ulusal sınırlar dâhilinde emek gücü yeniden örgütlenmiştir ve dizayn edilmiştir. Üretimin parçalara ayırarak uzmanlaşmaya gidilmiştir. Kitlesele üretim yapılmış ve emek gücü kitlesele ölçekte istihdam edilmiştir. İşbölümü nedeniyle kalifiyeli işçiye gereksinim azalmış ve emek yoğun üretim modeli benimsenmiştir. Bu nedenle Fordist dönemde yoğun işçi nüfusu dönemin baskın özelliklerinden birini oluşturmaktadır (Hirsch 2011, 121-123). Fordist birikim rejimi kitlesele üretime ve tüketime dayanmaktadır. Üretim süreci işbölümüne dayanan merkezileşmiş bir üretim biçiminde yürütölmektedir. Sendikalar aracılığıyla örgütlenmiş bir emek kesimi söz konusudur. Sendikalar toplu sözleşmeler aracılığıyla ücretleri belirlemektedirler. Görece kapalı ulusal bir ekonominin varlığı söz konusu olmakta ve ekonomi daha çok iç talebe dayanmaktadır. Ücretler üretkenliğe paralel olarak artırılmakta ve kitlesele tüketime dayanan pazarda talep yaratılmaktadır (Jessop 2009,

104). Böylece işçi kesimi kapitalist büyümeyi sağlayacak sürecinin talebini sağlayacak kesim olarak konumlandırılmıştır.

Fordist düzenleme tarzında toplumsal ilişkilerin kurumsallaştığını söylemek mümkündür. Ücret ilişkilerinin kitlesel tüketime eşlik edecek şekilde düzenlenmiştir (Lipietz ve Vale 1988, 28). Bu dönemde korporatist yapı benimsenmiştir. Devleti sermaye ve işçi kesimi arasında sosyal uzlaşa sağlanmıştır. Bu kesimler kurumsal yapılarla bir araya gelerek pazarlıklar ve işbirliği yapmışlardır. Bu iktisadi uzlaşmada meşruiyet temeli ise ‘sürekli iktisadi büyüme’ ve ‘refah devleti’ uygulamalarının üzerine oturtulmuştur (Hirsch 2011, 124-125). Sermaye açısından büyümenin temin edilmesi, ücretli kesimler için gelir adaletinin sağlanması bu ‘sözleşmenin’ kurulmasına olanak sağlamıştır. Devlet bu uzlaşma sürecinin tam merkezinde yer almış ve müdahale alanını genişletmiştir. Bu bağlamda Fordist dönemin düzenleme tarzı tekelci olarak kabul edilmektedir. Uluslararası düzenleme biçiminin düzenlenmesinde ABD’nin bozulan uluslararası ticari sistemi yeniden inşa etmek için hegemonyal güç olarak ortaya çıkması önemli olmuştur. IMF, Dünya Bankası gibi Bretton Woods kuruluşları uluslararası düzenleme tarzında belirleyici olmuştur. Sabit kura dayalı Bretton Woods sisteminin benimsenmesi, Gümrük ve Ticaret Tarifeleri Anlaşmasının imzalanması Fordist dönemin birikim rejimine uygun uluslararası düzenlemeler olmuştur (2011, 127).

Neoliberal döneme geçiş düzenleme okulu çerçevesinden Fordizmden Post-Fordist birikim rejimine ve düzenleme tarzına geçişi simgelemektedir. Yeni birikim rejiminin en önemli özelliği birikimin esnekleşmesidir. Bu bağlamda üretim sürecinde artan bir biçimde bilgi teknolojilerinin kullanılması söz konusudur. Bu nedenle Fordizmin aksine niteliksiz işgücünün yerine daha çok nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Üretim sürecinin parçalanarak firma dışı işletmelere verilmesi ve çevre ülkelere ihale edilmesi sıkça görülen bir olgu haline gelmiştir. Bu bağlamda üretiminin uluslararasılaşması ortaya çıkmıştır. Yeni esnek birikim koşulları altında finansa dayalı

birikimin ağırlığının artması bu rejimin bir diğer özelliğidir (2011, 138-139). Düzenleme Okulu yaklaşımına göre birikim rejimi ve düzenleme biçimi birlikte istikrar kazanarak birikim koşullarına imkân sağlar. Bu bağlamda yeni dönemin genel özellikleri şunlardır (2011, 139-146):

- Emek piyasası esnekleştirilmiştir. Ücret ve çalışma ilişkileri kuralısızlaştırılmıştır. İşçilerinin sosyal güvenlik ve sendikal hakları daraltılarak güvencesiz hale getirilmiştir.
- Büyüme ve tüketim arasındaki ilişki kopmuştur.
- Ekonomi finansallaşmıştır. Buna bağlı olarak mülkiyet ilişkileri değişmiştir.
- Post-Fordist dönemde parasal ilişkiler değişmiştir. Ulus-devletler bu dönemde paranın kontrolünü kaybetmiştir. Para ve sermaye piyasaları kuralısızlaştırılarak akışkan hale getirilmiştir. Üretimin uluslararasılaşması sermaye hareketlerinin dolaşımının yoğunlaşmasında etkili olmuştur.
- Bu dönemde aktörler ve yapı değişmiştir. Fordist dönemde, merkezîleşmiş işverenler, merkezileşmiş sendikalar, devlet müdahalesi ve toplumsal sözleşmeler baskındır. Ancak, Post-Fordizm ile beraber küresel aktörler öne çıkmaya başlamıştır.
- Yeni toplumsal alanların sermayeye açılması söz konusu olmuştur. Doğal kaynakların aşırı tüketimi nedeniyle emisyon ticareti gibi uygulamalarla toplumsal alanların piyasada metalaşması söz konusunda olmuştur. Yine bu dönemde bilgi meta haline getirilmiş ve şirketlerin tekeline verilmiştir. Bunun hukuksal yansıması ise fikri mülkiyet hakları olmuştur.
- Bilgi iletişim teknolojilerin gelişerek ekonomi ve mekân üzerinde etkili olmaya başlamıştır.

- Fordizm daha çok ulusal mekânın homojenleşmesi olarak nitelendirilirken, Post-Fordizmde mekân algısı değişmiştir. Mekân zaman boyutu bir ‘sıkışma ve genişleme’ sürecine girmiştir. Ülkeler arası mesafeler kısalmıştır. Üretim faaliyetleri küresel ölçeğe yayılmıştır.

Düzenleme okulunun yaklaşımı bize Keynezyen dönemden neoliberal döneme geçişte birikim rejimi ile düzenleme rejiminde yaşanan değişiklikleri ortaya koymaktadır. Bu kapsamda düzenleme okulu yaklaşımı son bölümde ele alınacağı üzere neoliberal dönemde verginin de bir düzenleme biçimi olarak birikim rejimine uygun olarak dönüşümünü açıklamaya yardımcı olacaktır.

Burada öncü eleştirel tartışmalar kısmını kapatarak neoliberal dönemin vergi dönüşümlerinin ekonomi politliğini anlamak için vergiyi ele alabileceğimizi son dönem literatürünü ele alacağız. Bu kapsamda David Harvey’in mülksüzleştirerek birikimini, finansallaşma literatürünü, Wolfgang Streeck üzerinden vergi devletinin dönüşümünü, Maurizio Lazzarato üzerinden verginin kapma/temellük aygıtına dönüşmesini ve Thomas Piketty ve Gabriel Zucman yaklaşımlarını ele alacağız.

Marx’ın İlk Birikiminden Harvey’in Mülksüzleştirerek Birikimine

Harvey’in mülksüzleştirerek birikim kavramı ilk birikimi⁶ işaret etmektedir. Zira Harvey’in bu konuda önemli bir sorusu bulunmaktadır. Marx’ın ortaya koyduğu ‘ilk birikim’ süreci işaret ettiği dönemle sınırlı olarak kalmış mı yoksa tarihsel olarak devam

⁶ Marx kapitalizmde sermaye birikiminin temelini ‘ilk birikime’ (*primitive accumulation*) dayandırmaktadır. İlk birikim sermaye birikimi için gerekli olan toplumsal yapının yaratılmasıdır. Kapitalizm artı-değer edinimi için özgür ücretli işçiler ihtiyaç duymaktadır (Marx 2016a, 692). Özgür işçiden kasıt ise kendi emek gücü üzerinde tasarrufa sahip ve bunu meta halinde piyasada satabilen işçidir. Tarihsel olarak özgür işçi, toprağa bağlı olarak çalışan toprak sahibi köylülerin mülksüzleştirilmek ve bağımlı çalışan serf ve kölelerin üretim araçlarından koparılması yolu ile yaratılmıştır (2016a, 695). Kır nüfusunun topraktan yoksun bırakılması sonucu yaratılan özgür işçi kapitalist tarım çiftliklerinde ve sanayi üretiminde çalıştırılmıştır. Bu şekilde 16. yüzyılda başlayan ‘ilk birikim’ süreci 18. yüzyılın sonunda kadar devam ederek sermaye birikimi için gerekli olan tarihsel koşullar yaratılmıştır (2016a, 693-695). Bu süreçte, devlet borçları, yüksek vergiler, sömürge sistemleri, ticaret savaşları ve koruma sistemleri ilk birikimin tamamlayıcı unsurlarını oluşturmuştur (2016a, 718;724). Bu bağlamda Marx’ın analizinde vergi ilk birikimin bir aracı olmuştur.

etmiş midir? Harvey bu kapsamda ‘mülksüzleştirerek birikim’(accumulation by dispossession) kavramı ile bu soruya cevap vermektedir. Marx’ın ortaya koyduğu üzere ilk birikimin temel özellikleri toprağın özelleşmesi, işçi sınıfının yaratılması, özel mülkiyetin gelişmesi, metalaşma, kredi mekanizması ve benzeri olgulardır. Bu bağlamda Harvey mülksüzleştirerek birikim yoluyla ilk birikimin devam ettiği iddiasındadır ve bunun birçok yolu olduğundan bahsetmektedir.

Marx’ın belirttiği tüm özellikler kapitalizmin tarihsel coğrafyası içinde güçlü bir şekilde var olmaya devam ettiler. Bazıları bugün geçmişte olduğundan daha önemli roller oynuyorlar. Lenin, Hilferding ve Luxemburg’un belirttikleri gibi kredi sistemi ve finans kapital yıkım, sahtekârlık ve hırsızlığın temel araçları oldular. Bunlar: hisse senedi artırımları; ponzi şemaları; enflasyon yoluyla (artık yapısal hale getirilmiş) varlıkların yok edilmesi işlemi, şirket birleşmeleri ve edinme [acquisition] yollarıyla aktiflerin soyulması; ileri kapitalist ülkelerde dahi, geniş halk kitlelerinin borçlarının miktarını arttırmak suretiyle borç kölelerine indirgenmesi; kurumsal sahtekârlıklardan bahsetmeye gerek dahi yok, kredi ve tahvil manipülasyonları ile mülksüzleşme (emeklilik fonlarının saldırıya uğraması ve hisse senedi ve şirket batmaları ile değerlerinin yok edilmesi) gibi şeylerdir. Tüm bunlar çağdaş kapitalizmin temel özellikleridir... (Harvey 2004, 37).

Harvey son dönem gelişmeleri bağlamında ilk birikim özelliği taşıyan örnekler vermektedir. Bu kapsamda, Meksika ve Hindistan gibi coğrafyalarda ilk birikime benzer şekilde köylüler topraksızlaştırılarak proleterleşmesi sağlanmıştır. Su gibi toplumsal doğal kaynaklar ortak kullanımdan özel sektörün mülkiyetine devredilmektedir. Kamuya ait girişimler özelleştirilmek suretiyle özel sektörün kontrolü altına girmektedir. Yine eğitim, elektrik, sağlık ve benzeri temel kamu hizmetler şirketleşme veya özelleştirmelerle ortak mülkiyet olmaktan çıkarılmaktadır. Özelleştirme sürecinin uluslararası boyutu da söz konusudur. Zira çevre ülkelere tavsiye edilen özelleştirmeci politikaları tavsiyeleri ile bu ülkenin şirketlerine el koyulması söz konusudur. Neoliberalizmle ortaya çıkan finansallaşma gerçeğinde, finansal manipülasyonlarla şirketlere el koyulması söz konusu olmaktadır. Bunların yanı sıra, Harvey’in ortak mülkiyet hakları olarak nitelediği emeklilik, refah harcamaları finansallaşmakta veya

özelleşmektedir. Son dönemde ortaya çıkan fikri mülkiyet hakları ile yeni bir el koyma mekanizması ortaya çıkmıştır. Patent, lisans gibi haklarla ilgili alanlarda bilginin tekelleşmesi söz konusu olmuştur. Tüm bu örnekler bağlamında, Harvey ilk birikim halen “toplumsal müştereklerin çitlenmesi” yoluyla devam ettiği iddiasındadır (Harvey 2008, 120-127). Bu bağlamda son bölümde verginin de neoliberal dönemde ilk birikim aracı olarak kullanıp kullanılmadığının cevabını aramış olacağız.

Finansallaşma

Neoliberal dönemin vergi ekonomi politiği, finansal birikim, finansal ilişkiler ve finansallaşma bağlamında da anlaşılabilir. Neoliberal sermaye birikiminin el belirgin özelliği olarak paradan para kazanma (P-P') olgusu⁷ daha da derinleşmiş ve dolayısıyla finansal kârlar hızlica artmıştır. Finansal kârların artışını 'finansallaşma' olgusu ile açıklamak mümkündür. Bankacılık, sigortacılık, aracı finansal kuruluşlar muazzam yaratıcılıkları sayesinde finansal ürünler ortaya çıkarmışlardır. Geleneksel olarak bankacılık sektörü mevduat toplayıp kredi vererek faiz üzerinden kâr elde eden kurumlardır. Diğer bir ifadeyle, bankacılık sektörünün kârı reel sektörde faaliyet gösteren şirketlerin elde ettiği artı-değerin bir kısmına faiz yoluyla el koyulmasından ileri

⁷ Marx'a göre sermaye birikim süreci para-meta-para (P-M-P') döngüsünden geçmektedir. Para sermayenin ilk görünen biçimidir. Parası bulunan kapitalist girişimci üretim yapmak amacıyla üretim araçları ve emek satın almaktadır. Üretim işlemi sonucunda meta elde eder (P-M). Üretilen metalar pazarda satılarak paraya dönüştürülür (M-P'). Satış işlemi sonucu elde edilen paradan maliyetler düşüldükten sonra kalan kısmı kapitalistin kârını oluşturur (P-P'). Elde edilen kâr ise bir sonraki aşamada yeniden para yaratmak amacıyla yine üretime kanalize edilerek metaya dönüştürülür (P-M). Elde edilen meta ise yeniden pazarda satılarak yeni bir kâr elde edilir. Sermaye birikimi olarak addedilen bu süreç sürekliliği olan ve daima olarak kendini yeniden üreten bir yapıdır (2016a, 151-159). Mali sermayenin artı değer edinimi süreci ise paranın faiz-getiren sermaye olarak kullanılması ile sağlanır. Elde tutulan sermaye faiz karşılığı borç verilmektedir. Bu ekseninde en basit biçimiyle finans sermayesinin artı değer edinim süreci para-para' (P-P') biçiminde gerçekleşmektedir. Ancak faiz biçiminde elde edilen kârın reel ekonomiden bağımsız gerçekleşmediğini belirtir. Faiz, emek üzerinden elde edilen kârın bir parçasına el koyulmasıdır (Marx 2016b, 392). Sermaye birikimin sürekli kendinin yeniden üreten doğası en nihayetinde kapitalist birikimin yoğunlaşması ve merkezileşmesine neden olacaktır (Marx 2016a, 601-604). Sermayenin yoğunlaşan ve merkezileşen özelliği sermayenin doğal olarak genişlemesine ve yayılmasına neden olur. Bu nedenle kapitalist birikim sabit bir mekân ve ölçekte varlığı sürdüremez. Sürekli mekânsal olarak ölçeğini genişletmek ister. Zira yoğunlaşan sermayenin bir sonucu olarak aşırı birikim ortaya çıkmakta ve sabit bir mekânda bu realize olamayacağı yeni mekânlara ihtiyaç hâsıl olmaktadır (Şenalp 2012, 29). Bu nedenle sermaye birikimin ölçeği ulusal sınırlar kabul edersek sermayenin uluslararasılaşması isteği sermayenin doğası itibarı ile mevcuttur. Öte yandan Marx analizlerinde birikim süreçlerinin krizlere açık olduğunu ortaya koymaktadır. Sermaye birikim süreçleri aşırı birikim, kar oranlarının düşmesi gibi nedenlere krize girmektedir.

gelmektedir. Büyük şirketlerin bankacılık sektörüne olan bağımlılıklarının azalması sektörün kârının azalmasına anlamına gelmiştir. Büyük şirketler tahvil, bono veya hisse senedi satışı yoluyla kendilerini finanse etmeye başlamışlardır. İşletmelere kredi verme imkânı azalan bankalar işçilerin ve diğer halk kesimlerinin gelirlerine yönelmişlerdir. Neoliberalizm ile beraber reel ücretlerin baskılandığı ve devletin sosyal desteklerini çekmeye başladığı bir dünyada konut, eğitim, sağlık, emeklilik gibi temel ihtiyaç alanları finansın konusu olmuş ve bu sektöre kâr alanı olarak açılmıştır (Lapavitsas 2009, 42-63, Santos 2009, 121-129). Bankalar bireylere yönelik olarak temel ihtiyaç, konut, araba, sağlık, eğitim alanlarında krediler açmıştır. Neoliberal dönemde devletin sosyal politikalarından vazgeçmesi ile beraber güvencesiz kalan toplum finans sektörüne bağımlı bir hale gelmiştir (Haiven 2016, 59). Konut, emeklilik, eğitim, sağlık ve benzeri birçok alan finans sektörünün faaliyet alanına girmiştir. Neoliberal dönemde güvencesizlikle disipline edilen her bireyin artık “kendi finansçısı” olması beklenir (2016, 67). Yine emeklilik sisteminin birçok ülkede finans sistemine devredildiği görülmüştür. Keynezyen dönemde eğitim, sağlık, emeklilik gibi konulara kamusal çözümler getirilirken, bu dönemde finansal piyasa temelli çözümlere başvurulmuştur. Bu durumun doğal sonucu olarak toplum daha çok finans sistemine bağlı bir hale gelmiştir.

Tablo 2: Faiz Dışı Gelirlerin Bankaların Toplam Gelirlerine Oranı (%)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005
ABD	24,9	30,5	30,3	32,1	39,7	40,7
Almanya	20,4	20,6	26,8	21,0	35,8	34,2
İspanya	14,9	15,6	18,2	23,1	35,8	33,2
Fransa			22,6	45,5	60,9	62,2

Kaynak: (Santos 2009, 121)

Bu değişen yapı nedeniyle bankaların temel gelir kaynağı faiz-dışı gelir getiren faaliyetlere dayanmıştır. Komisyon, aracılık ve benzeri faiz-dışı faktörler bankacılık kârları açısından daha fazla öne çıkmıştır. Bütün toplumsal alanları finansallaştırarak kapsamına alan finans sektörü yaratıcı ürünlerin menkul kıymetleştirilmesi yoluyla faiz-dışı kaynak yaratabilmişlerdir. Nitekim yukarıdaki tabloda verili ülkelerden görüleceği üzere faiz-dışı kârlarda ciddi artışlar olmuştur. Verili ülkelerde en az %15 puan artış olurken, Fransa’da faiz gelirlerini aşan faiz-dışı gelir elde edilmesi söz konusu olmuştur. Nitekim 2005 yılında Fransa’da bankacılık sektörünün gelirleri içerisinde faiz-dışı gelirlerin payı %62 seviyesinde olmuştur. Öte yandan, finansallaşma gerçeği giderek artan bir biçimde reel ekonomi ile finans arasındaki ilişkinin kopmasını beraberinde getirmiştir. Keynezyen dönemde finans reel ekonomiye kredi kanalları açarak reel ekonomi ile ilişki kurmakta idi. Faiz bu bağlamda reel ekonomide elde edilen kârın bir kısmına el koyulmasıdır (Altvater 1997, 53). Neoliberal dönemde finansal yenilikler sonucu ortaya çıkan türev ürünlerin işlem hacmi ticaret ve mübadelenin karşılığı olan para miktarının kat kat fazlası biçiminde gerçekleşmiştir. Nitekim belirtildiği üzere finansal kurumların faiz dışı gelirlerinin artması bu nedenledir. Bu kapsamda finansal alan ile reel ekonomi arasındaki bir kopuş ortaya çıkmıştır (1997, 54-58). Finansallaşma olgusunun sadece merkez ülkelerle sınırlı kalmadığının not düşülmesi gerekmektedir. Merkez ülkelerde aşırı birikmiş sermayenin çevre ülkelere yayılması ve bu ülkelerin de bu sermayelerden faydalanmak istemesi nedeniyle bu ülkeler finansallaşma sürecinin parçası olmuşlardır (Güngen 2015, 27).

Neoliberal dönemde finansal birikimin ‘yapılı çevre’ (*built environment*) ile olan ilişkisinin anlaşılması önemlidir. Kapitalizmin altın çağının sonuna doğru birinci çevrimde sermaye birikiminin doygunluğa ulaşması yeni sermaye birikim alanlarının açılmasını zorunlu kılmıştır. Bu birikim bunalımının aşılması için sermaye ikinci çevrimde, yapılı çevreye yatırıma kaydırmıştır. Bunu da daha çok kent mekânı üzerinden gerçekleştirmiştir. Kent mekânına yatırım hem fazla emek hem de fazla sermayenin söğurulmasını sağlaması itibari ile kapitalizm için nimettir. Ancak kent mekânına akan yoğun sermaye finans sisteminin gelişimi için önemli bir etken olmuştur. Finans piyasası hem üreticilere hem de tüketicilere açtığı kredilerle inşaat sektörünün hem arz hem de talep tarafını besleyebilecektir. Böylece konut sektöründe finans sektörünün tetiklediği bir aşırı birikim ortaya çıkmaktadır (Harvey 2013, 92-96). Altvater’in (2007, 25-26) de belirttiği üzere, bu dönemde artan finansallaşma doğal kaynakların tüketimi gibi çevrenin de tüketimini zorlamaktadır. Çünkü finans sektöründeki değerlerin reel sektörde realize olması gerekmektedir ki, bu da belirtildiği üzere neoliberal dönemde daha çok çevre üzerinde realize olmaktadır.

Vergi Devletin Dönüşümü

Yukarıdaki bölümlerde ele aldığımız üzere, vergi devletin tarihsel oluşumunun 15.yüzyıla kadar uzandığı üzerinde durduk. Günümüzün modern devleti bağlamında vergi devletin ise 20. yüzyıla beraber ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Özellikle Keynezyen iktisadın uygulama alanı bulması ile beraber vergi devletin gelişimi zirve yapmıştır. O’Connor’ın (2001) belirttiği üzere devletin meşruiyet ve birikim işlevi devletin sürekli büyümesine neden olmuştur. Sürekli artan kamu harcamalarının finansmanı nedeniyle kamu maliyesinin vergi ayağı da genişlemek durumunda kalmıştır. Burada tartışmak istediğimiz konu Keynezyen dönemde vergi devletin kapasitesine ilişkindir. Yukarıda belirttiğimiz üzere ulusal sınırlara endeksli bir birikim ve düzenleme rejiminin söz konusu olması vergi devletin vergi toplama kapasitesini kolaylaştırmıştır.

Bu dönemde sermaye daha çok kontrol altındaydı ve bugünkü anlamda akışkan değildi. Uluslararası ticaret daha denetim altındaydı. Bu bağlamda Keynezyen dönemde vergi daha çok ulusal bir konu niteliğindeydi (Genschel 2005, 54). Yine, sermaye ve emek arasındaki uzlaşma nedeniyle sermayenin artan oranlı vergilere razı olması gibi nedenler vergi devletinin kapasitesini artıran bir unsur olmuştur. Ancak buradan vergi devletinin sınırının olmadığı anlamı çıkarılmamıştır. Schumpeter 1918’de, O’Connor 1973’de vergi devletinin bir sınırı olduğunu ve bu nedenle bir mali kriz olasılığından bahsetmişlerdir.

Keynezyen dönemin sonlarına doğru vergi devletinin kapasitesini zorlayan ekonomik ve sosyal gelişmelerin ve bunun neoliberal dönüşüme zemin hazırladığı gerçeği üzerinde durulması gerekmektedir. Avrupa’da ortaya çıkan Euro-dolar piyasaları, offshore finans merkezleri, çok-uluslu şirketlerin artışı, ticari faaliyet ve sermaye hareketlerinin görece serbest bırakılması sermayenin vergiden kaçınma ve kaçırma girişimlerine olanak sağlamış ve imkânlarını artırmıştır (Genschel 2005, 57). Dolayısıyla bu durum ulusal devletlerin sermaye üzerindeki vergi kapasitesini azaltmıştır. Bu dönemde yaşanan bir diğer gelişme de 1960’lara gelindiğinde yükselen orta sınıfın varlığıdır. Bu kitlenin daha fazla bireysel yaşam tarzı talep etmesi kamu harcamalarının da meşruiyetini azaltmıştır. Dolayısıyla bu kitlelerce ödenen vergi de sorgulanır hale gelmiştir. 1970’lerin kriz ve enflasyonu Keynezyen uygulamaların meşruiyetine kökten darbe vurarak vergiye karşı olan direnci artırmıştır (Buggeln, Daunton ve Nützenadel 2017, 7-12).

Neoliberal dönemde 1960’lardan itibaren adım adım hızlanan sermaye hareketleri, artan uluslararası ticaret, offshore merkezlerinin yükselişi vergi devletinin kapasitesini sermayenin vergilendirilmesi bağlamında olumsuz etkilemektedir. Neoliberal ideolojinin hem finans hem de üretken sermayenin hareketlerini serbestleştiren uygulamaları bu durumu desteklemiştir. Nitekim sermaye artık ‘çıkış’ seçeneğine sahiptir (Lesage, Vermeiren ve Dierckx 2014, 197). Yüksek vergilendirme

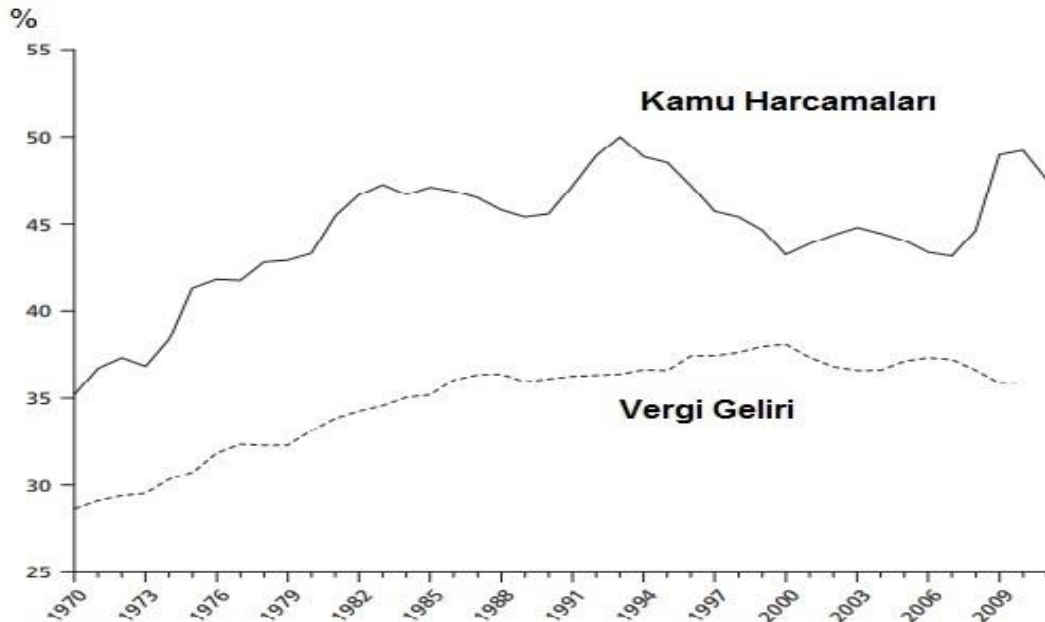
veya yeniden dağıtımcı politikaların uygulanması durumunda sermaye çıkış yaparak ilgili ülkeyi cezalandırabilmektedir (Buggeln, Daunton ve Nützenadel, 2017, 5). Bu gibi durumlarda bir başka ülkeye kayması veya offshore merkezlerine kayması olasıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde uluslararası sermayenin ülke hükümetlerini disipline etmesi ve politikalarını ulusal sendikalara kabul ettirmesi çok daha kolay olmaktadır (Lesage, Vermeiren ve Dierckx 2014, 197).

Sermayenin çıkış seçeneğine sahip olması, ulus-devletlerin uluslararası sermayeyi sınırlarına çekmek için vergi politikaları bağlamında rekabet etmesine neden olmaktadır. Bir ülke karar alırken diğer ülkenin vergi matrahını etkileyebilmektedir. Bu nedenlerle vergi konusu ulusal bir konu olmaktan çıkıp uluslararası bir konuya dönüşmüştür. Yine bu dönem gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri vergi devletinin vergi toplama kapasitesini düşüren niteliktedir. ‘Yeni ekonomi’ olarak ifade edilen elektronik ticaretin ve dijital ekonominin vergilendirilmesinde devletlerin ciddi güçlük çekmesi söz konusudur. Vergi devletinin sermaye ile olan bu çelişkileri ele alınacağı üzere sermayeye vergi ayrıcalıkları olarak dönmüştür.

Neoliberal dönemde yaşanan bir diğer önemli gelişme vergi devletinin aynı zamanda Wolfgang Streeck’in (2016) kavramsallaştırılması ile ‘borç devletine’ dönüşmesidir. 1970’lerin krizinden itibaren kamu borçlarının ciddi bir biçimde arttığı söylemek mümkündür. Aşağıdaki şekilde de gösterildiği gibi bunun bir nedeni kamu harcamaları ile vergiler arasındaki makasın açılmasıdır. Belirtildiği üzere, neoliberal teori vergi devletini küçültme iddiasını taşımaktadır. Ancak bunun neoliberalizmin uygulama pratiği bulduğu 1980’ler sonrasında hayata geçirilemediği görülmüştür. 1973 krizi sonrasında kamu harcamaları ve kamu borçları 1990’lara kadar artmaya devam etmiştir. OECD ülkelerinde 1973’de yaklaşık %40 düzeyinde iken 1990’lara gelindiğinde iki katına çıkarak %80 seviyesine ulaşmıştır. Bu gelişme devletlerin vergilerin yanı sıra önemli düzeyde borca dayandığını gösteriyor. Streeck (2013, 6) borç artışını neoliberal

dönemde istenen ekonomik büyümenin yakalanamamasına bağlamakta ve bu süreci ‘borç devleti’ olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu dönüşümde vergiye karşı olan direnç ve politik desteğin azalmış olması da etkili olmuştur (Buggeln, Daunton ve Nützenadel 2017, 8). 1990’lardan sonraki dönemde ise yine Streeck’in ifadesi ile ‘konsolidasyon devletine’ dönüşüm gerçekleşmiştir. Konsolidasyon devletine geçiş ülkeler arasında farklılık göstermekle beraber 1990’ların ortalarında gerçekleşmiştir. Mali konsolidasyonun büyük bir örneği olan Avrupa Birliğinin bütçe açıklarına ve kamu borçlarına sınır getiren ekonomik istikrar ve büyüme paktı bu dönemin ürünüdür. 1997’de yürürlüğe giren anlaşmanın kriterlerinin sağlanması için üye ülkelerin 1990’lı yıllarda vergi gelirlerini artırmaya yönelik çabaları söz konusu olmuştur (OECD 2004, 31). Yine bu dönemde alttaki şekilde görüleceği üzere kamu harcamalarının azaltıldığı görülmektedir. Öte yandan kamu borçlarının 2008 krizine kadar istikrarlı bir eğilim göstermesi söz konusudur.

Şekil 2: Seçili OECD Ülkelerinde Kamu Harcama ve Vergi Gelirlerinin Eğilimi

Kaynak: (Streeck, The Politics of Public Debt 2013, 9).

2008 finansal kriz sonrası dönemde hem mali canlandırma paketleri hem de kurtarma paketleri nedeniyle kamu borç ve harcamaları yükselmiştir. Kriz sonrasında

neoliberalizmin ikinci konsolidasyon devleti dönemi başlamıştır. Konsolidasyon devletine dönüşümün altında yatan temel sebep kreditorlerin verdikleri borcun geri dönmesinin sağlanması ve bundan da fazlası sürekli borç verme ve bunun güvence altına alınmasını istemeleridir. Bu bağlamda verilen borçların geri dönüşünün garanti edilmesi ve finansal genişlemenin teminat altına alınması gerekmiştir. Hatta bir noktada finansal gelişmenin güvence altına alınması için anapara ödemelerinden ziyade faiz ödemelerinin istikrarlı bir şekilde ödenmesi daha önemli bir konu haline gelmiştir. Dolayısıyla 2008 krizi sonrası yeni konsolidasyon devleti ile vurgulanmak istenen nokta borcun ödenmesinden ziyade, devletin finansal neoliberalizmi daimi kılacak politikalar üreten devlet yapılanmasını tanımlamaktadır. Finansal kârın garanti altına alınması için yasal taahhütlerde bulunulmuştur. Hem ulus-devlet hem ulus-üstü kuruluşlar finansal birikime güvence sağlamaya çalışmışlardır. Özellikle Avrupa ülkelerinde ‘kemer sıkma’ (*austerity*) programları açıklanmıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği de ‘Fiscal Pact’ ile borçlarının ödenmeme ihtimalini ortadan kaldırmıştır (Streeck 2013, 15). Üye ülkelerde bütçe açıklarının azaltılmasına yönelik taahhütlerde bulunulmuş ve uygulamaya sokulmuştur. Uygulamaya sokulan kemer sıkma önlemleri ağırlıklı olarak kamu harcamaları biçiminde de olsa alt bölümde ele alacağımız üzere vergi politikalarının da ikinci konsolidasyon devletinden etkilendiği görülmektedir.

Kapma Aygıtı Olarak Vergi

Bugünün vergi politikalarını açıklamada ve anlamada Maurizio Lazzarato’nun (2015) değerlendirmelerini de göz önüne alınabilir. Lazzarato üç ‘kapma aygıtından’ bahsetmektedir. Bunlar; kâr, rant ve vergidir. ‘Kapma’ ifadesi, yaratılan ekonomik değere el koyulması ve nihayetinde mülkiyetin ele geçirilmesi anlamına denk düşmektedir. Kapma aygıtları ile bir kesim mülksüzleştirilirken bir başka kesim zenginleşir, mülkiyet sahibi olur. Lazzarato farklı dönemler için farklı kapma aygıtlarının dönemsel olarak baskın olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede 1960’lı yıllara kadar kâr edinimi baskın

ele geçirme yöntemi iken neoliberalizmle beraber finansal kârlar (rant) daha çok ne çıkmıştır (2015, 25). Son kriz sonrası döneminin baskın kapma aracı ise vergidir (2015, 37). Lazzarato’nun perspektifinden değerlendirdiğimizde ise bu kapma aygıtının en önemli aracı katma değer vergisidir. Nitekim onun açıklamasına göre toplanan gelir vergi cennetlerinde finans sermayesine dönmektedir. Buradaki en önemli dolayım ise kamu borçlarıdır. Toplanan vergiler finans sistemine kanalize edilmektedir. Lazzarato’nun bu önermesini bir adım öteye taşıyarak vergi uygulamaları Harvey’e referansla ilk birikimin devamı niteliğindeki bir tür ‘mülksüzleştirerek birikim’ kapsamında değerlendirilebilir.

Artan Eşitsizlik ve Vergi: Piketty ve Zucman

Gabriel Zucman ve Thomas Piketty de vergi adaletini, gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikleri ele almışlardır. Zucman vergi cennetlerine odaklanmış, buraların kullanılması yoluyla gelir ve servetin gizlendiği ve vergi dışı kaldığını belirtmektedir. Zucman (2013, 57) vergi cennetlerinde en az 5,8 trilyon dolarlık servetin tutulduğunu hesaplamaktadır. Zucman servetin küresel ölçekte vergilendirilmesini önermekte ve finansal kadastro uygulanmasını tartışmaktadır. IMF’nin finansal varlıkların kadastrounu tutacak altyapıya sahip olduğu iddiasındadır. Finansal kadastro uygulamasını başarılı olması için otomatik bilgi değişimi gereklidir (2013, 13). Piketty de Zucman gibi küresel bir vergi uygulaması önermektedir. neri olarak sermaye vergisini ileri sürmektedir. Piketty sermayeyi geniş tanımladığı için servete sermaye d hildir (Piketty 2014, 51). Piketty’e (2014, 560) göre sermayenin bu kadar büyük ölçekte vergilendirilmesi bir  topya olarak görülebilir, ancak bunun bir  topya bile olsa faydalı bir  topya olacağını ve bunu tartışmanın uzun vadede faydasına inanmaktadır. Piketty’e göre ilk olarak daha kurumsal ve bütünleşik yapıya sahip olan Avrupa’dan başlayarak bölgesel seviyeden küresel ölçeğe ulaşabilmek mümkündür.

Piketty küresel ölçekte uygulanacak sermaye vergisindeki amacın kapitalizmin kontrol altına alınması olduğunu vurgular. nerdiği oranlardan elde edilecek vergi

gelirinin milli gelir içerisinde çok ciddi bir pay tutmayacağını ve buradaki asıl amacın sosyal devleti finanse etmek amacı taşımadığını vurgulamıştır (2014, 563). Küresel bir sermaye vergisi için Piketty öncelikle finansal piyasaların şeffaflığının sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Bunun için bankacılık sistemindeki bilgi paylaşımının uluslararası düzeyde üst düzeye çıkması gerektiğini belirtir. Bankaların sahip olduğu bilgileri otomatik olarak paylaşması gerekmektedir (2014, 570). Bilgi değişimine yanaşmayan ülkeler için %30 veya daha yüksek oranda gümrük uygulanarak yaptırıma gidilmesini de ileri sürmektedir (2014, 569). Piketty artan oranlı bir sermaye vergisi arzulamaktadır. Ancak her ne kadar, artan oranlı bir vergi isteğinde olsa da, çok büyük meblağlar için binde 1 veya binde 5 gibi sembolik düzeyde diyebileceğimiz düzeyde bir vergiden yanadır (2014, 576). Yukarıda vurguladığımız gibi, bu küresel vergi kamu harcamalarını finanse etmek gibi bir amaca sahip değildir, asıl amaç finansal piyasalarla beraber zaman zaman kontrolünü kaybeden sermaye hareketlerini kontrol ederek olası krizleri minimum düzeye indirmektir.

2. UYGULAMA VE DÜŞÜNCE TARİHİ İÇİNDE NEOLİBERALİZM

Neoliberalizm 1970'lerden itibaren tüm dünyada hâkimiyetini adım adım kurmuştur. Ancak neoliberalizmin teorik ve düşünsel temelleri daha öncesinden atılmıştır. Alman ordoliberalleri, Avusturya okulu, Chiacago okulu, çeşitli düşünce kuruluşları neoliberalizmin düşünce tarihinde oldukça etkili olmuştur. 1970'lerde Keynezyen ekonominin krizleri ve dönemin politikalarının toplumsal meşruiyetini kaybetmesi, neoliberal düşüncenin ekonomik ve toplumsal yönüyle pratiğe geçmesinde oldukça etkili olmuştur. Dönemin krizine çare olarak neoliberal politikalar merkez ülkelerden başlamak üzere bir bir uygulamaya sokulmuştur. Ana hatlarıyla yeni dönemin yeni birikim rejimi, ekonominin uluslararasılaşmasına, uluslararası sermayeye ve finansallaşmaya dayanmıştır. Yeni birikim rejiminin istikrar kazanabilmesi için ulusal ve ulus-üstü düzeyde düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Finansın ve ticaretin serbestleştirilmesi, kurallı maliye ve para politikaları, teknokratik kurumların politik süreçte artan ağırlığı, özelleştirmeler, emek piyasasının esnekleştirilmesi bunlardan başlıcalarıdır. Bu değişen koşullar altında ulus-devlet de dönüşüme uğramıştır. Sermayenin uluslararasılaşması devletin sermaye üzerindeki kontrolünü azaltmıştır. Bu nedenle ulusal ekonomilerin yönetiminde giderek artan bir biçimde uluslararası sermayeye bağımlılığın arttığı değerlendirilmektedir. Öte yandan iktisadi gücü önemli ölçüde aşan ulus-devletler sermaye birikiminde hâlâ kritik işlevler üstlenmektedir. Emek piyasasının kontrolü ve ulusal düzenlemeler ulus-devletler tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak devlet ve ekonomi ölçeğinde yaşanan uyuşmazlık devletleri daha rekabetçi bir biçime bürünmeye ittiği görülmektedir.

2.1 Neoliberalizm ve Kökenleri

Neoliberalizm yaklaşık son 40 yıldır gerçekleşen iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel süreçleri, bu süreçlere yön veren politikaları, düşünceleri ve ideolojileri tanımlamak için kullanılan bir ifadedir. Neoliberalizmin ne olduğuna dair literatürde net

bir tanımlama bulmak veya üzerinde uzlaşmış bir açıklamaya rastlamak söz konusu değildir. Bu durum bile neoliberalizmin çok alanlı ve cepheli bir toplumsal süreçler bütünü olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla neoliberalizm farklı açılardan ele alınmaktadır ve bu açılarının sayısı bir haylidir. Yine de neoliberalizmin ne olduğuna dair konumuz bağlamında bir çerçeve çizmek isabetli olacaktır. Bu bağlamda, Kevin Ward ve Kim England'in (2007) neoliberalizme ilişkin derlediği ve sunduğu dört farklı yaklaşıma işaret edeceğiz. Buna göre ilk yaklaşım, neoliberalizmi ideolojik ve hegemonik bir proje olarak görmektedir. Neoliberalizm sermayenin çıkarını temsil eden kurumların, elitlerin, örgütlerin oluşturduğu sınıf ittifakının politik ve kültürel baskınlığının sonucunu ifade etmektedir. Yerel ve küresel sermayeden oluşan bu sınıf ittifakı, farklı coğrafyalardaki sınıfların çıkarlarını ortak çıkar haline getirmeye çalışır. Neoliberalizmi açıklayan ikinci yaklaşım neoliberalizmi politika ve program olarak ele almaktadır. Piyasanın daha etkin çalıştığına dayanan inanca bağlı olarak kamu mülkiyetinin özel sektöre sistematik transferi ve kamu hizmetlerinin de aynı şekilde özel sektöre devredilmesi ve buna paralel olarak, serbestleşme, özelleştirme, deregülasyon politikaları neoliberal programın asli politikaları ve stratejileridir. Neoliberalizme yönelik üçüncü kavrayış ve yaklaşım neoliberalizmi bir devlet formu olarak değerlendirir. Bu yaklaşıma göre neoliberalizm devlet, ekonomi ve sivil toplum arasındaki sınırları yeniden belirlemektedir. Son olarak, neoliberalizmi 'yönetimsellik' (*governmentality*) üzerinden kavrayan yaklaşımlar bulunmaktadır. Michel Foucault'nun türettiği bir kavram olan yönetimsellik ile anlatılmak ve vurgulanmak istenen nokta yeni birikim rejime uygun devletin, öznenin ve belirli bir bilgi rejimine dayanan hakikat düzeninin yaratılmasıdır. Neoliberalizmi yönetimsellik olarak gören Foucault'cu yaklaşımlar özellikle devletin sosyal politikalarına dayanan toplumsal öznenin neoliberal bir hakikat rejimine bağlı olarak gelişen ve yönlendirilen kendinden sorumlu rekabetçi ve girişimci bireysel öznenin yaratılmasına geçişe vurgu yapmaktadır (Ward ve England 2007, 11-13).

Neoliberalizm ayrıca 1980 sonrası belirginleşen bu politikalara yön veren ancak kökenleri itibari ile daha eskilere, 1930'lara uzanan bir düşünce topluluğu olarak da ele alınır. Bu farklı neoliberal düşünsel ekollerin içinde baskın özellik sınırlı devlet anlayışıdır. Buna göre neoliberalizmin kökenleri küçük ama güçlü devlet ve serbest piyasa savunusuna dayanan 18.yüzyıl klasik liberalizme kadar geriye gitmektedir. Bu anlayışa göre, bireysel özgürlükler, ekonomik büyüme, sosyal ilerleme en iyi serbest piyasa mekanizması yolu ile sağlanır. Devletin 'gece bekçisi' rolü ile piyasanın etkin bir biçimde işlemesine olanak sağlaması beklenmektedir. Ancak, Neoliberalizm klasik liberalizmden önemli ayrışmaları da içermektedir. Neoliberalizm ile beraber devlet ve ekonomi arasındaki ilişki yeniden tanımlanmıştır. Klasik liberalizmde piyasanın sınırlarını devlet belirler iken neoliberalizm bu ilişkiyi tersine çevirerek piyasa devletin sınırlayan bir yapıya dönüşmüştür (Lemke 2015, 25-26). Yine neoliberal anlayışta piyasaların işleyişinde mübadele yerine rekabete olan vurgu artmaktadır (Brown 2018, 74). Nitekim Jonathan Hearn (2018) bir çalışmasında piyasa ekonomisinin işleyişinde işbölümü ve rekabete yapılan vurguların farklılığını tespit etmektedir. Hearn'in analizine göre neoliberalizmin rekabet anlayışını esasen Adam Smith'de görmek mümkün değildir. Smith daha çok işbölümüne vurgu yapmaktadır. Rekabete olan vurgun öte yandan devlet müdahalelerini gerekli kılmaktadır. Devlet ekonomik işleyiş güvence altına almaya çalışır. Bu kapsamda "devlet piyasa için yönetme" anlayışa sahip olur (Brown 2018, 73). Bunun yanı sıra, aşağıdaki farklı neoliberal düşüncelerde göreceğimiz üzere neoliberalizmin eklektik, faydacı yapısını görmek mümkündür. Bu bağlamda neoklasik iktisadin klasik liberalizme göre neoliberalizm üzerindeki etkisi daha fazladır. Bu nedenlerle, neoliberalizm serbest piyasa ekonomisinin ve devletin geri çekilmesinin ötesinde anlaşılması gerekmektedir. Neoliberalizm muazzam bir inşa sürecini içermektedir, bu bakımdan devleti pasif bir bekçi rolünün ötesine taşıyarak ona piyasanın koşullarını, yapılarını, hukukunu, öznelliklerini ve hakikat rejimini üretmesi yolunda

‘inşacı’ (*constructivist*) bir işlev yükler. Piyasa dolayısıyla devlet hem sosyal hem politik anlamda biçimlendirilmektedir ve kamu politikaları bunun stratejik bir ayağı ve aracıdır. Politik ve sosyal ilişkiler piyasayı düzenler, şekillendirir ve gerekirse de sınırlar koyabilmektedir (Cahill, Edwards ve Stilwell 2012, 3). Bu süreçte devlet de klasik liberal pasif fonksiyonundan sıyrılarak aktif ve düzenlemeci bir stratejik role geçer. Bu düzenleme sadece sermaye birikiminin koşullarını yaratmak için değil, aynı zamanda sermayenin kendi suretinde bir toplum ve insan inşası söz konusudur. Neoliberalizm bu nedenle küçük devlet anlayışının ötesinde anlaşılması gerekir.

Tarihsel süreç içinden bakıldığında, neoliberalizm teknolojik olanakların da katkısıyla yeni ortaya çıkan ulus-ötesi sermaye sınıfının çıkarlarını yansıtan küresel bir elitler projesi olarak görülebilir. Küresel bir sınıf tahakkümünü içeren bu elitist yapılanmanın önemli bir ayağı, her ne kadar neoliberalizm toplumsal örgütlülüğe bir saldırı olarak gelişse de, örgütlü bir düşünce ve politika üretimine dayanmaktadır. 1970’lerin krizinin devamında neoliberal liberal görüşlerin hayata geçmesinde düşünce kuruluşlarının, kurumsallaşmış sermaye lobi gruplarının, araştırma kuruluşların önemli etkileri söz konusu olmuştur. *Mont Pelerin Society*, *Adam Smith Institute*, *Institute for Economic Affairs*, *American Heritage Foundation* ve *American Enterprise Institute* gibi kuruluşların faaliyetleri bu bağlamda önemlidir. Bunun yanı sıra, Ludwig Von Mises, Fredirich Von Hayek ve Chicago okulundan Milton Friedman ve James Buchanan’ın çalışmaları neoliberalizmin düşünsel ve politik zemini inşa etmiştir (Cahill, Edwards ve Stilwell 2012, 1-3, Miller 2010, 23-28). Yine ordoliberaller, arz yönlü iktisatçılar neoliberal düşünceye katkıda bulunan yaklaşımlardır.

Neoliberalizmin ilk biçimi olarak Alman ordoliberalizmi öne çıkmaktadır (Gamble 2013, 57). Bu yaklaşım 1920’lerin sonunda 1930’ların başında ortaya çıkmıştır. Ancak, ele alacağımız üzere de, diğer neoliberal yaklaşımlardan farklı olarak bu yaklaşım piyasa ekonomisinin eksikliklerini kabul etmektedir. 1920’lerin krizleri sonrasında

ordoliberaler kapitalizmin olumsuz sonuçlar yarattığını görmüşlerdir. Bu nedenle Alman neoliberalleri piyasa ekonomisinin nasıl daha iyi çalışacağı konusunda kafa yormaktadırlar. Bu bağlamda bu sorunun çözümü için başvurdukları yöntem güçlü devlettir. Piyasa ekonomisinin yarattığı sosyal problemlere ve eksikliklere karşı devletin güçlü olması gerektiği ve piyasanın işleyişini yönlendirmesi gerektiği düşüncesindedirler. Bu bağlamda Alman neoliberaler geleneksel zayıf devlet anlayışına sahip neoliberal görüşlerden farklı bir yerde durmaktadır (Bonefeld 2012). Buna göre ordoliberaler, devleti piyasa ekonomisinin işleyişinde ve düzenlenmesinde kritik önemde bir unsur olarak konumlandırmaktadırlar.

Avusturya okulundan Ludwig Von Mises neoliberalizmin diğer önemli mimarlarından. Mises (2017, 24) kapitalizmi en iyi sistem olarak görür ve işçilerin de dâhil toplumun hayat standardını kapitalizmin yükselteceği iddiasındadır. Ekonomik özgürlükler piyasa ekonomisi ile sağlanmakta ve devlet planlaması gibi devlet müdahaleleri bunu engellemektedir. Devlet planlama içinde fiyatlar, ücretler, faiz oranları ve kârlar gibi piyasanın doğasına ilişkin süreçlere müdahale etmektedir (2017, 56). Yine tam istihdamın sağlanması gibi nedenlerle devletin ekonomiye müdahalesi anlamsızdır; zira işgücü piyasasında tam istihdam koşullarının ancak piyasa ekonomisi ile sağlanması mümkündür. Bunun yanı sıra, devletin para basmak yoluyla kendini finanse etmesi enflasyona neden olmakta ve bu durum ekonominin işleyişine zarar vermektedir. Devletin ekonomiye müdahalesi her bakımdan sınırlı olmalıdır. Devletin ülkenin güvenliğini ve piyasa ekonomisinin işleyişini garanti etmek dışında bir fonksiyonu olmamalıdır (2017, 53). Yine devletin bir takım müdahaleleri sermaye birikimine engel olacak niteliktedir. Bunlardan bir tanesi vergilemedir. ABD örneği üzerinden şirketlerin hem kurum düzeyinde vergilendirilmesi hem de kâr payı dağıtım sürecinde vergiye tabi tutulması tasarrufları ve dolayısıyla sermaye birikimini azaltmaktadır (2017, 98). Kısaca

Mises devletin ekonomiye müdahaleleri karşısında piyasa ekonomisini yücelten bir tavır takınmaktadır.

Avusturya okulunun bir diğer temsilcisi olan Hayek, Mont Pelerin Society'in kurucusu olması itibari ile neoliberalizmin zemin kazanmasında önemli ve kilit bir rol oynamıştır. Hayek özgürlükleri 'negatif özgürlükler' bağlamında ele almıştır. Özgürlüklerin korunması için devletin hukuksal zeminde sınırlandırılmasından yana taraftır. Bu bağlamda devletin bireysel faaliyetlere müdahalesine karşıdır. Her neoliberal gibi Hayek'in eşitlik anlayışı ekonomik olmaktan öte kanun önünde eşitliğe denk düşmektedir. Devletin bireylere böylece eşit davranacağına ve kanun önünde eşitlik ile özgürlüklerin uyuşacağını belirtmektedir. Diğer yeni sağcılar gibi Hayek de devlet ve ekonomi ilişkilerini dışsal bir ilişki olarak tanımlamaktadır (Topal 2012, 391). Buna paralel devletin iktisadi alana müdahalesine karşı çıkmaktadır. Refah devleti ve sosyalizme karşı çıkarak bunların özgürlüklerle uyumlu olmadığını ileri sürmektedir. Ona göre sosyal devlet keyfiliğe yol açmaktadır. Dolayısıyla devletin faaliyet alanları sınırlandırılmalıdır. Ancak buradan Hayek'in sıfır devlet istediği çıkarılmamalıdır. İyi bir para sisteminin, piyasa ekonomisi için gerekli olan standartların oluşturulması, eğitim sunumu, bilgi temini ve rekabetçi bir piyasada arzu edilebilir biçimde sunulamayan bazı sağlık, temizlik, bakım ve benzeri işlerin kamu tarafından yürütülmesinde sakınca yoktur (Hayek 2011, 332). Ancak kamunun iktisadi faaliyetlerinin artması onu monopol haline getirebilir ve rekabetçi piyasa yapısını bozabilir. Bu koşullar özgürlükler açısından bir tehdittir. Doğal olarak Hayek yeniden dağıtımcı politikalara karşı çıkmıştır. Sadece minimum düzeyde geçim yardımına izin vermektedir. Bir diğer ifade ile ancak makul düzeyde bir yeniden dağıtım olmalıdır. Bunun yanı sıra, artan oranlı bir vergilendirme politikasını keyfiyet olarak değerlendirmektedir (Hayek 2013, 452). Bu durumun ise mülkiyet hakkına bir tehdit olduğunu belirterek en arzu edilebilir vergilendirme yapısının sabit oranlı olduğunu vurgulamaktadır (2013, 456). Bu durum gibi, Hayek devletlerin

para kontrolünden de rahatsızdır. Ona göre hükümetlerin bu kontrolü istikrarsızlık kaynağıdır ve bu durumun bir sonucu enflasyondur. Enflasyondan en çok tasarruf sahipleri etkilenmektedir. Bir bağlamda enflasyon örtülü bir yeniden dağıtım işlevi görmektedir. Bu nedenle Hayek de diğer isimler gibi kurallı politikalara işaret ederek merkezi hükümetlerin paranın kontrolünden uzak kalmasını önermektedir (2013, 491).

Neoliberal düşüncenin oluşmasında önemli isimlerinden bir diğeri de Chicago Okulundan Milton Friedman'dır. Zira 1973 yılında Şili'de Pinochet darbesi sonrası Şili ekonomisinin yeniden dizayn edilmesinde danışmanlık görevi alarak sadece neoliberalizmin teorisyenisi olarak kalmamış, bizzat da sürecin uygulayıcısı olmuştur. Bundan ötürü 1973 tarihi kimilerince neoliberalizmin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Friedman 1962 yılında yazdığı *Kapitalizm ve Özgürlük (Capitalism and Freedom)* adlı eserinde neoliberalizmin temel fikirlerini ortaya koymuştur. Friedman ekonomik özgürlüğe önemli vurgular yapmaktadır. Marksizmde sosyal ve ekonomik eşitlik olmaksızın siyasi özgürlük olmaz düşüncesi Friedman'ın düşüncesinde ekonomik özgürlük olmaksızın siyasi özgürlük olmaz düşüncesi halini almıştır (Friedman 2011, 9). Ekonomik özgürlükten kasıt ise tabi ki o dönem Keynezyen refah devletinin ekonomik sınırlamalarına getirilen bir eleştiri niteliği taşır. Friedman devletin etkinlik alanının sınırlı olması gerektiğini savunmaktadır. Devletin işlevi sadece güvenlik ve adaletin sağlanması, özel sözleşme ilişkilerinin garanti altına alınması dolayısıyla mülkiyetin temin edilmesi ve rekabetçi piyasaya zemin hazırlanması olarak belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, Friedman birtakım dışsalılıklara ve tekellere karşı da müdahalelere izin vermektedir. Bu bağlamda Friedman kapitalizm için gereklilik olan görevleri devlete bırakarak onu rekabetçi piyasa gerekleri doğrultusunda 'kural' koyan bir hakem olarak konumlandırmaktadır (2011, 30-49). Devleti yöneten kişilere itimat edilemeyeceğini belirterek devletin elindeki güç ve yetkilerin azaltılması ve denetlenmesi gerektiğini vurgular. Bu nedenle devletin gücünün yayılmasını önermektedir. Yetkilerin bir

merkezde toplanması yerine dağıtılması gerekmektedir. Yine bu noktada Friedman özel mülkiyetin önemini vurgular. Piyasa ekonomisiyle ortaya çıkan ekonomik gücün otoriter siyasi gücü dengeleyeceğini belirtmektedir (2011, 13). Bunlara paralel olarak refah devletinin sosyal politikalarına da bireysel özgürlüğü kısıtladığı gerekçesiyle karşı çıkmaktadır. Friedman devlet-ekonomi ilişkisinde devletin sınırları ile oldukça ilgilenmiştir. Monetarizmin kurucu ismi olan Friedman para politikalarına ilişkin önemli varsayımlar ve ilkeler geliştirmiştir. 1929 büyük buhranının devletin yanlış para politikaları sonucu ortaya çıktığını iddia etmiştir (2011, 65). Bu nedenle devletin paraya ilişkin sahip olduğu kontrolünün sınırlandırması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü para otoritelerinin sorumsuz uygulamalarının ekonomik istikrarsızlık kaynağı olduğunu düşünmektedir. Buradaki önemli nokta şudur: Keynezyen para rejiminde genişlemeci para politikaları kontrol altında tutulan kredi mekanizmaları içinde kamu harcamalarını destekleyerek işçi sınıfının ücretlerine ve hayat standardına pozitif bir katkı yapmaktadır. ‘Doğal işsizlik’ ile yoksulluğu temel istihdam ve büyüme politikası aracı olarak gören bu neoliberal monetarist ekolün kabul edeceği bir para politikası değildir bu. Bu nedenle Friedman kurallı para politikası uygulamasını önermiştir. Belirlenecek para kuralının büyüme ile orantılı olması gereklidir (2011, 72). Bununla beraber Friedman paranın yönetimi konusunda gücün tek merkezde olması yerine dağıtılması gerektiğini önermektedir. Zira bugün paranın yönetimi merkezi yönetimden bağımsız merkez bankalarına bırakılmıştır. Friedman uluslararası ticaret hususunda ise Bretton Woods uygulamalarına karşı çıkmış ve dalgalı kur rejimine geçilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Böylece uluslararası ticaretten arzu edilen verim alınabilecektir. Mali politikalar bağlamında ise tıpkı para politikalarında olduğu gibi kurallı bir anlayışa geçilmesini önermiştir (2011, 105). Bu bağlamda vergi ve kamu harcamalarının kısılması gerekmektedir. Friedman’ın kurallı maliye ve para politikaları, para politikalarının devletten bağımsızlaştırılması, dalgalı kur rejimi önerileri 1962 yılındaki *Kapitalizm ve*

Özgürlük adlı eserinde yer almıştır. Bu önerilerinin hepsi birçok merkez ve çevre ülkede 1970 sonrasında zamanla hayat bulmuştur.

Neoliberal teorinin ve pratiğin şekillendirilmesinde etkili olan bir diğer yaklaşım arz yönlü iktisattır. Bu yaklaşımın temel argümanı vergiler üzerinedir. Zenginlere olan vergi indirimleri ve piyasa ekonomisinin işleyişini kolaylaştıracak düzenlemeler ekonomik büyümeyi artıracaktır. Dolayısıyla bu sınıf vergi ödemeye daha çok gönüllü hale gelecek ve kamunun vergi gelirleri artarak nihayetinde bütçe denkliliği sağlanabilecektir (Gamble 2013, 59).

Neoliberalizmin kökenlerini erken neoklasik iktisatta yaklaşımda da izini sürmek mümkündür. Özellikle neoliberal yönetimsellik bağlamında bu mümkündür. Bu iktisat yaklaşımı 1870'lerde ortaya çıkmış ve uzunca bir süre de egemen yaklaşım olmuştur. Marjinal devrimi yapan bu yaklaşım matematiği iktisada uygulayarak hem kapsamını daraltılmışlar hem de iktisadi politik içeriğinden arındırarak teknik bir disiplin haline getirmişlerdir (Clarke 1991, 186). Neoklasik iktisat birçok anlamda klasik iktisat ile aynı görüşleri paylaşmaktadır. Ancak neoklasik yaklaşımda piyasanın dışsallıklar, tam kamusal mallar, asimetrik bilgi gibi nedenlerle belirli aksaklıklarına sahip olabileceği belirtilmektedir. Bu nedenle kaynak etkinliği sağlanamaz. Neoklasik iktisatçılar, kaynak etkinliğinin mümkün kılınmasını sağlayacak devletin müdahalelerini olumlu karşılamakta ve icazet vermektedirler. Ancak, kaynak etkinliğinin sağlanması dışındaki devlet müdahaleleri doğru değildir. Devletin, gelir dağılımı, kalkınma, ekonomik büyüme ve benzeri nedenlerle ekonomiye müdahale etmemelidir. Vergi bağlamında da uygulanacak politikalar kaynak dağılımındaki etkinliği bozmaması gerekmektedir. (Şen ve Sağbaş 2016, 11).

Neoklasik iktisadın yükselişi ve 19. yüzyılın son çeyreğinde işçi sınıfının politik bir güç haline gelmesi ile aynı döneme rastlamaktadır. Bir diğer dönemsel rastlantısı ise yoksulluğun artması, sosyal reformların ve refah programların uygulamaya sokulması,

devletin ekonomik ve sosyal alana artan müdahaleleridir (Clarke 1991, 187-188, Gürkan 2016, 122). Neoklasik iktisat esasen bu gelişmelere bir cevap niteliğinde ortaya çıkmıştır (Gürkan 2016, 122). Bu bağlamda neoklasik iktisadın ideolojik anlamda işlevler yüklenmesi ve klasik iktisattan farklılaşması söz konusu olmuştur. Dolayısıyla, kapitalist ilişkilerin meşrulaştırılmasına yönelik çabalar ortaya çıkmıştır. Neoklasik iktisat, analizlerini tarihsel ve kurumsal bağlamdan kopararak yüksek soyutlama düzeyinde yapmıştır (Clarke 1991, 194). Bu analizler mevcut durumun değil ideal koşullar altındaki bir ekonominin analizi üzerine odaklanmıştır. Dolayısıyla da inşa etmek istedikleri ekonominin analizini yapmışlardır. Neoklasik iktisadın bu ideolojik ve inşacı yönü neoliberal teorisyenleri- özellikle Ordoliberaler ve Chicago yaklaşımı- açısından da oldukça işlevsel olmuştur. Bu çerçevede neoklasik iktisadın klasik politik iktisattan ayrıştığı ve neoliberalizme kapı araladığı noktaların üzerinde durulması gerekmektedir. Bu bağlamda, klasik iktisattan en önemli farklılaşma emek-değer teorisi yerine fayda teorisini ortaya koymaları olmuştur. Üretim ilişkileri ile ilgilenmeyerek kaynak etkinliğini sağlayacak fiyatı ortaya koymaya çalışmışlardır. Klasik iktisadın fiyatların belirlenmesinde ana unsurun emek olduğu varsayımını rafa kaldırarak fiyatın tüketicinin marjinal faydasına eşit olacağını iddia etmişlerdir (1991, 190). Böyle bir yaklaşımın ortaya konulması bölüşüm ilişkilerinin teorik bir konu olarak değilse de, politik yönünün rafa kaldırılması anlamına gelmektedir. Fayda yaklaşımının bölüşümün yanı sıra analizlerinde üretim ilişkilerini dışlaması ve merkeze analiz birimi olarak bireye oturtması düşünüldüğünde sınıf mücadelesini yok saymaktadır.

Neoklasik iktisadın neoliberal yönetimselliğe yardımcı olacak ve klasik iktisattan ayrıştığı bir diğer nokta piyasanın işleyişinde ilke olarak değişim yerine rekabeti benimsemesi olmuştur. Bu ayrışma piyasanın işleyişinde eşitler arasındaki ilişkinin eşitsizler arasında gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Değişim eşitler arasında olurken rekabet eşitsizler arasında gerçekleşmektedir (Gürkan 2016, 127). Neoklasik iktisatta

görülen bir diğer ayrışma ise ‘ekonomik sistemin doğallığı’ ve kendi kendine işleyen piyasa anlayışında yaşanan değişimlerdir. Klasik iktisadın aksine piyasanın işleyişindeki eksiklikler kabul edilmektedir. Bu bağlamda, serbest piyasanın doğru işleyişi ve tam rekabetin sağlanması için aktif politikalara açık kapı bırakılmaktadır. Bir diğere ifade ile ordoliberallerin de öngördüğü üzere piyasanın inşasına yönelik devlet müdahaleleri olanaklı hale getirilirmiş olur. Dolayısıyla neoklasik iktisadın doğal piyasa anlayışı, “piyasa ekonomisinin inşasına, belirli amaçlar doğrultusunda devlet müdahalesinin sınırlandırılmasına yönelik stratejik bir söylem ve stratejidir” (2016, 129). Kısaca, neoklasik okul dönemin sorunlarına cevap niteliğinde yükselmiştir. Matematik bilimi kullanılmış ve yüksek soyutlama düzeyiyle olaylar tarihsel zemininden koparılmıştır. İnşa etmek istedikleri ideal bir düzene göre ulaştıkları sonuçları gerçek dünyaya uygulamak istemişlerdir. Bu nedenle neoklasik iktisadın inşacı karakteri söz konusu ve bu inşacı özellikleri neoliberal yönetimselliğin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda ideal bir piyasa düzeninin inşası için klasik iktisattan belirli ölçüde ayrılmıştır. Bu bağlamda emeğin yerine faydanın yerleştirilmesi, piyasa ilkesi olarak değişiminin yerine rekabetin koyulması, sınıf yerine birey analizi yapılması ve dolayısıyla bölüşüm ilişkilerinin yok sayılması, üretim ilişkileri yerine tüketime odaklanılması klasik iktisattan ayrılmayı ifade etmektedir.

Yukarıda ortaya koymaya çalıştığımız üzere, kendi aralarındaki farklılıklarına rağmen tüm neoliberal yaklaşımlar Keynez’in müdahaleci devletine karşı piyasa ekonomisini yüceltmişlerdir. İdeolojik temeller içeren neoliberal biçimler/teoriler 1980 sonrasında pratiğe dönüşmede oldukça başarılı olmuşlardır. Üçüncü bölümde ele alacağımız üzere arz yönlü iktisadın etkisiyle üst gelir gruplarına yönelik olarak başta Reagan yönetimi olmak üzere tüm dünyada vergi indirimleri gündeme gelmiştir. Milton Friedman’ın monetarist görüşleri para politikalarının pratiğini belirlemiştir. Zira bağımsızlaştırılan merkez bankaları ile bu politikalar yasal olarak güvence altına

alınmıştır. Yine neoliberal teorisyenlerce sıkça dile getirilen para ve maliye politikaların kurallara bağlanması birçok ülkede hayat bulmuştur. Kamu tercihi teorisyenlerinin görüşleri ise 1980 sonrasında kamu yönetiminde belirleyici olmuştur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Keynezyen politikaların krizi ile beraber neoliberal teoriği pratiğe dönüşmek için çok beklememiş, neoliberal teorisyenler adeta 1980 sonrası dünyayı şekillendirmiştir.

2.2 Altın Çağın Krizi ve Neoliberalizmin Yükselişi

Keynezyen dönem kapitalizm tarihinde özel bir yere oturmaktadır. Kapitalizmin ‘altın çağı’ olarak addedilen 1945-1975 döneminde kapitalizmin tarihinde görülmemiş bir ekonomik büyüme yaşanmıştır. Bu dönem, iki dünya savaşı sonrasındaki kâr odaklı sermaye ile ücretli emek arasındaki toplumsal uzlaşmaya veya sözleşmeye denk düşmektedir. Devlet, emek ve sermaye arasında arabulucu pozisyonda korporatist bir yapı inşa etmiştir. Hem piyasa ekonomisinin hem de önemli düzeyde kamu mülkiyetinin varlığının söz konusu olduğu karma ekonomi modeli uygulanmıştır. Planlamaya dayanan politikalarla ekonomi sürekli devlet eliyle yönlendirilmiştir. Ekonomik büyüme, istihdam, sosyal adalet ve benzeri ekonomik konular devlet tarafından güvence altına alınmıştır. Ücret geliri elde eden işçilere demokratik katılım kanalları açılmış ve işçiler sendikal örgütlenme ile önemli bir aktör haline gelmiştir. Devlet ve emekten sonra dönemin üçüncü aktörü olan sermaye de bu uzlaşma sürecine toplumsal barış nedeniyle rıza göstermiştir (Streeck 2016, 49-68). Altın çağın krize girmesiyle beraber iktisadi, siyasi ve sosyal anlamda büyük dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu kriz sadece basit bir ekonomik kriz olmaktan öte aynı zamanda bir hegemonya krizidir (Hirsch 2011, 135). Ele alacağımız üzere Keynezyen pratik zamanla hem emek hem sermaye üzerindeki meşruiyetini kaybetmiştir.

Krize giden süreçte birçok iktisadi, politik ve toplumsal unsur etkili olmuştur. İktisadi anlamda krizin çıkmasında sermaye verimliliğinin ve kârlılık oranlarının düşmesi etkili olmuştur. Bu dönemde işçi sınıfının örgütlü yapısı, grevler ve isyanlarla sermayeye karşı direnişi ve parlamentolarda sosyal demokrat ve komünist partiler aracılığıyla temsil edilmesi reel ücretlerin yükselmesine neden olmuştur. Bu dönem emeğin örgütlenmesinde tarihsel bir zirveyi ifade etmektedir (Fülberth 2014, 241). Diğer yandan Marx'ın da ortaya koyduğu üzere sermayenin yapısal olarak azalan getirisi kâr oranlarının düşmesine neden olmuştur. Kâr ve ücretler arasındaki bölüşüm ilişkisi giderek ikinci lehine değişmiştir. Ücretlerdeki artış her ne kadar Fordizmin kitlesel tüketim şartlarını gerçekleştirse de, belli bir süre sonra iç piyasanın doymasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak, 1960'lar ile birlikte şirketler küresel ölçeğe yayılmaya başlamışlardır. Bu anlamda Fordizme dayalı Keynezyen refah devleti sınırlarına ulaşması nedeniyle sermayenin uluslararasılaşma isteği doğmuştur. Dolayısıyla Keynezyen düzenlemenin meşruiyeti sermaye sınıfı tarafından da sorgulanmıştır. Nitekim emek ve sermaye arasında 'büyük uzlaşma' olarak ifade edilen bu dönemdeki uzlaşmayı bozan taraf sermaye olmuştur (Streeck 2016, 62).

Keynezyen döneminin krizinin kaynaklarından bir tanesi de uluslararası gelişmelerdir. İç piyasaların doymuş olması nedeniyle artan dış pazar arayışı merkez kapitalist ülkeler arasında rekabeti derinleştirmiştir. Diğer yandan üçüncü dünya ülkelerinin ulusal bağımsızlıklarını kazanarak sanayileşme isteği gelişmiş ülkelerin çıkarları ile çelişmiştir. Bununla beraber yaşanan petrol krizi ve Bretton Woods sisteminin çöküşü bu dönemin sonuna gelinmesindeki diğer unsurlardır (Beaud 2015, 317). 1929 krizi sonrası paranın merkezi bir otorite tarafından denetlenmesi gerektiğine dair inanç yaygınlaşmıştır. Buna bağlı olarak devletler Keynezyen görüşlerin de etkisiyle paranın kontrolünü merkez bankalarında toplamışlardır. Bu çerçevenin uluslararası ekonomiye yansımaları ise Bretton Woods sistemi olmuştur. Altının sadece dolara

endekslenmesi ile oluşan bir sabit kur sistemi ortaya ıkmiştır. Bretton Woods'un getirdiği düzenlemelerle uluslararası ticaretin kuralları belirlenmiştir. Bu eksende, uluslararası sermaye hareketleri kontrol altına alınmıştır. retime yönelik olan doğrudan yabancı yatırımlardan öte kısa vadeli sermaye hareketleri kontrol altına alınmıştır (Dumenil ve Levy 2009, 22-29). Ancak, 1970'lere gelinirken Amerika'nın artan cari açıkları ile Avrupa ve Japonya'nın artan rekabet gücü nedeniyle doların devalüe edilmesi gündeme gelmiştir. Bu nedenle, Amerika 1971 yılında sabit kur sistemini tek taraflı ilga ederek neoliberal dönemin belirgin özelliklerinden olan dalgalı kur sisteminin önünü açmıştır (2009, 44).

Toplumsal anlamda özellikle 1960 sonrasında tabandan gelen politik özgürleşme talepleri döneme ayrıca damga vurmuştur. Zira 1968 ğrenci isyanları ve niversite işgalleri bu talebin en bilinen örneğidir. Keynezyen ulusal refah devletinin merkezi örgütlenmesi sosyal çatlakların ortaya çıkmasında belirleyici unsur olmuştur. Aile içinde, fabrikalarda, sınıflarda ve kamusal alanlardaki otoriter yapıya karşı toplumsal tepkiler yükselmiştir. Bu anlamda toplumsal tabandan kişisel özgürlük, eşitlik, itibar, kadın erkek eşitliği, ekonomik eşitlik gibi talepler yükselmiştir. Ancak bu yükselen siyasal özgürlük taleplerinin karşılığı ekonomik liberalizasyon ile sonuçlanacaktır (Picciotto 2011, 5).

Vurgulandığı üzere 1970'lerin krizi basit ve salt bir ekonomik kriz olmaktan ötedir. Bu krizin aşılabilmesi için yeni bir dünya düzeninin kurgulanmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, devlet-siyaset-ekonomi-toplum ilişkilerinin yeniden inşa edilmesi gerekmiştir. Yeni sermaye birikim stratejisi devletin dönüştürülmesini, yeni bir toplumsal düzeni, yeni bir hegemonyanın kurulmasını, yeni bir uluslararası sistem oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, 1970'lerden itibaren neoliberalizm olarak adlandırılacak yukarıda ele aldığımız farklı ekollerce tanımlanmış ve dizayn edilmiş farklı toplumsal alanları içeren yeni bir düzen ve yapı ortaya ıkmiştır. Bu yeniden inşa sürecinin hedefi toplumların mali sistemini de dnştrerek sermaye birikiminin

devamlılığını sağlamaktır. Bu devamlılık kapsamlı ve küresel bir dönüşümü gerekli kılmıştır.

Dünyada neoliberal geçişler homojen bir şekilde gerçekleşmemiştir. Neoliberal deneyimler mekânsal olarak farklılaşmış ve farklı zamanlarda gerçekleştiği görülmektedir. Neoliberal politikalar ilk olarak 1973 yılında Şili’de askeri darbe sonrasında ‘Chicago çocuklarının’ danışmanlığında uygulamaya sokulmuştur. Daha sonrasında merkez ülkelerden başlayarak dünyada neoliberal politikaların uygulamaya sokulduğu görülmektedir. Bu kapsamda Jessop’ın (2018) sınıflandırmasına göre 4 farklı neoliberal geçiş söz konusudur. Bunlardan birincisi ABD ve İngiltere merkezli modeldir. 1979 yılında iktidara gelen Thatcher ve Reagan ile beraber neoliberal politikalara geçiş başlamıştır. Bu ülkelerde kapsamlı neoliberal politikalar izlenmiştir. İkinci model Avrupa ülkelerini kapsamaktadır. Bu ülkelerde daha kısmi ve pragmatik bir şekilde neoliberal politikalara geçiş söz konusu olmuştur. Üçüncü model Latin Amerika ülkelerinin de dâhil olduğu ve yapısal uyum programları kapsamında neoliberal politikalara geçen ülkelerdir. Latin Amerika ülkelerinde 1982 borç krizi sonrası neoliberal politikaların zemin kazanması söz konusu olmuştur. 1990’larda önemli neoliberal reformların uygulamaya sokulması söz konusu olmuştur (Saad-Filho 2007, 367). Dördüncü grupta en radikal dönüşümü gerçekleştiren eski Sovyet ülkeleri yer almaktadır. Sovyetlerinin çöküşü sonrasında denk gelen 1990 yıllarla beraber bu ülkeler keskin bir şekilde neoliberal politikalara sarılmıştır. Bu kapsamda dünyada neoliberal deneyimler doğrusal bir şekilde değil zamansal ve mekânsal farklılık göstererek gelişmiştir.

2.3 Neoliberal Dönemde Sermaye Birikimi

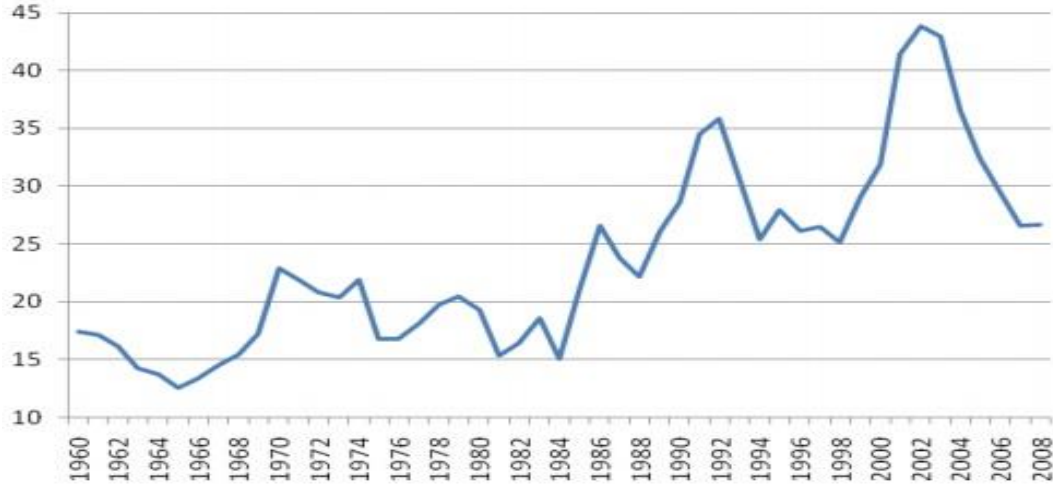
Neoliberal dönemin sermaye birikimi bağlamında özgünlüğü finansal birikimin baskın hale gelmesinden kaynaklanmıştır. Başka bir ifade ile doğrudan paradan para kazanmak (P-P’) yeni dönemin hâkim sermaye birikim modeli haline gelmiştir. Bu baskın

birikim modeli akışkan niteliği nedeniyle ekonomik ölçeğini daha küresel/uluslararası belirlemiştir. Keynezyen dönemde daha çok ulusal sınırlara endeksli ve sanayi üretimine dayanan reel birikim egemen olmaktaydı. Buna paralel ulus-devlet ekonomiye ilişkin üretim, tüketim, para, sermaye, yatırım ve benzeri unsurları belirli ölçüde kontrol etmiştir. Geleneksel olarak finans sistemi reel birikimi destekleyici ve tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir (Akbulut 2013, 166). Ancak, 1960’lardan itibaren sermayenin uluslararasılaşma isteğine bağlı olarak ekonomik faaliyetlerin, üretiminin, ticaretin, yatırımların daha çok küresel ölçeğe yayılmaya başladığı bir dönem gelişmiştir. Bu minvalde sermaye birikimi küresel bir hal almıştır. Keynezyen dönemde reel birikimin sınırlarına ulaşması sermayenin ikinci ve üçüncü çevrimlere kaymasına neden olmuştur. Başka bir ifadeyle, birikim sorununun çözülmesi için sanayi üretimindeki aşırı birikim ‘yapılı çevreye’ ve teknoloji, bilim ve yönetim gibi uzun soluklu sosyal altyapı harcamalarına kanalize edilmek zorunda kalmıştır (Harvey 2003, 113). Nitekim küresel dönemin yeni ekonomisinde yükselen kentler, gökdelenler, binalar ve bilgi tabanlı ekonomi oldukça dikkat çekmektedir. Bu noktada aşağıda da ele alacağımız üzere reel üretimde yaşanan değişimde ile- sermayenin ikinci ve üçüncü çevrime kaymasıyla ilişkili olarak - finans sermayesinin ekonomide baskın hale gelmesinin öneminin altını çizmek gerekmektedir. Finansal birikim reel birikimi baskılayarak ve reel birikimi dönüştürüp kendine bağlı kılarak dönüştürmüştür.

1970’lerde Amerika’da başlayan finansal yenilikler Fordizmin kriziyle beraber ekonomide baskın hale gelmeye başlamıştır. Özellikle menkul kıymetleştirme uygulaması ve kredi mekanizmasının daha çok kullanılması dönemin öne çıkan unsurları olmuştur. Finansal birikiminin sağlanması için refah devleti döneminde devletin kontrolünde olan alanlar metalaştırılmak durumunda kalmıştır. Emeklilik, eğitim, sağlık, barınma ve benzeri birçok toplumsal alan piyasaya bırakılmıştır. Buna bağlı olarak finansal kârların toplam kârlar içindeki payı hızla artmaya başlamıştır. ABD’de 1965

yılında finansal kârın toplam kârı %15 iken 2005 yılında bu oran %40'a ulaşmıştır (Foster 2008, 3).

Şekil 3: ABD'de Finansal Kârların Toplam Kâra Oranı

Kaynak: (Khatiwada 2010, 1)

Neoliberalizm ile beraber elbette ki endüstriyel üretimin sonuna gelinmemiştir; tıpkı modernleşme ile beraber tarımsal üretimin sonuna gelinmemiş olduğu gibi. Tarım sektörü modernleşerek kendisi de kapitalist endüstri halini almıştır. Kapitalizm ile beraber endüstriyel üretim hâkim hale gelmiştir. Neoliberal dönemde ayrıca hizmetler ve enformasyon sektörleri baskın hale gelmiştir. Hizmet sektörleri kapsamında finans sektörü dönemin hâkim sektörüdür. Yeni dönemle beraber enformasyon, bilgi ve iletişim sektörü önemli bir hale gelmiştir. Endüstride enformatikleşme hâkim hale gelerek üretimin üzerinde ağırlık kurması söz konusudur. Zira ortaya konulan bilgi ve iletişim teknolojisi ağları ile yaratılan değerlerin/üretimin mekândan dahi bağımsız bir hale gelmesi bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır (Hardt ve Negri 2015, 286-307). Buna paralel neoliberal dönem bilgi tabanlı ekonominin önem kazandığı bir dönemdir. Bilgi üretiminin daha değerli hale geldiği ve bilginin metalaştığı bir süreç yaşanmaktadır. Metalaşma ile beraber bilgi gelir/kâr yaratan bir kaynağa dönüşmüştür. Nihayetinde bilgi her türlü formu ve içeriği ile özel mülkiyet haline getirilerek hukuksal olarak koruma altına alınmıştır.

Patent, lisans, telif hakkı ve benzeri düzenlemelerle bilgi özel mülkiyet haline getirilerek bilginin ticarileşmesi teşvik edilmektedir. Zira küresel dönemde ulus-devlet bu alanın desteklenmesi için kamu maliyesi araçlarını kullanmada oldukça eli açık davranmışlardır (Jessop 2009, 204-205). Bilgi tabanlı ekonomi sadece ulusal düzeyde değil, küresel kapitalizmin şekillenen kurallarında da kendi yerini sağlamlaştırmıştır. Bu çerçevede Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulması kilit süreçlerden biridir. Ticaretle ilişkili fikri mülkiyet hakları anlaşmasının (TRIPs) 1995 yılında yürürlüğe girmesi ile beraber küresel düzeyde bilgi tabanlı ekonominin önü açılmıştır. Finans sisteminin hâkimiyeti sonucu şirketlerin/kurumların kârlılıklarını artırmak zorunda olmaları bilgi tabanlı ekonominin önem kazanmasında belirleyici olmuştur (Tyfield 2010, 60-61).

Finansal birikim elbette ki odak noktasına koyduğumuz neoliberal döneme özgü bir olgu değildir. Arrighi (2016) kapitalist sermaye birikiminin biri maddi ve diğeri mali olmak üzere iki farklı 'sistematik birikim dairesi' içerisinde 500 yıldır devam ettiğini vurgulamaktadır. Buna göre finansal birikim uzun zamandır var olan bir gerçekliktir ancak bu durumda neoliberalizmin özgünlüğü nereden kaynaklanmaktadır sorusu yanıtlanması gereken önemli bir soru haline gelmektedir. Bu dönemin tarihsel özgünlüğü 'finansallaşma' süreci ile açıklanabilir. Finansallaşma olgusu devlet ve toplumun ekonomik faaliyetlerinde finans sektörünün giderek öneminin artmasıdır. Epstein'e (2005, 3) ait olan bir başka tanıma göre ise finansallaşma "finansal güdülerin, aktörlerin, piyasaların ve finansal kurumların ulusal ve uluslararası ekonomilerin işleyişinde artan rolüne" denk düşmektedir. Finansal birikim çerçevesinde, insan 'hayatına' ilişkin "nerdeyse her şey sermayeleştirilirken" diğer yandan uluslararası sermaye hareketleri ve borç mekanizmaları gelişmiştir. Para geleneksel olarak meta değişimini sağlayan bir araç olmanın yanı sıra yaygınlaşmış bir 'faiz-getiren sermayeye' dönüşmüştür. Geleneksel olarak kapitalist düzende kârın kaynağı olan para-meta-para' (P-M-P') döngüsünden para-para' (P-P') döngüsü içerisinde faiz geliri ediniminin hâkim olduğu bir döneme girilmiştir.

Esasen finansal birikim süreci reel birikim sürecinden bağımsız değildir. Zira finans sistemine giren paranın reel sektörde realize olması gerekmektedir. Elde edilen faiz üretimden elde edilen kârın bir parçasını oluşturmaktadır. Başka bir kavramsallaştırma ile “faiz üretime koyulmuş bir vergi” olarak değerlendirilmektedir (Arın 2011, 576). Ekonomiyi piramit metaforu üzerinden ele alırsak, emek ve reel ekonominin üzerinde yükselen bir finans sektörü ortaya çıkmıştır.

2.4 Sermaye Birikimine Yönelik Neoliberal Düzenlemeler

İktisadi alanda finansal birikimin egemen olmaya başladığı yeni neoliberal düzende siyasal alanın da düzenlemesi gerekmiştir: yeni bir toplum ve yeni bir devlet inşası. Nihayetinde, yeni sağcı siyasi partilerin iktidara gelmesiyle beraber sermaye tarafından talep edilen düzeni kuracak makro ve mikro iktidar yapıları doğmuştur. İngiltere’de 1979 yılında Thatcher’in ve 1980’de ABD’de Reagan’ın, iktidara gelmesiyle neoliberal dönüşüm siyasi arenada resmen iktidara gelmiştir. Çevre ülkelerde IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarının politik tavsiyeleri bu sürecin inşasında etkili olmuştur. Washington Uzlaşmasında ortaya konan politika önerileri dönemin iktisadi karakterini belirlemiştir (Palley 2014, 51). 1970’lere gelindiğinde merkez ülkelerdeki sermayenin ulusal sınırları aşma isteği belirginleşmişti. Bu çerçevede, doğrudan veya dolaylı yabancı yatırımların ve sınır ötesi ticaretin önündeki engellerin kaldırılması talep edilmişti. Buna paralel olarak 1974’de ABD’nin ve 1979’da İngiltere’nin piyasa ekonomisini ulusal ve uluslararası alanda serbestleştirici adımları ile beraber tüm dünyada yeniden liberalizm rüzgârları esmeye başlamıştır. Bununla beraber sermayenin daha ‘akışkan’ bir hal alması söz konusu olmuştur. Öncesinde yabancı yatırımlar üretim yapma amacını taşıyan, uzun vadeli ve hemen ülkesine geri dönemeyen boyutta iken şimdi sermayenin kısa vadeli, akışkan özelliği baskın hale gelmiştir. Başka bir ifadeyle, finans sermayesini ve kredi mekanizmalarını ulusal ve uluslararası boyutta kontrol altında tutan Fordist-Keynezyen düzenleme ve birikim rejiminde yabancı

yatırımlar reel birikime endeksli iken neoliberal birikim ve düzenleme rejiminde sermaye birikimi mali/finansal birikim yönelimli olmuştur. Ancak, bu durum küresel dönemde doğrudan yabancı yatırımların azaldığı anlamına gelmez. Bilakis bu dönemde doğrudan yabancı yatırımlar katlanmıştır. Fakat baskın olan finansal/mali birikim olmuştur. Bu nedenle, sermayenin bu akışkan hali özellikle çevre ülkelerin sermayeyi kendi ülkelerine çekecek politikaları izlemesine neden olmuştur. Sermaye için rekabet eden ulus-devletler başta finansal serbestleşme olmak üzere yeni birikim rejimine yönelik birçok neoliberal politikayı gündeme almıştır. Sosyal politikalardan vazgeçiş, özelleştirme, sendikaların zayıflatılması, ticaretin serbestleştirilmesi, vergi politikalarının sermaye lehine yeniden düzenlenmesi, ihracata dayalı büyüme modellerine geçiş bu dönemin önemli karakteristiklerindendir (2014, 51).

Finansal birikim en başta faiz oranlarının yeniden düzenlenmesini gerektirmiştir. Nitekim 1970’lerde faiz oranları negatif düzeylerde seyretmiştir. Bunun ilk adımı ‘1979 darbesi’ olarak adlandırılan FED başkanın Paul Volcker’in faiz oranlarını aniden yükseltmesi olmuştur (Duménil ve Lévy 2005, 10). ABD’nin hegemon güç olması nedeniyle bu durum tüm dünyaya yayılmıştır. Mali birikim için oldukça önemli bir adım olan bu durumun istenilen verimi vermesi için finans sermayesinin önündeki engelleri kaldırılması gerekmiştir. Bahsettiğimiz üzere ulus-devletlerin finans sermaye üzerindeki engelleri kaldırması merkez ülkelerden başlamak üzere Washington Uzlaşısından çerçevesi çizilen bir dizi politika ve düzenleme ile çevre ülkelere yayılmıştır. Bu durum çevre ülkelerde özellikle devletin borçlanmasına ilişkin düzenlemeler ile başlamıştır. Bu sürecin tamamlayıcısı olarak yerel paraların konvertibl olması önem arz etmiştir. Paranın anlık alım satımının sağlanması gerekmiştir. Bunun yanı sıra zamanla dünyanın birçok ülkesinde paranın değerini serbest piyasanın belirlediği dalgalı kur rejimine geçilmiştir (2005, 11).

Washington Uzlaşısı ile çevre ülkelere, ticari serbestleşmesinin sağlanması için ithal ikameci politikaların yerine ihracata dayalı büyüme modeli önerilmiştir. Neoliberalizmin uluslararası ticarete ilişkin görüşü “serbest ticaretin ekonomik büyümeyi ve küresel refahı artıracığı” inancı üzerinden şekillenmektedir (Deraniyagala 2005, 99). Buna paralel olarak çevre ülkelere Dünya Bankası, IMF gibi kurumlar tarafından devlet müdahalelerinden kaçınılması, dış ticaretin serbestleştirilmesi, özelleştirmeye başvurulması, döviz kurlarının yüksek tutulması yoluyla kalkınabilecekleri vaaz edilmiştir (Saad-Filho 2005, 114). Öte yandan, bu ülkeler finans sermayeyi ülkeye çekmek için merkez ülkelere göre borçlanma faizlerini yüksek tutmak durumunda kalmışlardır. Böylece, yüksek kurla gelen yabancı yatırımcı sermayesini yüksek faizle de birleştirince çevre ülkelerden çok ciddi mali kârlar elde etme şansına ulaşmıştır. Diğer yandan, küresel rekabetin artırılması için tavsiye edilen özelleştirme politikaları çevre ülkelerin gözde işletmelerinin yabancı sermayenin kontrolüne geçmesine neden olmuştur.

Yeni dönem aynı zamanda maliye politikalarından para politikalarına bir kayışı ifade etmektedir. Finansallaşmaya dayanan yeni birikim modeli bu dönemde para politikaları ile de desteklenmesi gerekmiştir. Bu konuda özellikle enflasyonunun önlenmesi yeni birikim modeli için hayati bir konudur. Neoliberal dönemde makroekonomik çerçevede istikrarsızlık nedeni olarak görülmüştür. Ancak asıl enflasyona odaklanılmasının nedeni, enflasyonun en fazla tasarruf sahibi sermayedarları olumsuz etkilemesidir ki, bu finansal kârlılığı azaltan bir durumdur (Gürkan ve Karahanoğulları 2010, 552-553). Nitekim parasal çıkar grupları uzun süreli verilen kredilerin faizlerin enflasyon altında kalması durumunda zarar etmiş olacaktırlar. Bu durum finans sisteminin kesinlikle kabul edebileceği bir olgu değildir. Bu nedenle enflasyonun düşürülmesi görevi siyasetten bağımsızlaştırılmış merkez bankalarına devredilmiştir. Bu bağlamda merkez bankaları finans sektörünün çıkarlarını savunan bir aygıtı dönüştürülmüştür (Papadatos 2009, 189). Neoliberalizmin para politikası

konusundaki uygulamaları esas olarak Friedman'ın monetarist görüşlerine dayanmaktadır. Buna göre, para politikasının amacı fiyat istikrarının sağlanması olarak belirlenmiştir. Devletlerin para basması veya gevşek para politikası uygulamaları enflasyona neden olması nedeniyle eleştirilerek sistemin sorunlarının kaynağı olarak yanlış uygulanan politikalar gösterilmiştir. Bu kapsamda, neoliberal dönemde para politikalarının siyasal alandan ayrıştırıldığını görmek mümkündür. Birçok ülkede para politikalarının yönetimi siyasi otoritelerden bağımsız merkez bankalarına devredilerek teknokratik bir yönetim biçimi benimsenmiştir. Bu teknokratik yönetimde, devletlerin bütçe finansmanında merkez bankalarından borçlanması veya para basması yasal zeminde yasaklanarak piyasadan borçlanmaya yönlendirilmiştir (Gürkan ve Karahanoğulları 2010, 553). Böylece ayrıca devlet üzerinden de finansal alanın beslenmesinin önü açılmıştır.

Dönemin bir diğer önemli karakteristiği artan 'siyasetleştirilme' sürecidir. Wood (2016) analizlerinde kapitalizmin daha başından beri siyaset ve ekonomi arasındaki ayrışmaya dayandığını belirtmektedir. Neoliberalizm ile beraber ekonomi ve siyaset arasındaki 'biçimsel' ayrışma artarak derinleşmiştir. Daha öncesinde burjuvazi kendi iktidarını ağırlıklı olarak parlamenter demokrasi içinde yürütmekteydi. Seçilmiş kişiler devlet aygıtını en nihayetinde sermaye çıkarını koruyacak şekilde yönetmekteydi. Ancak neoliberalizm ile beraber devletin hiyerarşisinde, yürütmenin örgütlenmesinde önemli değişimler söz konusu olmuştur. Ortaya çıkan küresel rekabet ile beraber hazine, maliye bakanlığı, ticaret bakanlığı ve merkez bankaları gibi iktisadi kurumların öne çıkması söz konusu olmuştur. Ancak bu kurumların birçoğunun görev ve yetkileri neoliberalizme özgü olan düzenleyici denetleyici kurullara devredilmiştir. Para politikaları merkez bankalarına, vergi toplama işlemleri bağımsız vergi idarelerine devredilmiş ve bankacılık, sermaye piyasası gibi finansal alanı düzenleyen yeni özerk kurullar oluşturulmuştur. Bu kurumlar ekonomi yönetiminde kilit rol üstlenmişlerdir (Güzelsarı 2008, 88). Bu kurullar

devletten özerk bir yapıda kurulmuş ve siyasi sorumluluğu olmayan yapılar olarak tasarlanmışlardır. Alanında uzmanlaşmış olan bu teknokratik yapılar yeni birikim rejiminin taleplerini hızlıca karşılamak ve halk sınıflarının eşitlikçi taleplerine set çekmek için işlev yüklenmişlerdir. Nitekim mali birikimin baskın olduğu, sermayenin çok hızlı hareket ettiği bir dönemde sermayenin ihtiyaçlarına hızlıca talep verilmesi gerekmektedir. Kurullara verilen bu yetki ve görevler siyasi bir süreçten geçmesi halinde sürecin uzaması ve eşitlikçi taleplerin gelmesi çok olasıdır. Diğer yandan süreç ciddi bir hegemonik inşadır aynı zamanda. Uzmanlaşmış kurumların aldığı kararlar siyaset dışı kalmakta ve seçilmiş hükümetlerin sermayenin çıkarlarının savunmakta elini kolaylaştırmaktadır. Bunun yanı sıra, bu kurumların aldığı kararların bilimsel temellere dayandırılması, süreci daha da kolaylaştırmaktadır. Bu durum bilimin sermaye çıkarları doğrultusunda kullanılmasına yol açmaktadır. Kısaca bu 'siyasetlesizleştirme' süreci bölüşüm sürecini peçelerken uluslararası sermayenin hareket alanını kolaylaştırmaktadır. Zira en bariz şekilde siyasetten bağımsızlaştırılan merkez bankaları finans sermayenin çıkarlarını savunan bir aygıt dönüşmüştür.

Kapitalizm doğası gereği sürekli ölçeğini genişletmesi gerekmektedir. Öyle ki, neoliberalizm ile beraber- aynı zamanda sermayenin yeni bir çelişkisi olarak- sermaye ile devletin mekânı birbiri ile örtüşmemeye başlamıştır. Sermaye artık küresel ölçeğe yayılırken devletin sınırları ulusal olarak kalmıştır. Bu durum sermaye birikim sürecinde devletin yerine getirdiği görevleri kimin yerine getireceği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu anlamda ulus-devletin artık fonksiyonunu kaybettiğine dair iddialar gündeme gelmiştir. Sermayenin artan uluslararasılaşması uluslararası faaliyetlerin düzenlenmesi gerekliliğini doğurduğu bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Buna paralel olarak uluslararası anlaşmalar, Dünya Ticaret Örgütü, IMF ve Dünya Bankası gibi örgütler belirli ölçüde rol üstlenmektedir. Özellikle Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) devamı olarak Dünya Ticaret Örgütü'nün 1995 yılında kurulması

küresel kapitalizm düzenlemesi konusunda önemli bir rol üstlenmiştir. Dünya Ticaret Örgütü küresel sermayenin kurallarını dünya ölçeğinde dayatmasına imkân sağlamıştır (Güzelsarı 2009, 121). IMF ve Dünya Bankası ise özellikle çevre ülkelerine önerdiği piyasacı programlarla neoliberal sermaye birikim ve düzenleme rejiminin belirleyici kurumları olmuştur. IMF özellikle sermaye birikim süreçlerine odaklanarak, ödemeler dengesi problemi olan ülkelere yapısal uyum programları uygulaması şartıyla kredi vermiştir. Dünya Bankası ise istihdam, yoksulluk, kayıt dışılık, yolsuzluk, enformel piyasalar gibi ekonominin büyüme süreçlerini etkileyen toplumsal süreçler üzerinde belirleyici neoliberal düzenlemeler inşa etmiş ve ülkelere uygulamıştır. Bu çalışmanın odağı olması itibarı ile bir alt bölümde yer vereceğimiz üzere neoliberal dönemde Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) de ulus-devletlerin vergi politikalarının şekillendirilmesinde etkili olmaktadır.

2.5 Neoliberal Dönemde Devletin Dönüşümü ve Ulus-Devlet

Neoliberalizm ile beraber devlet her anlamda muazzam bir dönüşüme tabi olmuştur. Keynezyen dönemde piyasanın başarısızlıklarına karşı aktif-müdahaleci bir devlet kurgulanmıştı. Yeni dönemde ise teorik olarak devlet piyasaya müdahale etmekten vazgeçmiştir. Esasen devletin müdahale biçiminin değiştiği gözlemlenmiştir. Aktif-müdahaleci devlet kurgusu, Keynes'in piyasadaki efektif talebin yetersiz olduğu ve bu nedenle devletin aktif maliye politikaları ile müdahale etmesi gerektiği teorisine dayandırılmıştır (Lapavitsas 2014, 63). Devletler elindeki kamu harcamaları, vergi ve borçlanma gibi kamu maliyesi araçlarını kullanarak tam istihdamı hedeflemiştir. Bu nedenle bu dönemde işsizlik sorununu çözmek devletin sorumluluğu altında problem olmaktan çıkartılmıştır. Buna paralel çok sayıda sosyal programlarla ücretli kesimler desteklenmiştir.

1980 ile beraber devletin piyasadan çekildiği inancı hâkimdir. Ancak, devlet özellikle ücretli kesimlere fayda sağlayan sağlık, emeklilik, eğitim gibi sosyal refah harcamalarını azaltmıştır. 1980 sonrasında OECD ülkelerinde kamu harcamalarının azaldığına dair veriler söz konusu değildir. Bunun yanı sıra sendikalar baskılanarak işçi sınıfının pazarlık gücü azaltılmıştır. Dolayısıyla reel ücretlerin baskılanmasının önü açılmıştır. Nitekim Keynezyen uzlaşma döneminde kâr ve ücretler arasındaki farkın kapandığı görülmüş ve bu durum sermaye birikimine ayak bağı olmuştur. Baskılanan reel ücretler reel birikiminin önündeki engelleri açmada kullanılan bir araç olmuştur. Reel ücretlerinin kontrol altına alınmasının yanı sıra devletlerin sunduğu sosyal hizmetlerin özelleştirilmesi ücretli kesimin aleyhine bir gelişme olmuştur. Özelleştirilen hizmetler piyasa için yeni birikim alanları açarken yeni birikim rejimine uygun bir toplum yapısının oluşmasına olanak sağlamıştır. Hem reel ücret baskısı hem de kamu tarafından sunulan hizmetlerin eksikliği sonucu ortaya çıkan fark ücretli kesimlerce finans sektöründen kredi alıp borçlanmak yoluyla kapatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bir taraftan kamu borcunun artışı diğer taraftan özellikle 2000 sonrası dönemde özel sektör ve hanehalkı borçluluğundaki dramatik artış Post-Fordist dönemin finansal birikim rejiminin esas yönünü tayin etmiştir. Dolayısıyla, vergilendirme kapasitesi düşürülmüş, kamusal hizmet sunumu azalan devlet karşısında emek gücü bu dönemde sadece ücretlerle disipline edilmemiştir. Emek üretkenliği vurgusuyla emek piyasası esnekleştirilmiştir. Hukuksal anlamda önemli darbeler indirilmiştir. Sendikal haklar ve toplu sözleşmelerin işçi sınıfını koruyan hükümleri ortadan kaldırılmıştır. Yedek işgücü yaratımının bir mantığı olsa gerek işten çıkarmanın süreç ve prosedürleri kolaylaştırılmıştır (Saad-Filho 2014, 193). Dolayısıyla yeni sermaye birikiminin bir ayağı olarak güvencesiz bir işçi sınıfı yaratılmıştır.

Neoliberalizme geçişte devletin önemli düzeyde geri çekilme girişimlerinin olduğu gözlemlenmektedir. Piyasaların deregüle edildiği, kamu iktisadi girişimlerinin ve

hizmetlerin özelleştirildiği, planlamacı bürokratik gücün dağıtıldığı, kamu harcamalarının sosyal içeriğinin azaltılmaya çalışıldığı, finansal piyasaların serbestleştirildiği, sosyal harcamaların kısılmaya çalışıldığı bir süreç yaşanmıştır. Ancak, devletin belirli ölçüde geri çekilmesine müteakip kısa sürede neoliberalizmin sınırları fark edilmiştir. Neoliberalizmin başarısızlıkları ile beraber devlet yeniden gündeme gelmiştir. İkinci nesil reformlar olarak adlandırılan süreçte devlete düzenleyici bir rol verilmiştir. Devletler ‘piyasa dostu’ (*market-friendly*) politikalar üretmek ve piyasayı düzenleyen aygıtlar oluşturma yoluna başvurmuşlardır (Peck, Theodore ve Brenner 2012, 22-24). Nitekim bu konu daha çok kurumsalcı yazarlarca ele alınan 1997 yılında yayımlanan *Değişen Dünyada Devlet (The State in a Changing World)* raporunda da ele alınmıştır. Etkin bir devlet olmaksızın sürdürülebilir kalkınmanın, ekonomik büyümenin ve yolsuzluğun azaltılamayacağı belirtilmiştir. Bu nedenle, devletin kapasitesinin artırılması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Devletin piyasa ekonomisini ‘tamamlayıcı’ bir rol üstlenmesi önerilmektedir. Bu bağlamda devlet sermaye birikiminde ‘ortak’ ve ‘kolaylaştırıcı’ bir aygıt olarak konumlandırılır (World Bank 1997).

Doğrudan yabancı yatırımların ve finansal sermayenin serbest bırakıldığı bu neoliberal dünyada ulus-devletler sermaye için yarışa girmişlerdir. Jessop (2009) bu dönem devletini ‘Schumpeterci rekabet devleti’ olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre, rekabet devleti kendi sınırlarında yerleşik olan ulusal ve uluslararası sermayeyi diğer devletlerde bulunan sermaye ile rekabet etmesine olanak sağlayan ekonomik veya ekonomik olmayan şartları temin ederek desteklemektedir. Uluslararası rekabet gücünün artırılması için rekabet devletinde girişime, teknolojik değişime ve inovasyona büyük önem atfedilir (Jessop 2009, 158-159). Sertleşen küresel rekabet koşullarının kazananı ise yerli büyük sermaye ve yabancı sermaye olurken kaybedeni küçük yerli sermaye olmuştur (Saad-Filho 2014, 196). Küresel rekabet koşullarında devletler küçük sermayeyi desteklemek yerine küresel sermaye ile rekabet etme imkânı olan büyük sermayedarları

destekleyecek politikalara başvurmayı yeğlemişlerdir. Diğer yandan, uluslararası sermayenin çekilebilmesi için ayrıcalıklar sağlanması gerekmiştir. Devletlerin politikaları bu minvalde şekillenmiştir. Bir alt bölümde detaylı olarak ele alacağımız sermayeye yönelik vergi indirimleri, para ve meta dolaşımını kolaylaştıran hukuksal düzenlemeler, emek piyasasının esnekleştirilmesi hep bu sürecin parçasını oluşturmuştur.

Tüm bu gelişmeler doğrultusunda kapitalizmde ulus-devletin durumu sorgulanmaktadır. Artık ulus-devletin önemsiz hale geldiğine dair önermeler gündeme gelmektedir. Ancak, her ne kadar belirli ölçüde uluslararası örgütlerin etkinliği artsa bile ulus-devlet hala birikim sürecinde önemli yer tutmaktadır. Ulusal sınırlar içerisinde devletten başka iktisadi ve toplumsal ilişkileri düzenleyebilecek başka bir güçlü aygıt mevcut değildir. Bu süreçte sermayenin önündeki engeller ulus-devletler eliyle kaldırılmıştır. Ulus-devlet emek sermaye çelişkilerini çözen, emek gücünü baskılayan ve emek gücünün sömürülmesine izin veren en yetkin aygıt olma özelliğini korumaktadır. Mülkiyet ilişkilerini garanti altına alan, ekonomiye istikrar sağlayan yapı hâlâ ulus-devlettir. Bunların yanı sıra devlet sermayenin hareketliliğine imkân verirken diğer yandan emeğin ulusal dolaşımına set çekmektedir. Bu durum yeni sermaye birikimi sürecini destekleyen bir unsurdur. Çünkü kapitalizm dünyada eşitsiz bir gelişim yaratır ve ulus-devletler aracılığıyla tam anlamıyla piyasaların entegrasyonuna izin vermez (Wood 2003, 133). Tam entegrasyonun mümkün olması halinde kapitalizmin emek ücreti gibi farklı piyasa koşullarından faydalanması mümkün olmayacaktır. Bu bağlamda düşünüldüğünde Wood'un (2003, 137) ifadesiyle dünya "daha çok ulus-devletler dünyasına" dönmektedir. Öte yandan, ulus-devletlerin sermaye üzerindeki kontrolünü neoliberal dönemde ciddi bir şekilde kaybettiğini görmek mümkündür. Devletler günümüzde ulusal ekonomileri üzerinde tam anlamıyla kontrol sahibi değillerdir. Nitekim bugün yükselen sağ popülist hareketlerin nedenini bu oluşturmaktadır. Ekonomik kontrolün sağlanamaması nedeniyle bu hareketler kültürel/milliyetçi söylemlerle toplumu

kontrol etme girişimindedirler (Appadurai 2017, 18-19). Bu çerçevede düşünüldüğünde ulus-devlet hâlâ sermaye birikiminin önemli bir merkezi olmakla birlikte kendi ulusal ekonomisi ve sermayesi üzerindeki kontrolü azalmakta olduğu değerlendirilebilir.

Bob Jessop düzenleme okulunun analizlerinden faydalanan isimlerdendir. Bu bağlamda Jessop Fordist birikim rejiminden Post-Fordist birikim rejimine geçişi ‘Keynesçi ulusal refah devleti’ adlandırdığı devlet tipinden ‘Schumpeterci rekabet devleti’ olarak adlandırdığı devlet tipi ile örtüştürmektedir. Fordist birikim rejimine denk düşen devlet tipi Keynesçi ulusal refah devletidir. Temel olarak ulusal ölçeğin belirleyici olduğu bu ekonomide devlet tam istihdamı hedefler ve ekonomiyi talep tarafından yönlendirmeye çalışır. Ulusal sınırları içerisinde önemli refah hizmetleri sunar (Jessop 2009, 108). 1970’lerde yaşanan hem ekonomi hem hegemonya krizi, Fordist birikim rejiminin Post-Fordist olarak adlandırılan bir rejime evrilmesine neden olmuştur. Bu birikim rejiminde merkezi bir yapıdan esnek üretime geçiş yaşanmıştır. Post-Fordizmin bir diğer özelliği olan bilgi tabanlı ekonominin gelişimi, bu esnekliği kolaylaştırmıştır. İnnovasyon ve girişimcilik yeni rejimde öne çıkmaya başlayan kavramlar olmuştur. İş garantisinin kalktığı ortamda emek piyasası esnekleştirilmiştir. Bilgi tabanlı ekonomi nedeniyle daha kalifiye bir emek gücü talep edilmiştir. İşçi ücretlerinin belirlenmesinde ise toplu sözleşmeler yerine firma bazlı görüşmelere kayış söz konusudur (2009, 161-166). Bu değişen birikim rejimine uygun işlevleri sağlayacak uygun devlet tipi ise ‘Schumpeterci rekabet devleti’ olmuştur. Bu devlet modeli ekonomiye arz tarafından bakmaktadır. Dolayısıyla tam istihdam devletin önceliği olmaktan çıkmıştır. Bilakis emek piyasasını esnekleştiren bir devlet vardır. Ulusal ekonominin uluslararası alana kayması nedeniyle sermaye üzerinde bizzat devletin uluslararasılaşma süreci yöneten bir devlet modeli ortaya çıkmıştır (2009, 200). Bu bağlamda devletin çok-uluslu şirketlerin manevra alanını genişletmek için sabit kur yerine dalgalı kur rejimini tercih etmesi söz konusudur. Bununla devlet girişimci özneye özel destekler vermiştir. Nitekim ekonomi

alanındaki en büyük karşılığı AR-GE projelerinin desteklenmesi olmuştur. Yine bu devlet tipinde devlet bilgiye özel vermekte ve bilginin metalaşması sonucu çıkan bilgi ekonomisini teşvik etmiş ve hukuken koruma altına almaya çalışmaktadır (2009, 202-205). Tüm bunlarla devlet kamu ve özel sektörün rekabet gücünü artırmaya çalışmıştır. Jessop Schumpeterci rekabet devletinin sermaye birikimine yönelik işlevlerini şu şekilde özetlemektedir (2009, 217-218):

- Emek piyasasını esnekleştirmek ve yasal çerçevesini değiştirmek
- Finansal kuralları deregüle etmek
- Uluslararası ticarete ve doğrudan yabancı yatırımcıya yönelik rekabetçi politikalara başvurmak
- Çeşitli sermaye fraksiyonlarını destekleyecek mekânsal sabitleri planlamak ve sübvans etmek
- Akışkan sermayeyi kendi sınırlarına sabitlemek amacıyla rekabet gücünü geliştirmeye çalışmak.

3. NEOLİBERAL DÖNEMDE VERGİ POLİTİKALARININ DÖNÜŞÜMÜ

Neoliberal dönemde vergi politikalarının anlaşılabilmesi neoliberal dönüşümün altında yatan ideolojik, kuramsal, toplumsal, politik ve iktisadi süreçlerin ele alınmasını gerektirir. Bu anlayış doğrultusunda çalışmada bu boyutlar önceki bölümlerde ele alınmıştır. Vergi politikalarındaki ve teorisindeki dönüşümler yalıtık biçimde salt kamu maliyesi sürecinin dönüşümü içinde anlaşılamayacağından, neoliberal dönüşümün farklı boyutlarıyla kapsamlı bir tarihsel arka planı çıkarılmıştır. İzlediğimiz ekonomik politik perspektif gereği sermaye birikimi ve birikimin düzenlenme koşulları bu farklı boyutların açığa çıktığı bir düzlem olarak görülmüş ve kamu maliyesinin neoliberal dönüşümünde yeni sermaye birikim ve düzenleme rejiminin önemi vurgulanmıştır. Çalışmanın bu son bölümünde vergi politikalarının neoliberal dönüşümünün yeni sermaye birikim ve düzenleme koşullarının üzerinde nasıl etkide bulunduğu incelenecektir. Dolayısıyla, bu bölümün çıkış noktası neoliberal dönemin birikim ve düzenleme rejiminin, kamu maliyesinin buna uygun genel durumunun/dönüşümünün ve vergi devletinin kapasitesinin vergi politikalarının dönüşümünde belirleyici olduğu düşüncesidir. 1980 sonrası vergilendirmeye ilişkin gelişmelerde bu üç unsurun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu bağlamda vergi devletinin dönüşümüne ilişkin, konunun da güncel olması itibarı ile Streeck'in (2016) kavramsallaştırmasını takip ederek ikinci mali konsolidasyon devleti dönemine ayrı bir başlık açılması gerekmiştir. Nitekim vergi politikalarının bu dönemin koşullarından etkilendiği görülmektedir.

Belirtildiği üzere, 1980'lere gelindiğinde 1960'larda başlamış sermaye hareketliliğinin önündeki engellerin kaldırıldığı, üretken ve mobil sermayenin ulusal sınırları daha kolay aştığı bir sürece girilmiştir. Bretton Wood sisteminin çökmesi elbette ki bu süreci hızlandıran bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Yine yukarıda ele aldığımız üzere sermayenin uluslararası dolaşımının serbestleştirilmesi Fordizmin krizine bir çözüm yolu olarak görülmüş ve yeni birikim rejiminin ana unsurlarından biri olmuştur. Bu koşullar

altında sermayeyi vergilendirmesi zorlaşan ulus-devletlerin sermayeyi kendi sınırlarına çekmek ve kendi ulusal mekânı içerisinde sabitlemek için rekabete girmesi gerekmiştir. Dolayısıyla vergi politikalarının şekillenmesinde rekabet belirleyici düzeyde etkili olmuştur. Arz yönlü iktisadın da etkisiyle küresel rekabet koşullarında rekabet edecek yerli sermayeye vergi avantajları sağlanmıştır. Hem ulusal hem uluslararası burjuvaziye sağlanan vergi indirim ve ayrıcalıkları ‘vergi rekabeti’ (*tax competition*) olarak tanımlanan bir sürecin başlamasına neden olmuştur. 1980 sonrasında özellikle kurumlar vergisinde yaşanan rekabet bu süreçte önemli bir gösterge olmuştur. Yine üst gelir gruplarına yönelik olarak marjinal vergi oranlarının düşürülmesi bu bağlamdaki önemli bir diğer gelişmedir.

Neoliberal dönüşüm vergi politikaları bağlamında adalet-etkinlik ödünleşmesinde etkinliğe kayışı ifade etmektedir. Fordist birikim rejiminin hâkim olduğu Keynezyen dönemde birikimin temel koşulu olarak sistemin meşruiyeti ve bölüşümün adaleti gereği vergi politikaları sosyal ve ekonomik amaçlar doğrultusunda araç olarak kullanılmıştır. Devlet gelirin ikinci bölüşümünde emek gelirleri lehine vergiyi bir araç olarak kullanabilmekteydi. Ancak, sermayenin önündeki engellerin ortadan kalkması sermayenin daha akışkan bir biçime dönüşmesine neden olmuş ve dolayısıyla sermayenin vergilendirilmesi zorlaşmıştır. Bu nedenle anaakım iktisadın savunusu birikim rejiminin yeni temel düşüncesi haline gelmiştir: sermayenin vergilendirilmesi etkinlik kaybına neden olmaktadır. Bunun yerine emek, tüketim gibi sabit unsurların vergilendirmesi ön plana çıkmıştır. Emeğin sermaye kadar akışkan bir hale gelememesinin nedeni ise ulus-devletin uyguladığı politikaların bir ürünüdür. Bunun sonucu olarak sermayenin üzerindeki vergiler azaltılmıştır. Diğer yandan emek ve tüketim üzerindeki vergiler artırılmıştır. Bununla beraber kuzey ülkelerinden başlayarak ikili vergi sisteminin ortaya çıkması emek ve sermaye arasında vergi politikaları bakımından emek aleyhine gelişen süreci gözler önüne sermektedir. İkili vergi sistemine göre sermaye üniter vergi

sisteminden ayrıştırılarak sabit oranda vergilendirilmesi öngörülürken gelir vergisinin artan oranlı olarak vergilendirilmesi tasarlanmıştır.

Neoliberalizm ile beraber derinleşen küresel rekabet sonucu ulus-devletlerin vergi politikalarını üretimi ve büyümeyi artırmak için bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Ulus-devletler rekabetçi bir yapıya ve biçime dönüşerek sundukları vergi teşvikleri ile kendi sınırları içerisinde rekabet edilebilir olarak gördükleri sektörlerde üretimi artırmayı hedeflemişlerdir. Yine devletlerin vergi politikalarında ayrıcalıklar sunarlarken Post-Fordist birikim rejimine uygun vergi politikalarını da uyguladığını görülmektedir. Bu bağlamda özellikle araştırma ve geliştirme faaliyetlerine verilen destekler öne çıkmaktadır. Diğer yandan esnek birikim rejimine uygun olarak finans sektörüne özgü vergiler getirilmemiştir. Bu bağlamda finansa dayalı yeni birikim rejimi örtülü olarak desteklenmiştir.

Bu dönemin bir diğer karakteristiği çok-uluslu şirketlerin artan vergiden kaçınma girişimleridir. Bu dönemde gelişen bilgi iletişim teknolojileri ve ulaşımdaki gelişmeler bu süreci kolaylaştırmıştır. Sermayenin de serbestleştirilmesinin desteklendiği bu şartlar altında söz konusu şirketler vergi yüklerini azaltacak vergi planlamalarına başvurmuşlardır. Esasen devletle sermaye arasında bir çelişki durumu olan vergiden kaçınma bazı devletlerce sermayeyi çekmek için politika aracına dönüşebilmektedir. Bazen ülkeler bilinçli şekilde oluşturdukları yasal boşluklarla vergiden kaçınmanın önünü açabilmektedir (Zodrow 2010, 890).

Çok-uluslu şirketlerinin bu küresel konjonktürde daha az vergi ödemesi devlet gelirleri açısından olumsuz durum yaratırken öte yandan neoliberal politikalar için belirli meşruiyet sorunu da yaratması söz konusu olmaktadır. Hem uluslararası hem de ulusal sermaye üzerindeki vergi yükleri azalırken görece regresif vergi politikalarının ortaya çıkması toplumsal olarak tepkileri beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, OECD öncülüğünde 1998 yılında zararlı vergi uygulamalarına ve vergi cennetlerine yönelik

başlatılan girişimler bu duruma cevap niteliği olarak değerlendirilebilir. Bu girişimle çok-uluslu şirketlere vergi kaçırma ve vergiden kaçınma olanakları sağlayan ülkelerin bu faaliyetlerinden vazgeçmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Son yaşanan küresel krizin ayrıca merkez kapitalist ülkelerde vergi politikalarını etkilediği görülmektedir. Küresel krizden çıkılması amacıyla hâkim liberal düşüncenin aksine kurtarma paketleri yoluyla ulus-devletin önemli müdahaleleri gündeme gelmiştir. Bu durum kamu açıklarının giderek artmasına neden olmuştur. Bu açıkların kapatılması için bütçenin konsolide edilmesi gerekmiştir. Bunun yansıması, dolaylı vergilerin artırılması olmuştur. Kriz ve kriz sonrası süreçte kamu harcamaları ile özel sektör kurtarılırken bunun maliyeti vergi yoluyla topluma yüklenmiştir. Bir diğer ifade ile vergi yoluyla borç toplumsallaşmıştır.

Kriz sonrası dönemde izlenen politikalara bakıldığında zaman ‘büyüme dostu vergilendirme’ (*growth-friendly taxation*) söyleminin öne çıktığı görülmektedir. Özellikle OECD raporlarında, AB komisyonu ve IMF gibi uluslararası kuruluşların metinlerinde bu ifadeyi görmek mümkündür. OECD (2008) vergi politikalarının yatırımları, girişimciliği, inovasyon süreçlerini, verimliliği etkilemek yoluyla ekonomik büyümeyi artıracığı iddiasındadır. Bu nedenle vergi politikalarının ekonomik büyümeye uygun olarak dizayn edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede OECD’nin (2010) ‘büyüme-odaklı vergi politikaları’ (*growth-friendly tax policies*) önerilerinde gelir vergileri ekonomik büyümeyi engelleyici nitelikte görülmüştür. Bu nedenle vergilerin gelir yerine tüketim ve servet unsurlarına kaydırılması daha fazla büyüme yanlısı olarak değerlendirilmektedir. OECD yüksek marjinal gelir vergilerinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesi nedeniyle gelir vergilerinin oranlarının düşürülmesini ve vergi tabanının genişletilmesini önermektedir. Ayrıca, kurumlara uygulanacak düşük gelir vergilerinin yabancı yatırımlara olumlu etki yaratacağını belirtmektedir. Verimliliğin artırılması için ise araştırma-geliştirmeye yönelik vergi teşvikleri önerilmektedir.

Kriz sonrası dönemin bir diğer tartışması da krizin finansal kaynaklı olması ve kurtarma paketlerinin buraya kanallize edilmesi nedeniyle finans sektörünün vergilendirilmesi olmuştur. Bu bağlamda IMF'nin, Avrupa Birliği'nin ilgili ve yetkili kuruluşlarının ve çeşitli ulus-devletlerin gündeminde finans sektörünün vergilendirilmesi tartışılmıştır. Finansal işlem vergisi, banka vergisi, finansal faaliyet vergisi gibi finans sektörüne yönelik vergiler gündeme gelmiştir. Ancak, vergiler yeteri kadar uygulama alanı bulamamış ya da çok düşük oranda vergilendirme söz konusu olmuştur. Kriz sonrası bu vergilere başvuran ulus-devletler bu oranları düşürme veya kaldırma eğilimi içerisindeyler.

Kriz sonrası izlenen kamu maliyesi politikaları sonucu artan kamu açıkları ve vergideki meşruiyet sorunları uluslararası vergiden kaçınma ve vergi kaçırmanın daha net bir şekilde tekrar gündeme getirilmesine neden oldu. Bu bağlamda OECD'nin 2010 yılında başlayan çalışmaların sonucu olarak 2013 yılında 'Matrah Aşındırması ve Kâr Aktarımı' (*Base Erosion and Profit Shifting-BEPS*) projesi ortaya koyulmuştur. Proje kapsamında dijital ekonomi, anlaşmaların suiistimali, transfer fiyatlaması, vergi cennetleri, zararlı vergi uygulamaları, hibrit düzenlemeler⁸, faiz giderlerine ilişkin uluslararası kurallar yeniden gözden geçirilmiştir. Bu kapsamda uluslararası düzeyde vergiden kaçınmanın önlenmesi amaçlandığı belirtilmektedir.

3.1 Neoliberal Vergi Politikalarına Geçiş: Ülke Örnekleri

Belirttiğimiz üzere neoliberalizmin düşünce mimarları refah devleti modelinde kamu harcamalarından ve artan vergilerden son derece rahatsızlardı. 1970'lerin krizi ile beraber merkez kapitalist ülkelerde vergiye karşı artan direniş kamu maliyesinde

⁸ Hibrit uyumsuzluk düzenlemeleri: ülkeler arasındaki vergi kanunları arasındaki tanımsal farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bir ülke kanunlarınca vergiye tabi olan kurumunun diğer ülke kanunlarınca ortaklık olarak görülmesi ve vergiden muaf olarak tanımlanması onu hibrit kurum yapmaktadır. Aynı şekilde bir finansal aracın bir ülkede borç olarak ele alınırken diğer ülkede sermaye olarak ele alınması onu hibrit finansal araç yapar (OECD 2012, 7).

gidilmesi gereken reform taleplerini daha fazla gün ışığına çıkardı. Bu sürecin politik arenadaki yansıması ise vergi indirimlerini taahhüt eden yeni sağcı partilerin iktidara gelmesi oldu. Vergiye olan politik desteğin azalması ve yüksek vergilerin meşruiyetini kaybetmesi ile beraber “doğrudan vergilerden dolaylı vergilere, vergilendirmeden borçlanmaya, vergi devletinden borç devletine doğru” bir kayma söz konusu oldu (Buggeln, Daunton ve Nützenadel 2017, 8). Bu sürecin uygulayıcıları yeni sağcı iktidarlar oldu. Bu bağlamda, izleyen satırlarda neoliberalizme geçişle beraber uygulanan yeni vergi politikaları ele alınacaktır.

1979’da iktidara gelen Thatcher İngiltere’nin daha rekabetçi olmasının önündeki engelleri, sendikaların güçlü olmasına, devletin zayıflığına, özel sektör üzerindeki yüklere ve gereksiz kamu harcamalarına bağlamıştı. Thatcher’ın bu yaklaşımının maliye politikalarına da bir yansıması olmuştur. Enflasyonla mücadele etmek için para politikalarına başvuran Thatcher, kamu harcamalarında kısıntıya gitmiştir (Buggeln 2017, 107). Bu politikaların bir diğer ayağını neoliberal arz yönlü yaklaşımların etkisiyle sermayeye yönelik vergi indirimleri takip etmiştir. En yüksek gelir vergisi oranı %83’den %60’a indirilirken, bunu telafi etmek için KDV oranları %8 ve %12,5’den %15’e yükseltilmiştir. Yine yakıtlar üzerindeki özel tüketim vergilerinin ve sosyal güvenlik prim ödemelerinin artırılması sermayeye yönelik indirimlerin telafisinde kullanılmıştır. 1983’de tekrar iktidara gelen Thatcher bu sefer kurumlar vergisini %52’den %35’e indirmiştir. Ancak vergi tabanının genişletilmesi amacıyla vergi istisnalarının daraltıldığını da not etmek gerekmektedir. 1987’de üçüncü kez göreve gelen Muhafazakâr Parti gelir vergisi dilimlerini dokuzdan ikiye indirmeyi planlamış ve vergi oranlarını %25 ve %40 olarak belirlemiştir. Böylece en yüksek gelir vergisi oranı kısa bir süre içerisinde %83’den %40’a indirilmiştir. Thatcher’ın bir diğer icraatı ise yerel yönetim harcamalarını kısıtlamak amacıyla yerel emlak vergileri yerine ‘baş vergisi’ (*poll tax*) getirmek istemesi olmuştur. Ancak, zenginlere yapılan vergi indirimleri, sosyal

harcamalardaki kısıntılar ve son olarak baş vergisi Thatcher'ın desteği kaybetmesine ve 1990 yılında istifası ile sonuçlanmıştır (2017, 106-109). 1991 yılında ise baş vergisinin azaltılması için standart KDV oranı %15'den %17,5'e yükseltilmiştir (Daunton 2017, 50).

ABD'de de Reagan yönetiminin seçim kampanyasındaki vergi indirim taahhütleri iktidara gelmesinde etkili olmuştur. Reagan iktidarın ilk yılında 'Ekonomik İstikrar Vergi Kanunu' (*Economic Recovery Tax Act*) kapsamında önemli vergisel düzenlemelere imza atmıştır. Bu kanunla en yüksek marjinal vergi oranı 3 yıl içerisinde aşamalı olarak gerçekleştirilecek şekilde 23 puan indirilerek %50'ye çekilmiştir. Enflasyon kaynaklı üst dilimden vergilendirme (*bracket creep*) sorununu önlemek için vergi dilimlerinin enflasyona endekslenmesi planlanmıştır. Yine sermaye kazançlarının %20 ile vergilendirilmesi öngörülmüştür (Tax Policy Center 2017). 1984 yılında geçen bir düzenleme ile yabancılara yapılan kâr payı ve faiz ödemelerine uygulanan %30 oranındaki stopaj kaldırılmıştır. Böylece yabancı sermaye piyasalarından borçlanma kolaylaştırılmak istenmiştir (Pront ve Zaitzef 1986, 193). Zira o dönem Amerikalı şirketler Euro Bond piyasalarından iç piyasaya göre daha düşük faizle borçlanabilme imkânına sahipti (Franson 1984, 931). Öte yandan Reagan'ın Thatcher gibi telafi edici vergi politikaları uygulamaması nedeniyle bütçe açıkları rekor düzeye ulaşmıştır (Buggeln 2017, 110). 1981-82 döneminde yaşanan ekonomik resesyon da ortaya çıkan bu açıktaki etkili olmuştur. Öte yandan bu dönemden başlayarak 1993 yılına kadar süren bütçe açıkları barış döneminde kaydedilen en büyük bütçe açıkları olmuştur (Brownlee ve Ide 2017, 68). Bunun için 1984 yılında bütçe açıklarını önlemeye yönelik vergi önlemleri yürürlüğe koyulmuştur. Öte yandan, 1986 yılında sermayeye yönelik önemli vergi reformları hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda vergi istisnaları azaltılmakla beraber kurumlar vergisinin en üst dilimi %36'dan %34'e, en üst dilimdeki gelir vergisi oranı %50'den %28'e indirilmiştir. 1990'larda ise bütçe açıklarının azaltılmasına yönelik mali

konsolidasyon ve gelir dağılımının kısmen düzeltilmesi kapsamında değerlendirebileceğimiz vergi politikalarında düzeltmeler yapılmıştır. Daha önce yapılan vergi reformları varlıklı kişilere yönelik geliştirilmişti. Bu bağlamda gelir vergisinin en üst oranı ilk önce %31'e daha sonrasında %39,6'ya yükseltilmiştir. Fosil yakıtların vergi oranları artırılmış ve ayrıca lüks tüketim kapsamında değerlendirilen araba, yat, uçak ve benzeri ürünlere daha yüksek özel tüketim vergileri getirilmiştir. Diğer yandan düşük gelirlere yönelik olarak 'ücret gelir istisnası' (*earned income tax credit*) genişletilmiştir (Steuerle 2002, 143-145).

Almanya'da ise ilk neoliberal mali reformlar şansölye Helmut Kohl yönetimindeki muhafazakâr koalisyon ile gündeme gelmiştir. Kohl'un politik ve mali gündeminde bütçe açıklarının önlenmesi amacıyla mali reform ve vergi politikaları öncelikliydi. İlk aşamada mali reform önlemleri kamu harcamalarına odaklanılmıştır. Söz konusu koalisyon tarafından 1984 yılında vergi reformunun planı hazırlanmıştır. Ancak 25 milyar Alman Markı tutarındaki vergi indirim planının, 1987 seçimleri de düşünülerek, aşamalı olarak 1986 yılından itibaren uygulamaya sokulması planlanmıştır. Bu plan kapsamında önce ailelere yönelik vergi avantajlarının sınırlandırılması, daha sonrasında 1988 yılından itibaren vergi oran indirimlerine başvurulması kurgulanmıştır (Buggeln 2017, 112). Bu bağlamda, Almanya için 1986 yılı bir dönüm noktası olmuştur. Bu yılla beraber Alman vergi sisteminin artan oranlılığının azalmaya başladığı görülmektedir. Yine neoliberal vergi reformlarının sosyal demokrat hükümetler tarafından devam ettirildiği görülmektedir. 1990 yılında sosyal demokrat Schröder hükümeti en üst marjinal vergi oranlarında indirime gitmiştir. %53 olan en üst gelir vergisi oranı %42'ye indirilmiştir (Corneo 2005, 181). Katma değer vergisi bağlamında ise Almanya'da da tarihsel yükseliş eğiliminin devam ettiği gözlenmektedir. İlk olarak 1968 yılında %10 standart ve %5 indirimli oranlarla yürürlüğe sokulan katma değer vergisi 1979 yılında yapılan değişiklik ile %13 ve %6,5 oranlarına yükseltilmişti.

Neoliberal dönemde ilk olarak 1983 yılında bir değişiklik yapılmış ve standart KDV oranı %14'e ve %7'ye yükseltilmiştir. 1993 yılında standart KDV oranı %15'e yükseltilmiştir (European Commission 2017). Vergi politikaları bağlamında, özellikle gelir vergisinde, yaşanan bu dönüşümlerde sınıfsal ve ekonomik ilişkilerde yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. 1980 öncesi işçi sınıfının güçlü olması nedeniyle yeniden bölüşüme yönelik artan oranlı vergi oranları ön plana çıkmaktaydı. Ancak, artan işsizlik, sendikaların üye sayısındaki azalma ve burjuvazinin artan politik ağırlığı vergi politikalarındaki dönüşümde etkili olmuştur. (Corneo 2005, 182)

Büyük bir refah devleti olan İsveç'te ise neoliberal vergi reformları sosyal demokrat hükümetler tarafından gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar kendilerinden önce sağ koalisyon olması ve bu grubun vergi indirim çabalarına rağmen bu gerçekleşememişti. Sosyal demokrat hükümetin 1980'lerde başlattığı vergi reform komisyonunun çalışmalarının çıktısı yüzyılın reformu olarak adlandırılan 1992 vergi reformu ile somutlaşmıştır. Bu süreçte kurumlar vergisinin en üst oranı %52'den %30'a indirilmiştir (Buggeln 2017, 116). %80'leri bulan gelir vergisi oranları %30'lara kadar çekilmiştir. En üst dilim %50'den vergilendirilmeye başlanmıştır. Gelir vergilerindeki oran indirimleri ise vergi istisnalarının azaltılması gibi vergi tabanını genişletecek girişimler, tüketim vergilerinin ve sosyal güvenlik primlerinin artışları ile kapatılmaya çalışılmıştır (Fölster ve Kreichbergs 2014, 11).

3.2 Üretken ve Mali Sermaye İçin Yarış: Vergi Rekabeti

Neoliberalizm ile beraber- ekonomi ve devlet ölçeğinin artık daha bariz bir biçimde ayrışması- ulus-devletlerin hem mali hem de üretken sermayeyi sınırlarına çekmek için vergi ayarlamaları yaptığı ve vergiyi daha çok bu yönde bir politika aracına dönüştürdüğü gözlenmektedir. Bu çerçevede, ulus-devletler üretken sermayeye yönelik olarak gelir ve kurumlar vergisinde değişikliklere gitmişlerdir. Finans sermayesi

kapsamında ise portföy yatırımlarının amacı faiz, kâr payı gibi pasif gelirler elde etmek olduğu için bu yatırımlarda mukim olunmayan ülkedeki stopaj oranları etkili olmaktadır. Pasif gelirlere uygulanacak stopaj oranları ülkeler arasında yapılan çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları ile de belirlenmektedir. İleride ele alacağımız üzere OECD çifte vergilendirmeyi önleme model anlaşmasında temettü ve faiz gelirlerinin sırasıyla en fazla %15 ve %10 oranında vergilendirilmesi öngörülmektedir. Ülkeler anlaşmalarına göre daha düşük oranlar uygulayabilmektedir. Neoliberal dönemde genişleyen çifte vergilendirmeyi önleme ağı düşünüldüğünde pasif gelirler için avantajlı bir vergi rejiminin ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Vergi rekabeti konusu ilk olarak eyaletler arasında gelişen bir durum olarak tartışılmıştır. Buna göre farklı vergi oranları nedeniyle kişiler düşük vergi oranının söz konusu olduğu yerleri tercih etmektedir. 1980 sonrasında vergi rekabeti ulus-devletler bağlamında tartışılmaktadır. Buna göre devletler ekonomik faaliyetleri kendi sınırları içerisine çekmek için ‘dibe doğru yarışın’ (*race to bottom*) içerisine girmektedirler. Avi-Yonah (2000) vergi rekabetini 1984 yılında ABD’nin yaptığı düzenlenmeler ile başladığını ifade etmektedir. ABD yerleşik olmayanların yaptığı yatırımlar sonucu elde ettiği pasif gelirlere uyguladığı %30 oranındaki stopaj uygulamasını kaldırmıştır. Yine gelir ve kurumlar vergisi oranları indirilmiştir. Bu süreçte yukarıda ele aldığımız üzere İngiltere ve ABD’nin başvurduğu neoliberal reformlar dünyada öncü olmuştur. Zamanla tüm ülkelerde etkisi görülmüş ve büyük merkez ülkelerin oran indirimine başvurduğu bu koşullar altında diğer ülkeler de daha rekabetçi olma adına, piyasa dostu vergi söylemi altında sermayeye yönelik vergi oranlarını düşürmüşlerdir.

Vergi rekabetinin bir diğer boyutu olan üretken sermayeye yönelik rekabette ise kurumlar ve gelir vergisi oranlarının ciddi derecede aşağıya doğru revize edildiği görülmektedir. Rekabet devleti modeli bağlamında ulus-devletler kendi sınırları

içerisinde ekonomik faaliyette bulunacak ve üretim yapacak kurumsal organizasyonlara vergi politikaları bağlamında önemli avantajlar sunmuşlardır.

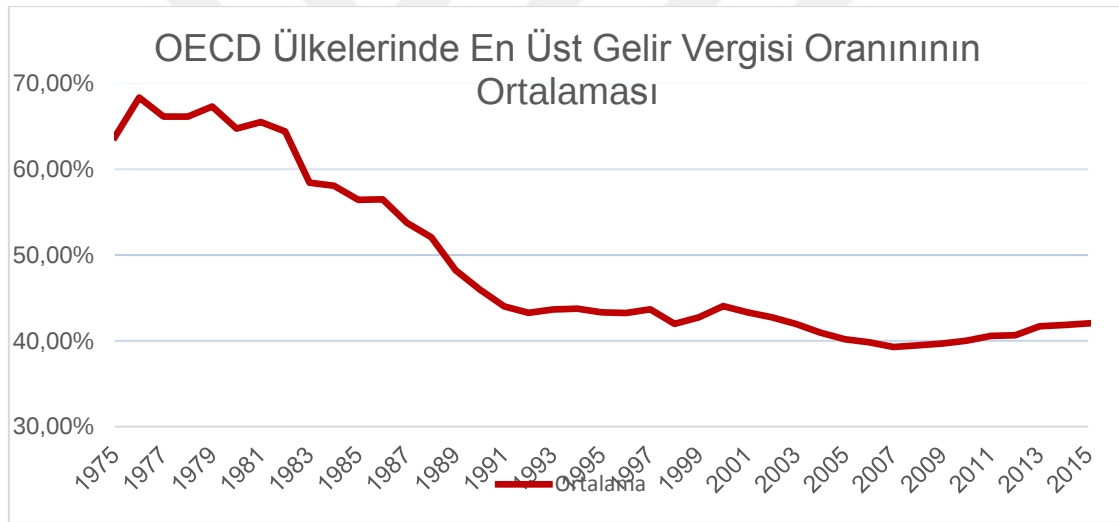
Ek 1 'den görüleceği üzere OECD ülkelerinde kurumlar vergisi oranlarında ciddi bir düşüş gözlemlenmektedir. 1981 yılında %47,5 olan kurumlar vergisi oranı ortalaması 1990 yılında %41, 2000 yılında %32, 2010 yılında ise %25 seviyesine inmiştir. 2016 yılında ise %25'in altına inmiştir. 2008 krizi sonrasında devletlerin mali konsolidasyona başvurmaları nedeniyle kurumlar vergisinde aşağı yönlü eğilim belirli ölçüde yavaşlamıştır.

Kurumlar vergisi oranlarındaki düşüş eğilimi- büyük olasılıkla da devam edecek olan- neoliberal dönemin bir gerçeğidir. Peki, bu politikalara neden başvurulmakta ve sermaye birikimini nasıl etkilemektedir? Daha önce ele aldığımız üzere sermaye birikim süreci P-M-P' çevriminden geçmektedir. Yine sermayenin ilk biçimini para-sermaye olarak ele alırsak, üretken sermayenin dönüşmesi için emek ve üretim araçlarının satın alınması gerekmektedir. Neoliberal dönemde merkez ülkelerde yoğunlaşan sermayenin çevre ülkelere kayması söz konusu olmuştur. Bundaki sebeplerden bir tanesi ise ucuz işgücü arayışıdır. Yani sermayenin (P-M) aşamasında ucuz işgücüne ulaşabilmesi nedeniyle daha bu aşamada avantaj elde etmektedir. (M-P') aşamasında ise vergi rekabeti nedeniyle düşen kurumlar vergisi oranları kurumların vergi sonrası kârlarını artırmaktadır. Dolayısıyla kurumlar vergisindeki oran indirimleri sermaye birikimini destekleyici niteliktedir. Bu nedenle liberal iktisatçılar gelir vergilerine karşı çıkmakta ve bir vergiye ihtiyaç varsa da bu vergiler yerine tüketim vergilerine işaret etmektedirler. Nitekim neoliberal dönemde bu gerçekleşmiş, gelir vergileri sürekli olarak aşağıya doğru evrilmiştir. Neoliberal ideolojinin baskınlığı, krizler, ortaya çıkan işsizlik, uluslararası sermayenin artan etkinliği tüm bu süreci kolaylaştıran durumlar olarak değerlendirilebilir.

Vergi rekabetinin yaşandığı bir diğer alan Ek 2'de ilgili verileri sunulan gelir vergileri boyutunda olmuştur. Ülke örneklerinde de ele aldığımız üzere kurumlar ve gelir

vergisi reformları genellikle beraber ele alınmıştır. Kurumlar vergisi gibi gelir vergisi de yeniden düzenlenerek en üst marjinal oranlar indirilmiştir. Gelir vergisinin artan oranlı uygulanması itibari ile 1975 yılında birçok OECD ülkesinde en yüksek marjinal vergi oranı %60 ile %80 arasında değişmekteydi. Yine 1975 itibari ile OECD ortalaması %64 düzeyinde seyretmekteydi. Ek 2’den görüleceği üzere 1980 sonrasında en üst marjinal gelir vergisi oranları hızla aşağı çekilmiştir. 1980 ile 2010 arasında geçen 30 yıllık süreç içerisinde tam 25 puanlık düşüş göstererek %65 seviyesinden %40 seviyesine gerilemiştir. Ancak 2008 krizi sonrası gelişen süreçte kemer sıkma politikaları bağlamında bütçe açığını kapatma önlemleri nedeniyle %42 seviyesine yükselmiştir.

Şekil 4: OECD Ülkelerinde En Üst Gelir Vergisi Oranının Ortalaması

Kaynak: OECD Stat

3.3 Adaletten Etkinliğe Kayma: İkili Gelir Vergisi Sistemi

Refah devleti döneminde ödeme gücü ilkesi vergide adalette ulaşmada kullanılmış bir yöntemdir. Ödeme gücü prensibi gereğince uygulanan yöntemlerden bir tanesi de ayırma kuramıdır. Bu kurama göre emek gelirleri sermaye gelirlerine göre elde edilmesi daha zor ve zahmetli olduğu için emek gelirlerinin sermaye gelirlerine göre daha ayrıcalıklı vergilendirilmesi öngörülmektedir (Çağan 1980, 145). Neoliberalizm ile beraber bu anlayışın tam tersi perspektiften vergi uygulamalarına başvurulduğu

görülmektedir. Bunun en bariz örneği ikili vergi sistemidir. Bu sistem de ayırma kuramı gibi emek ve sermaye arasında farklı vergilendirme öngörmektedir. Ancak bu sefer avantaj sağlanan sermaye gelirleridir. İkili gelir vergi sistemi ilginç bir şekilde İskandinav ülkeleri orijinelidir. Bu sisteminin gelişmiş ülkelerce refah devleti uygulamalarının sonucu oluşan finansman ihtiyacını karşılamak için başvurulan bir yöntem olduğu iddia edilmektedir. Ancak esasen akışkan sermayeyi ulusal sınırlara çekmek için devletlerin başvurduğu bir neoliberal stratejidir. 1980 sonrasında neoliberalizme zemin hazırlayan politikacıların, kurumların ve yazarların iddia ettiği gibi kamu harcamaları azalmamış bilakis artmaya devam etmiştir. Bunun sonucunda kamu harcamaları finansmanı emek gelirine yüklenmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan saf bir ikili vergi sisteminde; sermaye gelirleri üzerindeki vergi oranı ve kurumlar vergisi oranı ile emek gelirleri üzerindeki artan oranlı vergi tarifesinin ilk tarife oranı eşit olarak belirlenmektedir. Ayrıca, küçük işletmelerin elde ettiği gelirlerin emek geliri ve sermaye geliri olarak ayrılarak farklı vergilendirilmeleri öngörülmektedir.

Tablo 3: Kuzey Ülkelerinde İkili Gelir Sistemine Geçiş

Ülke		Sermaye Kazançları	Gelir Vergisi Oranı
Norveç	1992 öncesi	26,5-40,5	26,5-50
	1992 sonrası	28	28-41,7
Finlandiya	1993 öncesi	25-56	25-56
	1993 sonrası	25	25-56
	1995 sonrası	28	25-56
İsveç	1991 öncesi	36-72	36-72
	1991 sonrası	30	31-51
	1994 sonrası	30	31-56
Danimarka	1987 öncesi	48-73	48-73
	1987 sonrası	50-56	50-68
	1994 sonrası	38-44/58	38-58

Kaynak: (Çelikkaya 2010)

İkili vergileme sisteminin çıkış noktası olan İskandinav ülkelerine bakıldığında, sermayenin vergilendirilmesi konusunda sermaye lehine pozitif bir eğilim vardır. Üniter vergilendirme sisteminde ödeme gücü ilkesi gereği kâr payı, faiz gibi elde edilen kazançlar gelir vergisi içerisinde artan oranlı tarifeye tabi iken, ikili vergi sistemi ile sermaye kazançları artan oranlı tarifieden ayrıştırılarak genel olarak gelir vergisi tarifesinin en alt diliminden sabit oranlı bir tarifeye tabi olmaya başlanmıştır. Kuzey ülkelerinde başlayan bu eğilim zamanla OECD ülkelerince de kopyalanmış veya uyarlanmıştır (Ganghof 2005, 82).

Tablo 4: İkili Vergi Sistemi Örnekleri (2017)

Ülke	En Üst Gelir Vergisi Oranı (%)	Faiz Gelirleri (%)	Kâr payı (%)
Almanya	45	25	25
Avusturya	55	25	27,5
Belçika	50	30	30
İtalya	43	26	
Japonya	45	20	
Birleşik Krallıklar	20-40-45		7,5-32,5-38,1
Estonya	20	0	
Yunanistan	45	15	15
Portekiz	48	28	28
Finlandiya	31,5	30	Artan oranlı matraha kâr payı ödemelerinin %85'i dâhil edilmektedir
Lüksemburg	42		Artan oranlı matraha kâr payı ödemelerinin %50'si dâhil edilmektedir
Türkiye	35	15	Artan oranlı matraha kâr payı ödemelerinin %50'si dâhil edilmektedir.
Slovakya	19		7

Kaynak: OECD Tax Policy Reforms 2016 ve IBFD'den (2017) derlenmiş veriler.

2017 yılı itibari ile birçok OECD üyesi ülkenin sermaye kazançlarını artan oranlı gelir vergisi tarifesinden ayırttığı veya üniter vergi matrahına kısmen yansıttığı görülmektedir. Yukarıdaki tabloda yer alan ülkelerde faiz gelirlerinin stopaj yoluyla vergilendirilmesi söz konusudur. Uygulanan bu vergiler nihai nitelikte olup artan oranlı gelir vergisi matrahına dâhil edilmemektedir. En üst dilimdeki vergi oranları ile kıyaslandığında faiz gelirlerine önemli avantaj sağlanmaktadır. Faiz gelirlerine uygulanan ayrıcalıklı avantajlar neoliberal dönemdeki küresel ölçekli finansal birikim ile düşünüldüğünde daha da anlamlı bir tablo ortaya çıkacaktır. Öte yandan kâr paylarına belirli avantajlar sunan ülkeler de bulunmaktadır. Faiz gelirleri gibi nihai stopaj uygulayan ülkeler bulunmakla birlikte, elde edilen temettülerin artan oranlı gelir vergisine kısmi olarak tabi tutulması söz konusudur. Luxemburg ve Türkiye kâr payının yarısını artan oranlı gelir vergisine tabi tutarak bu konudaki örnek ülkelerden sayılır. Bununla beraber OECD ülkelerinde kurum düzeyinde ödenen vergilerin bireylere dağıtılan kâr paylarından mahsubuna imkân sağlayan ‘*imputation*’ sisteminin uygulandığı gözlenmektedir (Harding 2013, 12-13).

İkili gelir sisteminin neoliberalizmin bir ürünü olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Yine konu neoliberal dönemde gelişen birikim ve düzenleme rejimine gelmektedir. Uluslararasılaşan sermaye, küresel rekabet, devletin sermaye üzerindeki sınırlı kapasitesi, sermayenin vergiye karşı olan ve sermayenin artan ideolojik ağırlığı sermayenin genel gelir vergisi rejimine göre daha ayrıcalıklı avantajlar elde etmesine neden olmaktadır. Piyasa-dostu vergi politikaları söylemi bunu daha da kolaylaştırmaktadır.

3.4 Üretken Sermaye için Yarış: Teşvikler ve Özel Vergi Bölgeleri

Vergi politikalarının teşvik aracı olarak kullanılması neoliberalizme özgü bir olgu değildir. 20. yüzyılda ülkelerde modern bir kamu mali yönetim sistemi kurulması ile

beraber vergi bir politika aracına dönüşmüştür. Keynezyen dönemde ulus-devletler kendi sınırları içerisinde sermayeye belirli vergi istisna ve muafiyetler tanıyarak belirli alanlardaki yatırımlara teşvikler vermişlerdir. Bu teşvikler seçilen alanın desteklenmesi yanı sıra bazen de bölgesel eşitsizliği önleme amacıyla kullanılmıştır. Zira kapitalizmin eşitsiz gelişimi bölgeler arasında eşitsizlik yaratmakta ve devletler bu duruma müdahalede bulunabilmekteydi. Neoliberalizm ile beraber teşvik politikaları değişmiştir. Bu dönemin teşvik politikalarını da ‘rekabetçi devlet modeli’ içerisinde anlamak doğru olacaktır. Ulus-devletler rekabetçi sürece sadece vergi oranlarının düşürülmesi ile değil, aynı zamanda özel vergi politikalarına başvurarak da dâhil olmaktadır. Bu bağlamda, ulusal mekân içerisinde bazı sektörler vergisel teşvikler vermek bunlardan bir tanesidir. Bu çalışma kapsamında ele alacağımız bir diğer uygulama ulusal sınırlar içerisinde özel vergisel teşvikler sağlanan mekânların yaratılmasıdır. Bu mekânlar özel vergi bölgeleri olarak adlandırılmaktadır.

Söz konusu rekabetçi devlet modeli bağlamında devletler inovasyonu, buluşları, teknolojik gelişime büyük önem vererek desteklemektedir. Buna bağlı olarak da mülkiyet kavramı yeni bir anlam kazanmaktadır. Bilginin metalaşması ve özel mülk haline gelmesi söz konusu olmaktadır. Buna paralel bilginin patent, telif hakkı, faydalı model, *know-how* gibi fikri mülkiyet hakkına özgü yeni kavramlar ile özel mülk olarak yasal biçimde tescil edilmesi söz konusu olmuştur. Neoliberal kapitalizmde mülkiyet ilişkilerinde maddi olanının yanına gayri-maddi unsurların da eklenmesi söz konusu olmuştur.

Bu değişimin vergilendirme alanındaki yansıması araştırma ve geliştirme maliyetlerinin sadece kamu harcamaları yolu ile değil, aynı zamanda vergi sistemi ile de desteklenmesidir. Başka bir ifadeyle, vergi yoluyla araştırma-geliştirme faaliyetleri ve maliyetleri toplumsallaştırılmıştır. Devletler, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine vergisel anlamda önemli ayrıcalıklar tanımlamaya başlamıştır. 1980’lerde sadece birkaç ülke AR-GE faaliyetleri için vergi tatilleri ve ayrıcalıkları tanımlarken 2000’li yıllarla

beraber bu sayı hızla artmıştır (Correa ve Guceri 2013, 1). Bugün önemli kapitalist ülkelerin oluşturduğu OECD ülkeleri içerisinde 34 ülkenin 30'u bu faaliyetlere vergisel avantajlar sunmaktadır (Neubig 2016, 11).

Özel vergi bölgeleri uygulamasında siyasal olarak oluşturulmuş alt-mekâna vergisel teşvikler sunulması söz konusudur. Bu bağlamda özel vergi bölgesi “sınırları içerisinde bulunduğu ülkeye göre daha avantajlı vergi imkânları sunan yasal olarak oluşturulmuş fiziki alanları” ifade etmektedir (Laukkanen 2016, 152). Özel vergi bölgesi kavramının kapsamına serbest ticaret bölgeleri, serbest bölgeler, serbest ekonomik bölgeler, vergisiz bölgeler ve benzeri isimlerle nitelendirilen bölgeler girmektedir. Dünya üzerinde bu özel bölgelerden en yaygın olanı serbest ticaret bölgeleridir. Bu bölgelerin temel özelliği veya kurulmasındaki motivasyon üretken sermaye için birçok vergi teşviki sunmasıdır. Son dönemde özel bölge uygulaması çevre ülkelerde giderek yaygınlaşan bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bölgelerde genellikle üretim, lojistik, nakliyat, ticaret gibi reel ekonomiye özgü faaliyetler gerçekleşmektedir. Bu bağlamda finans sermayesine yönelik tasarlanmış vergi cennetlerinden farklılaşmaktadır. Nitekim bu bölgelere gelen sermayenin istihdam yaratması istenen bir durumdur. Bu bağlamda, bu bölgeler neoliberalizmin istihdam sorununa cevap vermeye çalışan politikalarından biri olarak değerlendirilebilir.

Özel vergi bölgelerine yönelik olarak devletlerce çeşitli avantajlar sunulmaktadır. Bunlardan en önemlisi vergi avantajları olmakla beraber, idari kolaylıklar ve altyapı hizmetleri gibi avantajlı muameleler de bulunmaktadır. Bu bölgelerde sağlanan en önemli avantaj gümrük vergilerine ilişkindir. Bu bölgelerde genellikle ekonomik faaliyetler gümrük vergilerinden istisna tutulmaktadır. Gümrük vergileri söz konusu olsa bile indirimli tarifelerin uygulanması veya verginin ertelenebilmesine imkân tanınmaktadır. Bunların yanı sıra düşük veya sıfır oranlı kurumlar vergisi, KDV ve ÖTV istisnaları, vergi tatilleri, hızlandırılmış amortisman imkânları tanınmaktadır. Ayrıca teknopark adıyla

oluşturulan özel bölgelerde AR-GE faaliyetlerine önemli vergisel teşvikler sunulmaktadır (KPMG 2009, Laukkanen 2016).

3.5 Finansal Birikim ve Vergilendirme

Bir üst bölümde vurguladığımız üzere neoliberal kapitalizmde finansal birikim hem reel birikim hem de emek üzerinde egemenliğini kurmuştur.

Kısaca neoliberal dönemin hâkim birikim rejimi finanstır. Ancak, vergi politikaları ile bu birikim rejiminin ilişkisi nasıldır? Vergi politikaları ile bu birikim rejimi desteklenmiş midir? Finansal birikimle ilişkili vergi uygulamalarını inceleyerek buna karar verebiliriz. Bu kapsamda ele alacağımız noktalar şunlardır:

- Borçlanma eğilimi ve vergi
- Konut sektörünün vergilendirilmesi
- Finansal işlemler ve vergi

Borçlanma Eğilimi ve Vergi

Finansal birikim doğası gereği kredi mekanizması ile kendini beslemesi gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle, toplumsal bazda daha çok borçlanma gereği ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda finansal kuruluşların kredi vermek için başvuracağı üç özne söz konusudur: devlet, kurumlar/özel sektör ve hanehalkı. Devlet tarihsel olarak finans sermayesinin iyi bir müşterisi olmuştur. Özel sektör kurumlarının da finans sektörüyle ilişkisi derin olmakla beraber, zamanla alternatif finansman kaynaklarının yaratılması yoluyla bankacılık gibi finans sektörüne bağımlılıkları görece azalmıştır. Yukarıda belirttiğimiz üzere neoliberal dönemde bireyler de finans sektörüne dâhil edilmiştir.

Neoliberal dönemde vergi özellikle borçlanma ilişkisini kolaylaştıracak veya teşvik edecek bir şekilde uygulanmıştır. Bu kapsamda özsermaye ve borcun farklı

vergilendirilmesi, kurumlar için borçlanma eğilimini teşvik eden bir unsur olmuştur. Genel olarak ülkelerde uygulanan vergi kanunları bir borca karşılık ödenen faizin matrahtan indirilmesine izin verirken, şirketlere koyulan sermaye için bu durum söz konusu değildir. Bu nedenle şirketler borçlanmayı yeğleyebilmektedir. Nitekim kurumlar vergisinin daha yüksek olduğu ülkelerde bu eğilimin daha güçlü olduğu saplanmıştır. Son yıllarda yaşanan kurumlar vergisindeki indirimle vergi kaynaklı borçlanma eğilimi belli ölçüde azalmıştır (Mooij 2011, 7).

Konut Sektörünün Vergilendirilmesi

Yeni birikim rejiminde finans destekli konut sektörünün öneminin altını çizmiştik. Neoliberal dönemde konut sektörüne önemli ayrıcalıklar sağlandığı gerçeği ortadadır. Hanehalkının ya da bireylerin *mortgage* kredilerine karşılık ödenen faizlerin vergiden mahsup edilmesi borçlanmayı artıran bir olgu olarak çıkmıştır (Keen, Klemn ve Perry 2012, 48). Yine merkez ülkeler üzerinden (Belçika, Fransa, Almanya; İrlanda, İtalya, Hollanda, İspanya, İngiltere, ABD) yapılan bir analize göre konut mülkiyetinin gevşek bir biçimde vergilendirildiği tespit edilmektedir⁹. Hatta bazı ülkelerde emlak vergisinin uygulanmadığı görülmektedir (Hemmelgarn, Nicodeme ve Zangari 2012, 85-87).

Finansal İşlemler ve Vergi

Finans sektöründeki katma değer vergisi istisnası finansal birikim içerisinde değerlendirilebileceğimiz bir konudur. Ülkeler, genel olarak finans sektörü kapsamında gerçekleşen birçok finansal hizmeti katma değer vergisinden muaf tutmaktadır. Avrupa Birliğinde yayımlanan 2006/112/EC numaralı KDV direktifinin 135. maddesinde finansal hizmetlerin KDV'den istisna tutulması öngörülmüştür (European Commission

⁹ Türkiye'de de konut kredilerinden BSMV ve KKDF alınmaması, emlakta KDV'nin düşük olması ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının kurumlar vergisinden muaf olması kredi-konut ilişkisine dayanan birikimi destekleyici vergi politikalarıdır.

2010, 9). Bu durum finansal hizmetlerin daha ucuza sunulmasına olanak sağlamaktadır. Her ne kadar finans sektörünün KDV mükellefi olmaması nedeniyle katlandığı KDV'yi indirememesi bir dezavantaj gibi görünse de, nihayetinde finans sektörü için KDV'nin olmaması bir avantajdır. Diğer yandan birçok ülkenin, KDV haricinde, finansal işlemler için Tobin'in önerdiği tarzda bir işlem vergisine başvurmadağı görölmektedir. Mevcutta dünyada az sayıda ülkenin finansal işlem vergisine başvurduğu görölmektedir. Başvurmuş olan ülkelerin ise işlem vergisi oranını düşük tuttuğı görölmektedir. Zira bu tür işlem vergilerine başvurulmamasının nedeni akışkan sermayeyi uzaklaştırmak istememeleridir.

Esasen 2008 krizi sonrası, krizin finans kaynaklı olması nedeniyle finans sektörünün vergilendirilmesi daha çok gündeme gelmiştir. Konut ve borç balonunun patlaması sonrasında finans sektörünün yeniden düzenlenmesi düşünülmüştür. Bu kapsamda vergi konusu da ele alınmıştır. İlginç bir şekilde bunu gündeme getiren kurumlar anaakım iktisadın temsilcileri ile IMF ve Avrupa Birliğı Komisyonu gibi neoliberalizmi hayata geçiren kurumlar olmuştur. Vergiler, krizlerin oluşmasında esaslı bir neden olmasa bile bir faktör olarak değeriendirilmeye başlanmıştır (Alworth ve Arachi 2012, 3). Vergi politikalarının finansal piyasaların düzenlenmesinde bir araç olması ve kurtarma maliyetlerinin bir kısmının finans sektörü tarafından karşılanması düşünülmüştür.

Bu kapsamda gündeme getirilen konulardan bir tanesi finansal işlem vergileri olmuştur. IMF ve Avrupa Birliğı Komisyonu finansal işlemlerden küçük de olsa işlem vergisi alınması önerisinde bulunmuştur. 2011 yılında Avrupa birliğı ülkeleri için türev ürünlere yönelik %0,01 oranında, diğer işlemler için %0,10 oranında vergi önerisinde bulunmuştur. Ancak bu öneri henüz fiilen uygulama alanı bulamamıştır. İzleyen bölümde ele alacağımız üzere kriz sonrası finans sektörü geçici banka vergileri ile vergilendirilmiştir. Uygulanan finansal işlem vergileri aşağıdaki gibidir.

Tablo 5: Finansal İşlem Vergisi Uygulamaları

Ülke	Verginin kapsamı	Vergi oranı (%)	
Avrupa Birliği Önerisi	Hisse senetleri, bono, para piyasası araçları, türev ürünler	Türev ürünler	0,01
		Diğer	0,10
Fransa	Hisse senedi ve benzeri menkul kıymetlerin edinimi, yüksek hızda ticaret ve CDS'ler	Hisse senedi ve benzeri menkul kıymetler	0,2
		Yüksek hızda ticaret ve CDS'ler	0,01
İtalya	Hisse senedi satışı, türevler, yüksek hızda ticaret	Hisse senetleri	0,20
		Diğerleri	0,10
Birleşik krallık	Hisse senedi satışları, opsiyon ve vadeli işlem satışları (damga vergisi)	0,50	
İrlanda	Hisse senedi transferi	1	
İsviçre	Menkul kıymet transferi, Tahvil ihracı	İsviçre menkul kıymetleri	0,15
		Diğer menkul kıymetlerde	0,30
		Tahvil ihracı	0,06-0,12
Polonya	Menkul kıymet ve türev araçları da içeren mülkiyet hakları	1	
İsveç	Hisse senedi alım veya satımı	0,50	

Kaynak: Veriler uluslararası vergi platformu olan IBFD'den derlenmiştir (2016).

Neoliberal dönemin kazananı finans sermaye olmuştur. İlk bölümde ABD örneği üzerinden ele aldığımız üzere, finansın kârı muazzam bir biçimde artmıştır. Ancak finans sektörünün ciddi bir şekilde vergilendirilmediğini, bilakis finans sektörüne avantaj sağlayacak vergi politikalarının uygulandığı görülmektedir. Finans sektöründe KDV uygulanmaması, ciddi bir işlem vergisine tabi olmaması, borçlanma eğilimine destek veren vergilendirme finansın beslediği konut sektörüne sağlanan vergisel ayrıcalıklar dönemin birikim rejimine uygun vergi politikalarıdır. Yine ülkelerin kurumlar vergisinde girdiği yarışın en çok finans şirketleri lehine olması beklenir. Kurumlar vergisinde oran indirimleri söz konusu olurken, bazı vergi istisna ve muafiyetlerin kaldırılması yolu ile vergi tabanını genişletilmeye çalışılmıştır. Bu vergi ayrıcalıklarının daha çok reel sektöre ilişkin olması nedeniyle finans sektörü, vergi tabanında genişletilmesi girişimlerinden

olumsuz etkilenmemektedir. Finans sektörünün vergilendirilmesi 2008 krizi sonrası çok daha gündeme gelmiştir. Bazı finansal işlem vergileri ve banka vergileri uygulamaya sokulmuştur. Ancak vergilendirme düzeyi oldukça düşük kalmıştır. Özellikle banka vergileri ya kaldırılmıştır ya da kaldırılma eğilimi içerisinde. AB'nin 2011 yılında yaptığı öneri hala uygulamaya sokulamamıştır. Neoliberal dönemin vergi politikaları bağlamında kazananın finans sektörü olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır.

3.6 Uluslararası Vergilendirme

Neoliberal dönemde uluslararası vergilendirme alanında yaşanan gelişmeleri anlamak için öncelikle yine dönemin bazı ekonomik gelişmelerinin kısaca ele alınması faydalı olacaktır. Sermaye doğası gereği sürekli genişleme isteği içerisinde olması nedeniyle tarihsel olarak hem mekânını hem ölçeğini devamlı genişletmiştir. Neoliberal dönem bu süreçlerin zirveye ulaştığı tarihsel döneme denk düşmektedir. 1980'lerden itibaren sınır-ötesi mali ve doğrudan yatırımlar hızla artmıştır. Bu gelişmelerin yaşanmasında sermayenin önündeki engellerin ulusal ve uluslararası düzeydeki kurumlarca kaldırılması etkili olmuştur. Hem finansal hem ticari faaliyetler serbestleştirilmiştir. Ticari serbestleşmenin garanti altına alınması için küresel düzeyde kurumsallaşma söz konusu olmuş, 1944 yılında oluşturulan GATT Dünya Ticaret örgütüne dönüşmüştür. Bu oluşum sonucu serbest ticaretin küresel ölçekte gelişimi sağlanmıştır. Dünya ticaretinin kurallarının düzenlenmesinde ulus-devletlerden ulus üstü düzeyde bir kuruma güç kayması yaşanmıştır.

Bu dönemde sermayenin yeni mekân arayışında içerisinde olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise Fordist birikim rejiminin kriziydi ve bunun aşılması için Post-Fordist birikime yönelim söz konusu olmuştur. Post-Fordist birikim uluslararası alanda yeni bir iş bölümü ortaya çıkarmıştır. Üretken sermaye, emeğin ucuz olduğu yerlere doğru akmaya başlamış ve küresel düzeyde üretimini yeniden örgütlemiştir. Bu bağlamda

Fordist dönemde merkez ülkelerde yoğunlaşan üretiminin belirli kısımları ve aşamaları çevre ülkelere kaydırılmıştır. Üretim mekânsal olarak bölünmüş; tasarım, mühendislik, nitelikli emek gerektiren işler merkez ülkelerde devam ederken, ustalık gerektiren ve montaj işleri çevre ülkelere kaydırılmıştır (Kaynar 2015, 71). Bu bağlamda, çok-uluslu şirketlerin faaliyet alanları genişlemiştir. Bu durum küresel ticarete önemli düzeyde firma-içi ticaretin ortaya çıkmasını sağlamıştır. ABD'den elde edilen bir veriye göre 2009 yılında ABD'de ithalatın %48'ini, ihracatın %30'unu firma-içi ticaret oluşturmuştur (Lanz ve Miroudot 2011, 12). Neoliberal dönemde sermayenin bu yayılma sürecinde en üst düzeye çıkmasında ulaşım alanında yaşanan gelişmelere özel not düşmek gerekmektedir. Bu alanda yaşanan teknolojik gelişmeler sermayenin mekânsal yayılımını kolaylaştırmıştır (Kaynar 2015, 79). Üretken sermayenin yanı sıra, finans sermaye artan biçimde akışkan hale gelerek ölçeğini genişletmiştir. Hem üretken hem de finans sermayenin bu neoliberal gelişiminde ulusal ve uluslararası koşulların hazırlanması gerekmiştir. Vergi politikalarındaki dönüşüm bu hazırlayıcı koşullardan biridir.

Finansal ve ticari faaliyetlerin uluslararası kurallarının belirlendiği bu dönemde sermaye açısından vergi konusunda küresel kuralların daha net olması bir gereklilik olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, İkinci Dünya Savaşından itibaren uygulamaya koyulan çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları vergi konusunda küresel kurallar olagelmıştır. Neoliberal dönemin özgünlüğü ise vergi anlaşması ağının hızlıca artması olmuştur. 1982 yılında 350 civarında olan vergi anlaşması sayısı 2002 yılı itibari ile 1500 civarına ulaşmıştır (Hewitt, Lymer ve Oats 2002, 56). Bugün bu sayı 3000'in üzerindedir (OECD 2015a). Bu geniş vergi ağı oyunun kurallarının bilinmesi açısından uluslararasılaşan sermayenin ihtiyaçlarına bir cevap niteliğindedir. Nitekim bu kadar geniş bir vergi ağının olmaması durumunda sermayenin daha ağır vergi yüklerine maruz kalması olasıdır. Nitekim çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları gibi serbest ticaret anlaşmalarında, ikili yatırım anlaşmalarında, uluslararası anlaşmaların belirli işlemlerin

vergilendirilmesi sınırlandırılmaktadır (Lesage, Vermeiren ve Dierckx 2014, 198). Bu bağlamda çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarında bazı finansal işlemlerin vergilendirilmesine ilişkin önemli sınırlamalar söz konusudur. Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının 10. maddesi temettü ödemelerini, 11. maddesi ise faiz ödemelerini düzenlemektedir. Buna göre kaynak ülkenin temettü ödemelerine uygulayacağı stopaj %15'i¹⁰, faiz ödemelerinde ise %10 oranını geçmemektedir. Bu bağlamda gelirin üretildiği ulus-devletin vergilendirilmesine sınır koyulmakta ve mali işlemlerin akışkanlığı garanti altına alınmaktadır. Diğer yandan, sermaye ihracını kolaylaştırmaktadır. Yaşanan bu vergisel gelişmeler Düzenleme Okulu perspektifinden küreselleşen ekonomiye yönelik düzenleme biçiminin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Vergisel bağlamda oluşturulan uluslararası yasal çerçeve Post-Fordist birikim rejimini destekleyen ve istikrar kazandırıcı niteliktedir. Esnek birikim rejimine uygun şekilde hem üretken hem finans sermayenin dolaşımı uluslararası yasal düzenlemelerle garanti altına alınmıştır.

Bu dönemin bir diğer özelliği de daha çok mikro devletlerden oluşan vergi cennetlerinin sayısında yaşanan artıştır. Literatürde vergi cennetlerinin geçmişi Roma İmparatorluğu'na kadar götürülmekle beraber, bugünkü anlamda vergi cennetlerinin ortaya çıkışı 19. yüzyıl olarak kabul edilmektedir. Bu ülkelerin küçük olmalarının yanı sıra en önemli özellikleri gerçek anlamda vergi uygulamamaları ve yüksek finansal gizliliğe sahip olmalarıdır. Bunun yanı sıra genellikle bu ülkeler bazı büyük devletlere olan bağımlılıkları nedeniyle politik ve ekonomik istikrara sahiptirler. Ayrıca Londra, New York, Tokyo gibi finans merkezleri ile olan ilişkileri nedeniyle desteklenmektedirler (Palan 2002, 156). Ronen Palan'ın (2002) ifadesi ile vergi cennetlerinin ortaya çıkışı "devlet egemenliğinin ticarileşme" sürecidir. Bu ülkelerin en büyük varlıkları kendi kanunlarını koyabilmeleridir. Esasen yaptıkları şey yabancılara sundukları ayrıcalık

¹⁰ Şirketin % 25'ine sahip olunması durumunda bu oran %5'e düşmektedir.

karşılığı kira almaktır. Palan vergi cennetlerinin yükselişinde artan düzenleme ve vergilendirmelerin etkili olduğu açıklamasına karşı çıkmaktadır. Palan'a göre 19. yüzyılda kendi hukuki alanını yaratan hukuken izole devletlerin belirginleşmesi ve sermayenin artan küresel entegrasyonu ve sermayenin uluslararasılaşması nedeniyle ortaya çıkan çelişkinin vergi cennetlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırladığını belirtmektedir. Nitekim ilk vergi cennetlerinin küreselleşmenin birinci dalgası olarak kabul edilen 19. yüzyılının sonunda ortaya çıkması tesadüf değildir. Bu çelişkidten ortaya çıkan vergi cennetleri banka gizliliği ve koruyucu düzenlemeler yolu ile kurumsallaşmıştır (2002, 162). Neoliberal dönemde ise sermayenin uluslararasılaşması ve yükselen finans sermayesine bağlı olarak bunların sayıları artmıştır.

Murray'in (1971) ortaya koyduğu devlet-ekonomi arasındaki çelişkili durum, vergi konusunda da geçerli olup devlet ve sermaye arasında bir gerilime yol açmıştır. Bu gerilimin kaynağı, sermayenin ulusal sınırları aşan işlemleri için vergi ödememek istememesidir. Bu bağlamda, ulus-ötesi sermayenin neoliberal dönemde vergi kaçırma ve vergiden kaçınma girişimleri artmıştır. Ülkelerin yasal mevzuatları arasındaki uyumsuzluklarının ve boşluklarının dışında, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları ile sermayenin vergi yüklerinin azaltılması söz konusu olabilmektedir. Vergiden kaçınma bağlamında sermayenin yasal olarak vergi yüklerini azaltmalarına imkân sağlayacak vergi planlamalarına başvurmaları gerçeği gözlenmektedir. Transfer fiyatlaması, vergi cennetleri, finansal araçlar ve giderlerinin kullanılması vergi planlaması stratejilerinin başında gelmektedir. Transfer fiyatlaması konusu kurum içi ticaretin gelişmesi ile ortaya çıkmıştır. Transfer fiyatlaması iki ilişkili kurum arasında yapılan işleme biçilen fiyattır. Ancak bu durum uluslararası ölçekte vergi sorununa dönüşebilmektedir. Zira birden çok ülkede faaliyet gösteren şirketler transfer fiyatlaması yoluyla kârlarını en düşük vergi oranına sahip olan ülkelerde gösterebilmektedir. Bu nedenle olması gerekenden daha düşük oranda vergi ödenmesi söz konusudur. Düşük veya sıfır verginin söz konusu

olduğu vergi cennetlerinde ise paravan şirketler kurularak düşük vergi ödenebilmektedir. Kurumların yanı sıra varlıklı kişiler de aynı şekilde varlıklarını vergi cennetlerinde tutabilmektedir. Bu ülkelerdeki banka gizliliği ve şeffaflığın düşük olması nedeniyle varlık sahipleri vergi yükümlülüklerini ikamet ettikleri ülkelerde azaltabilmektedirler. Yine farklı ülkelerde kurulu ilişkili şirketlerin arasında oluşturulan borç ilişkisi yoluyla şirketlerin vergi yükü yapay bir şekilde azaltılmaktadır. Bu yöntemde, kurulan hayali bir borç ilişkisi ile faiz giderleri yüksek vergi oranına sahip ülkelerde gider olarak gösterilirken faiz gelirlerini vergi oranının düşük olduğu ülkelerde göstermekte ve düşük oranda vergiye tabi olması sağlanmaktadır. Böylece toplamda şirketlerin vergi yükleri azalmaktadır. Finansal araçların geliştiği neoliberal dönemde hibrit finansal araçlar vergiden kaçınmanın bir aracına dönüşmüştür. Ülke mevzuatların hibrit finansal araçları yasal olarak farklı tanımlaması vergiden kaçınmaya olanak tanımaktadır¹¹.

Vergi konusundaki söz konusu devlet-sermaye çelişmesine yönelik olarak 1960'lerden itibaren ulus-devletler tek taraflı olarak bazı önlemler almış ve OECD de vergiye ilişkin yayımladığı rehberle tavsiyelerde bulunmuştur. Bu bağlamda ülkeler, vergi cennetlerine yönelik olarak kontrol edilen yabancı kurum kazancı, transfer fiyatlamasına yönelik olarak emsal bedel testi gibi transfer fiyatlaması kuralları, faiz giderlerine yönelik olarak örtülü sermaye kuralları getirmişlerdir (Öz 2012, 82). Bu kuralların ortaya koyulmasında merkez kapitalist ülke olan ABD'nin öncü olduğunu görmek mümkündür. Ancak 1980 sonrasında sermaye hareketlerinin yoğunlaşması sonucunda vergiden kaçınmanın boyutlarının aşırılılaşması, vergiden kaçınma konusunu politik olarak daha çok gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, tarihsel olarak uluslararası vergileme konusunda çifte vergilendirmenin önlenmesine yönelik olan odak ilk defa

¹¹ Kurulan finansal işlemin bir ülkede borç diğer ülkede sermaye ilişkisi olarak ele alınması vergiden kaçınmaya olanak sağlar. Örneğin; finansal işlemin borç olarak tanımlandığı ülkede yapılan ödeme faiz ödemesi kabul edileceği için gider olarak yazılabilir, diğer ülkede ise ödeme sermaye ilişkisi olarak ele alındığı için kar payı olarak değerlendirilecek ve (varsa) kar payı istisnalarından faydalanabilecektir. Bu durumda işlem her iki ülkede de vergilendirilmemiş olacaktır.

neoliberal dönemde vergiden kaçınmanın önlenmesine kaymıştır. Bu durum kapitalist ülkelerin dâhil olduğu OECD çalışmalarına da yansımıştır. Bu kapsamda 1998 yılında yayımlanan *Zararlı Vergi Rekabeti (Harmful Tax Competition: An Emerging Global Issue)* raporu ile bazı vergi uygulamaları zararlı olarak değerlendirilmiştir. Raporda “finansal hizmetler, gayri-maddi haklar gibi coğrafi olarak akışkan olan sermayenin çekilmesine yönelik tasarlanmış vergi politikaları” zararlı vergi rekabeti kapsamında değerlendirilmiş ancak üretken sermayenin çekilmesine yönelik vergi politikaları bu kapsam dışında bırakılmıştır (OECD 1998, 8). Bu kapsamda finans sermayenin vergisel avantajlar elde etmesine yönelik tasarlanmış olan vergi cennetlerini de ele alacak biçimde zararlı vergi uygulamalarının karşında eyleme geçilmiştir. Raporda vergi cenneti olmanın kriterleri¹² belirlenmiştir. Yine vergi cenneti niteliğinde olmayan ancak akışkan sermayeye yönelik tercihli vergi rejimlerinin de özellikleri¹³ ortaya koyulmuştur. Bu tür uygulamalar zararlı vergi uygulamaları olarak adlandırılmıştır. Bu rapor sonrasında *Zararlı Vergi Uygulamaları Forumu* ve *Küresel Forum* yolu ile çalışmalar devam etmiştir. Vergi cenneti ülkelerin ve tercihli vergi rejimlerinin listesi yayımlanmıştır. Bu ülkelerden zararlı vergi uygulamalarını kaldırmaları istenmiştir.

1998 sonrasında bilgi değişimine yönelik çalışmalar da yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalar *Küresel Forum* yolu ile yürütülmüştür. Bu foruma bağlı çalışma grubu tarafından 2002 yılında *Vergi Konusunda Bilgi Değişimine Dair Model Anlaşma* hazırlanmıştır (Çevik 2013, 213). Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarına 26. madde ile bilgi değişimine ilişkin madde eklenmiştir. Bunun yanı sıra vergi cenneti niteliğindeki ülkelerle bilgi değişim anlaşmaları imzalanmıştır. Bu ülkelerle anlaşmayı imzalayan ilk ülke Amerika Birleşik Devletleri olmuştur (Öz 2012, 101). ABD’nin önemli sermaye

¹² 1) Düşük veya sadece nakdi vergilerin olması 2) Etkin bir bilgi değişim yapısının olmaması 3) Şeffaf bir yapının olmaması 4) Esaslı bir faaliyetin söz konusu olmaması (OECD 1998, 23).

¹³ 1) Vergi uygulanmaması veya düşük efektif vergi oranları 2) Ülke mevzuatından ayrıştırılmış vergi rejimi (*ring-fencing of regimes*) 3) Şeffaf bir yapının olmaması 4) Etkin bir bilgi değişim yapısının olmaması (OECD 1998, 27).

ihracatçısı olması nedeniyle bu konuda öncü olması şaşırtıcı değildir. Konunun Avrupa Birliği ayağında ise 2005 yılında yürürlüğe giren Tasarruf Direktifi ile vergi konularında bilgi değişimine başlanmıştır.

Neoliberal dönemde devlet ve ekonomi ölçeğindeki uyumsuzluk nedeniyle artan vergiden kaçınma ve vergi kaçırmalara yönelik ilk tepki yukarıda bahsettiğimiz üzere milenyum biterken gelmiştir. Ekonominin ölçeğinin artık küresel olması nedeniyle, ulusal düzeyde düzenlemelere başvuran ülkeler olsa da, OECD gibi ulus-üstü bir organizasyon üzerinden bir girişim söz konusu olmuştur. Merkez ülkelerin özellikle ABD başta olmak üzere OECD üzerinden politikalarını diğer ülkelere uygulatması söz konusudur. Nitekim vergi gelirleri bağlamında en kârlı merkez ülkeler olacaktır. Sermayenin bu kadar akışkan olduğu mevcut neoliberal dönemde ulusal düzeyde alınacak önlemler yetersiz kalacaktır. Diğer yandan bilgi değişim anlaşmaları ve vergiden kaçınmaya yönelik önlemler, ulus-devletlerin belirli ölçüde sermayeyi kontrol sağlamak istemesi olarak da değerlendirilebilir. Bir başka ifadeyle, bu tür önlemler neoliberal dönemde vergisel durumlar nedeniyle ortaya çıkan devlet ve sermaye çelişkisini çözme ve vergi devletinin kapasitesini artırma girişimidir. Ancak, yine kapitalizmin meşruiyet sorununun da gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Vergiden kaçınmaya artan toplumsal tepkiler, vergi yükünün sermayeden emeğe kaydığı bu dönemde bu konularda ulus-devletleri daha çok önlem almaya ve hassas davranmaya itmektedir.

3.7 Vergi Yapısındaki Gelişmeler

Bu bölümde neoliberal dönemde uygulanan yeni sağcı politikaların vergi yükünü nasıl değiştirdiğini ve yükün toplumsal olarak kimde kaldığını ele alacağız. Bu kapsamda ilk olarak OECD ülkeleri üzerinden 1980 sonrası farklı vergi türlerinin milli gelirdeki payına bakacağız.

Tablo 6: OECD Ülkelerinde Vergi Gelirlerinin Milli Gelire Oranı (%)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2007	2010	2014
Toplam Vergi Geliri	30,1	31,5	32,0	33,3	34,0	33,6	33,8	32,6	34,2
Gelir vergisi	9,8	9,8	9,7	8,7	8,7	8,1	8,2	7,7	8,4
Kurumlar vergisi	2,3	2,5	2,5	2,7	3,3	3,4	3,6	2,7	2,8
İşçi (Sosyal Güvenlik)	2,2	2,4	2,5	2,9	3,0	3,0	3,0	3,1	3,3
İşveren (Sosyal Güvenlik)	4,5	4,5	4,4	5,4	5,2	5,1	5,0	5,2	5,2
Bordro Vergisi	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4
Mülkiyet	1,5	1,6	1,8	1,6	1,8	1,8	1,8	1,7	1,9
KDV	4,5	5,0	5,7	6,5	6,7	6,8	6,8	6,7	7,0
Özel Tüketim Vergisi	4,5	4,6	3,8	3,9	3,6	3,4	3,2	3,3	3,3
Diğer	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

Kaynak: OECD Stat

Tablo 6'daki ilk dikkat çeken husus toplam kamu gelirlerinin artmasıdır. Bu durum esasen kamu harcamalarındaki artış ile açıklanabilir. Artan kamu harcamaları, gelir vergilerindeki oran indirimine rağmen, daha çok vergi toplanmasına neden olmuştur. 1980 sonrasında kapitalist ülkelerde kamu harcamaları hız kaybetse de artış devam etmiştir. Oysa neoliberalizmin önemli mimarlarından olan kamu tercihi okulu neoliberal politikalarla kapitalist piyasa ekonomisinde kamunun payının düşeceği iddiasında idi. Ancak devletler refah uygulamalarından vazgeçerken bu durum nasıl açıklanabilir? Bu bağlamda O'Connor'ın kamu harcamalarının devletin birikim ve meşruiyet işlevleri nedeniyle artması önerisi daha gerçekçi olarak değerlendirilebilir. Bu çerçeveden kamu harcamalarının kapitalist gelişimin gereklilikleri çevresinde şekillendiği söylenmelidir.

Tablo 7: OECD Ülkelerinde Vergi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirine Oranı (%)

	1975	1985	1995	2005	2010	2014
Toplam Vergi Geliri	100	100	100	100	100	100
Gelir Vergisi	29,8	29,8	25,1	23,1	23,2	24,0
Kurumlar Vergisi	7,6	8,0	8,2	10,3	8,8	8,8
Sosyal Güvenlik Katkıları	21,9	22,1	25,4	25,3	26,6	26,2
İşçi (Sosyal Güvenlik)	6,9	7,4	8,3	8,8	9,4	9,5
İşveren (Sosyal güvenlik)	13,8	13,3	15,0	14,6	15,2	14,7
Bordro Vergisi	1,3	1,1	0,9	1,0	1,0	1,1
Mülkiyet	6,4	5,4	5,2	5,5	5,5	5,6
KDV	13,4	15,8	19,8	20,6	20,7	20,7
Özel Tüketim Vergisi	17,7	16,2	12,1	10,4	10,2	9,6
Diğer	2,0	1,7	3,4	3,8	4,1	4,0

Kaynak: OECD Stat

Tablo 6 ve 7 beraber değerlendirildiğinde neoliberal dönemin vergi yapısına ilişkin belirli veriler ortaya çıkmaktadır. Her iki tabloya bakıldığında gelir vergisi tahsilatının hem milli gelir hem de toplam vergi içerisindeki payının düştüğü dikkat çekmektedir. Bunun temel nedeni marjinal vergi oranlarının indirilmesidir. Bu durum esasen üst gelir gruplarına yaramıştır. Kurumlar vergisinde ise önemli düzeyde oran indirimlerine rağmen bu verginin milli gelir ve toplam gelir içerisindeki payında kısmi bir artış söz konusudur. Ortada bir paradoks gözükmeyle beraber neoliberal dönemde artan kurumsal kârlar kurumlar vergisi gelirlerinin artışında etkili olmaktadır¹⁴ (OECD 2017, 54). 2008 krizi sonrası dönemde kurumsal kârlarda yaşanan düşüş nedeniyle kurumlar vergisinin payı da azalmış ve halen kriz öncesi dönem yakalanamamıştır. Öte yandan genel tüketim vergilerine bir kayma söz konusudur. Özel tüketim vergilerinde ise azalma söz konusudur. Bu durum da gelir dağılımı üzerinde olumsuz etki yaratan bir olgu

¹⁴ Literatürde bu paradoksa ilişkin açıklamalarda artan kurumsallaşma, gelir vergisinden kurumlar vergisine kayma, kurumsal kârlarda yaşanan artış neden olarak gösterilmektedir. (Piotrowska ve Vanborren 2008, 5-7)

olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan, küreselleşme sonucu yaşanan vergi kayıplarına karşı vergi tabanının genişletilmesi girişimi başlatılmıştır. Yukarıda sunduğumuz tablolarda dikkat çeken bir diğer husus sosyal güvenlik gelirlerinde yaşanan artıştır. Bu durum belirli ölçüde gelir vergisinde yaşanan kaybın telafisi olarak değerlendirilmektedir (Söğütoğlu 2012, 77). Öte yandan bu durum yine neoliberal dönemde akışkan sermayenin vergilendirilmesindeki yaşanan güçlüğe karşı emek gibi sabit unsurlara yönelme eğiliminin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Neoliberal dönemde yaşanan vergi yapısındaki bu köklü değişimler vergi adaletini ve gelir dağılımını bozucu niteliktedir.

Yukarıdaki tablolar bize ayrıca neoliberal dönemde artan bir biçimde sabit oranlılığa kayma olduğunu göstermektedir. Sermaye gelirlerinin artan bir biçimde sabit oranlarla vergilendirilmesi ve sabit oranlı tüketim vergilerine kayma neoklasik ve neoliberal iktisadın önemli ölçüde teorisini uygulamaya soktuğunu göstermektedir. Yine sosyal güvenlik vergilerin de yaşanan artış neoklasik fayda temelli vergilendirmenin uygulamadaki bir diğer başarısıdır. Ancak tüm bunlar tam anlamıyla artan oranlılığın kırıldığı anlamına gelmez.

3.8 2008 Krizi Sonrası Vergi Politikalarının Dönüşümü

Katma Değer Vergisi

Kriz sonrası dönemde ekonominin canlandırılmak istenmesi nedeniyle OECD ve AB ülkelerinde hız kesmekle beraber kurumlar vergisinin indirildiği görülmektedir. Diğer yandan bütçe açıklarının kapatılması amacıyla ülkeler katma değer vergisi oranlarını artırmak yoluyla tüketim vergisi gelirlerinde artış elde etmişlerdir. Nitekim 2015 yılında OECD ülkelerinde standart KDV oranı rekor düzeye ulaşmıştır. Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde KDV oranı OECD ortalamasının çok daha üstünde gerçekleşmiştir (OECD 2016a, 11). Esasında özel sektörün kurtarılmasına yönelik kamu harcamaları artan vergilerle karşılanmış ve borç toplumsallaştırılmıştır. Kriz sonrası uygulanan bu politika

eğilimi OECD'nin vergi-ekonomik büyüme ilişkisi bağlamında ele aldığı 2008 (*Tax and Economic Growth*) ve 2010 (*Tax Policy Reform and Economic Growth*) raporundaki önerilerle uyumludur. Yukarıda ele aldığımız üzere OECD büyüme yanlısı vergi politikaları ile vergiyi ekonomik büyüme için bir araç olarak değerlendirilmiş ve formüle etmeye çalışmıştır.

Ek 3'de görüleceği üzere kriz sonrası dönemde (2008 ile 2017 arasında) 21 AB ülkesinde vergi oranlarının artırıldığı gözlemlenmektedir. Ancak bu ülkeler arasında olan Romanya 2017 yılında yaptığı değişiklikle kriz seviyesindeki orana dönmüştür. Bu süreçte standart KDV oranlarında ortalama %2 artış olmuştur. Oran değişikliği yapmayan ülkeler dışlanınca ortalama artış oranının daha yüksek olduğu değerlendirilebilir. Katma değer vergisi oranları tarihsel eğilimine uygun olarak kriz sonrası dönemde zirveye ulaşmıştır.

Bu noktada ekonomi politik perspektiften katma değer vergisinin nasıl bir işlev kazandığını sorgulamak gerekmektedir. Kriz sonrası dönemde devlet müdahaleleri ile sermayeye kaynak aktarılmış ve sermaye kurtarılmıştır. Bunun kamu maliyesindeki yansıması kamu borçlarının artışı şeklinde olmuştur. Streeck (2013) finans sermayesinin çıkarları için bütçe açıklarının kapatılmaya çalışıldığını belirtmektedir. Katma değer vergisindeki artışları bu bağlamda değerlendirebiliriz. Kriz sonrasında başta katma değer vergisi olmak üzere dolaylı vergiler daha çok ön plana çıkmaktadır. Katma değer vergisi özelinde ele aldığımızda, bu vergi sabit oranlı ve bütün toplumu kapsayan niteliktedir. Gelir vergisinin aksine ikincil bölüşüme izin vermeyen bir vergidir. Bilakis regresif sonuçlar doğurmaktadır. Lazzarato'nun (2015) tam da işaret ettiği nokta kriz sonrasında katma değer vergisindeki bu gelişmelerdir. Vergi yoluyla mülkiyet ilişkileri dönüşmektedir. Vergi toplumsallaştırılmakta kâr özelleştirilmektedir. Bu nedenle vergi dolaylı vergiler yoluyla bir tür 'kapma' aygıtına dönüşmüştür. Öte yandan bu durum Harvey'in (2004) 'mülksüzleştirerek birikim' kavramı kapsamında verginin neoliberal dönemde ilk birikim aracı olarak kullandığını göstermektedir.

Banka Vergisi

2008 krizi sonrası gündeme gelen ve uygulama alanı bulan bir diğer vergi ise ‘banka vergisi’ (*bank levy*) olmuştur. Yukarıda ele alındığı üzere finans sektörünün vergilendirilmesine yönelik ciddi tartışmalar gündeme gelmiştir. Ancak bunlardan tercih edileni banka vergileri olmuştur. Avrupa Birliği ve IMF gündeminde tartışılan bu vergi Obama’nın da gündemine gelmiştir. ‘Finansal kriz yükümlülük harcı’ (*Financial Crisis Responsibility Fee*) adı altında önerilen bu vergiye göre varlıkları 50 milyar doları geçen banka bilançolarının %0,15 oranında vergilendirilmesini öngörmektedir (Alworth ve Arachi 2012, 11-12). Bu vergi uygulamasının matrahını bankaların bilançoları oluşturmaktadır. Bu vergilere başvurulmasındaki sebep krizin kaynağının finans sektörü olması ve dolayısıyla kriz sonrası kurtarma paketlerinin bir kısmının finans sektörüne yüklenmek istenmesiydi. Bu kapsamda kriz sonrasında uygulamaya konan banka vergisi uygulamaları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 8: Banka Vergisi Uygulama Örnekleri

Ülke	Vergi oranı (%)	Açıklama
Birleşik krallıklar	0,17	2011’de uygulanmaya başlandı. Mevcut oran aşamalı olarak 2021 yılına kadar %0,10’a düşürülecektir.
Almanya	0,02-0,04	Artan oranlı bir şekilde uygulamaya sokulmuştur. Matrahını Banka yükümlülükleri oluşturmaktadır.
Fransa	0,222	2018 yılında uygulandıktan sonra kaldırılması planlanmaktadır.
Avusturya	0,055-0,085	-
Portekiz	0,05	Matrahını banka yükümlülükleri oluşturmaktadır.
Slovakya	0,20	İlk olarak 2012’de uygulamaya konuldu. Bankaların yükümleri üzerinden hesaplanmaktadır. 2021 yılında %0’a düşürülecek.
Finlandiya	0,125	2013 ve 2014’de uygulandı, 2015’te kaldırıldı.
Slovenya	0,10	2015’te kaldırıldı.
İzlanda	0,376	Toplam borçlar üzerinden alınmaktadır.
Macaristan	0,15-0,21	Artan oranlı olarak uygulanmaktadır.

Kaynak: IBFD verilerinden derlenmiştir (2017).

Bu süreçte Almanya ve Fransa öncülüğünde uluslararası finansal ürünlerin ticaretinden %0.05 oranında vergi alınması önerilmiştir. Ancak bu öneri ABD öncülüğündeki G20 ülkelerinin itirazı nedeniyle gündemden düşmüştür. Daha sonrasında Avrupa Birliği düzeyinde 2011 yılında girişimlerde bulunulmuştur. 11 ülke finansal işlem vergisi uygulayacağını taahhüt etmiştir. Ancak hala uygulamaya geçilememiştir

Bu vergiler genellikle geçici nitelikte olup kriz sonrası bütçe açıklarının kapatılmasında kısmen destek olarak kullanılmıştır. Gündeme gelen bu banka vergileri neoliberal dönemin vergi politikaları bağlamında önemli bir değişime işaret etmez. Zaten genellikle geçici olarak uygulanması bunun en önemli örneğidir. Krizin maliyetlerinin toplumsallaştığı bir ortamda daha çok bir meşruiyet işlevi gördüğü değerlendirilebilir. Zira İngiltere örneğinde görüldüğü üzere toplam vergi gelirleri içindeki payı oldukça düşüktür. Son 6 yılın bütçe dönemi verileri ele alındığında banka vergilerinden elde edilen hasılat yıllık olarak 1,6 milyon £ ile 3,4 milyon £ arasında değişmektedir (National Statistics 2017).

Kurumlar Vergisi

Kriz sonrasında ekonomik canlandırma amacıyla İngiltere, Japonya, Danimarka, İtalya, Kanada, İsveç, Norveç, Finlandiya, Güney Kore, İspanya, Yeni Zelanda, İsrail, Slovenya, Macaristan gibi ülkelerin kayda değer oran indirimine başvurduğu görülmektedir. Öte yandan mali konsolidasyon bağlamında kurumlar vergisi oran indirimlerinin 2015 yılına kadar hız kestiğini söylemek mümkündür. Bu durumda bütçe açıklarının önlenmesi amacıyla kurumlar vergisi artışına başvuran ülkeler ortalamanın düşüşünü sınırlandırmışlardır. Bu kapsamda İspanya, Portekiz, Slovakya, Meksika, Şili, İzlanda kurumlar vergisi oranında artışa gitmiştir. Oran artışına giden ülkeler arasında kriz döneminde rekor bütçe açıkları veren Avrupa'nın çevre ülkelerinin yer alması bu bağlamda altı çizilmesi gereken bir noktadır. OECD ülkelerinde 2000 yılında %32

seviyelerinde olan ortalama kurumlar vergisi oranı, 2008 yılında yaklaşık %26'ya ve 2015 yılında %25'e inmiştir.

Ek 4'de görüldüğü üzere 2009-2015 dönemi arasında kurumlar vergisi oranındaki indirimlerin yavaşladığı görülmektedir. İki dönem karşılaştırıldığında kurumlar vergisindeki azalış eğilimi yıllık %0,83'den %0,17'ye düşmüştür (OECD 2016b, 39). Ancak 2016 ve 2017 ile beraber tekrar indirimlerin ivme kazanması söz konusu olabilir. 2016 ile beraber kurumlar vergisinin indirilmesine yönelik planların daha çok gündeme geldiği görülmektedir. Örneğin 2016 yılında İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya gelecek yıllarda geçerli olmak üzere kurumlar vergisi oranlarını düşüreceklerini ilan etmişlerdir. İngiltere %20 olan yasal kurumlar vergisi oranını 2017'de %19'a 2020'de %17'ye düşüreceğini, Fransa %34,4 olan oranını 2020'ye kadar %28'e indireceğini duyurmuştur. İtalya'da onaylanan İstikrar Kanunu ile 2017 yılından itibaren geçerli olmak üzere %27,5 olan kurumlar vergisi %24 olarak güncelleneceğini duyurmuştur (2016b, 41).

Tablo 9: 2017 Yılı Kurumlar Vergisi Düzenlemeleri

Ülke	2016 (%)	2017 (%)
Macaristan	19	9
İtalya	27,5	24
Lüksemburg	21	19
Birleşik Krallık	20	19
İsrail	25	24
Norveç	25	24
Slovakya	22	21
Slovenya	17	19
Şili	24	25

Kaynak: OECD Tax Policy Reforms 2017

2017 yılında OECD ülkelerinde gerçekleşen düzenlemelerden bazıları çok yıllık vergi planlamalarının parçasıdır. İspanya, Norveç, İtalya, Birleşik Krallık'taki oran indirimleri bu kapsamda gerçekleşmiştir. Macaristan 10 puanlık oran indirimi ile dikkat

çekmiştir. İsrail ve Lüksemburg diğer oran indirimine giden ülkeler olmuştur. Öte yandan Şili ve Slovenya oran artışına giden ülkeler olmuştur (OECD 2017, 55-59).

Tablo 10: Planlanan veya 2018’de Yürürlüğe Giren Kurumlar Vergisi İndirimleri¹⁵

Ülke	Mevcut Kurumlar Vergisi Oranı 2017 (%)	Planlanan Vergi Oranı (%)	Takvim
ABD	35	21	2018’den itibaren
Birleşik Krallık	19	17	2020’ye kadar
Japonya	23,4	23,2	2018’den itibaren
Fransa	33,3	28	2020’ye kadar
Belçika	33	25	2020’ye kadar
Lüksemburg	19	18	2018’den itibaren
Avustralya	30	25	2026’ya kadar
Estonya	20	14	-
Yunanistan	29	26	2019’a kadar
Hollanda	25	21	2021’den itibaren
Arjantin	35	25	2021’den itibaren

Kaynak: OECD Tax Policy Reforms 2016, OECD Tax Policy Reforms 2017 ve IBFD Tax News Service (2017).

2009-2015 döneminde kurumlar vergisi politikaları bağlamında özel bir yere oturması çok olasıdır. 2015’e kadarki dönemde Birleşik Krallık ve Kanada dışarıda bırakılırsa önemli bir oran indirimi söz konusu değildir. Bilakis kemer sıkma önlemlerine de uygun olarak oran artırımları dahi söz konusudur. 2015 ile beraber kurumlar vergisine ilişkin reformlar ve oran indirimleri daha çok gündeme gelmektedir. Bu ülkeler arasında önemli kapitalist ülkeler de bulunmaktadır. Japonya, Fransa, Birleşik Devletler, İngiltere, İtalya gibi büyük ekonomiler önemli düzeyde oran indirimlerine başvurmuştur.

¹⁵ Bu tabloda yer alan oranlar ile OECD’den derlediğimiz oranlar arasında farklılık söz konusu olabilir. Bunun nedeni OECD verilerinde kurumlar vergisi oranlarının yerel ve ek vergilerle birleştirilerek sunulmasıdır. Tablo 14’de yer alan oranlar merkezi yönetim oranlarıdır. Örneğin; Belçika’da kurumlar vergisi %33 olmakla beraber, ek %3’lük ek vergi nedeniyle %33,99 oranına çıkmaktadır. Nitekim Japonya ve ABD’de yerel vergiler de söz konusudur.

1980 sonrası gelir vergileri bağlamında anaakım iktisat düşüncesinin pratiğe dönüştüğünü analiz etmiştik. Sermaye birikiminin kolaylaştırılması amacıyla gelir vergilerinin indirilmesi söz konusuydu. 2015 sonrasında tekrar bu düşüncenin hayat bulduğu gözlenmektedir. 1980 sonrasında İngiltere ve ABD'nin kurumlar vergisi reformları diğer ülkeler için öncü nitelikte olmuştur. Birleşik Devletler'in 2018'den itibaren geçerli olacak olan 14 puanlık indirimi, yine Birleşik Krallık'ın 2008'de başlayan ve 2020 ile 15 puana ulaşacak oran indirimleri kurumlar vergisinde yeni bir 'dibe doğru yarış' başlatması oldukça olasıdır. Nitekim bu seferki yarışın *gerçek anlamda* bir dibe doğru yarış olması daha olası görünmektedir. ABD ve Birleşik Krallık gibi merkez kapitalist ülkelerin bu oranlara sahip olduğu bir durumda diğer ülkelerin daha düşük oranlara başvurusu beklenebilir. Zira Tablo 10'dan da görüleceği üzere birkaç ülkenin şimdiden geleceğe dair oran indirim planlarını açıkladıkları görülmektedir.

Gelir Vergisi

Ek 5'de yer verildiği üzere kriz sonrası OECD ülkelerinde kurumlar vergisi oranlarının aksine en yüksek gelir vergisi oranlarının yükseldiği görülmektedir. 2009 sonrasında en yüksek gelir vergisinin OECD ortalaması aralıksız artarak %40,9'dan 2016 yılında %43,3 seviyesine ulaşmıştır. OECD ülkelerinin yarısı oran indirimine başvururken, bunlar arasında ABD, İngiltere, Japonya, Fransa gibi önemli kapitalist ülkelerin yanı sıra krizden son derece olumsuz etkilenen Yunanistan, İspanya, Portekiz gibi çevre ülke kabul edeceğimiz ülkeler de bulunmaktadır.

1980'lerde başlayan ilk neoliberal vergi reformlarında hem kurumlar vergisi hem en yüksek marjinal gelir vergisi oranları birlikte düşüş eğilimindeydi. Bu gelişmeyi kriz sonrası mali konsolidasyon bağlamında değerlendirebileceğimiz gibi artan eşitsizlikler ve meşruiyet sorunu bağlamında da değerlendirebiliriz. IMF gibi liberal bir kurumun en yüksek gelir vergisi oranlarını yükseltme önerisi artan eşitsizliğin yaratacağı ekonomik

ve siyasi sonuçlarla ilgili olsa gerek. Nitekim neoliberalizmin yarattığı eşitsizlik her geçen gün daha da artmaktadır.

Vergi Kapasitesinde Artış Arayışları

2008 krizi sonrası uluslararası vergiden kaçırma ve kaçınmaya yönelik olarak başlatılan daha önceki çalışmalar da yeni bir boyut kazanmak zorunda kaldı. Artan toplumsal baskılar ile devletlerin mali krizi bu konunun ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim OECD'nin (2015b, 15) hesaplamalarına göre yıllık 100 ile 240 milyar dolar arasında kurumlar vergisinden kaçınma söz konusu olmuştur. Bu kapsamda G20, OECD vergiden kaçınmanın önlenmesine yönelik olarak çalışmalar talep etmiştir. OECD yaptığı çalışmalar sonucunda 2013 yılında yayımladığı Matrah Aşındırması ve Kâr Aktarımı Eylem Planı adlı (*Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting*) raporu ile 15 maddelik eylem planı ortaya koymuştur. BEPS projesi olarak adlandırılan bu girişimle dijital ekonomi, faiz/finansman giderleri, kontrol edilen yabancı kurum, anlaşmaların suiistimali, transfer fiyatlaması, vergi cennetleri, zararlı vergi uygulamaları, hibrit düzenlemelere ilişkin ulusal ve uluslararası kuralların yeniden düzenlenmesi çalışmalarına başlanmıştır (OECD 2013). 2015 yılında yayımlanan eylem maddelerinin final raporu ile projenin uygulama safhasına geçilmiştir. Proje kapsamında ulusal mevzuatların yeni kurallarla uyumlaştırılması beklenmekte ve vergi anlaşmalarının değiştirilmesi planlanmaktadır. Kriz sonrasında uluslararası bilgi değişim sürecinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda 2010 yılında Birleşik Devletler de bilgi değişimine yönelik hazırlanmış olan Yabancı Hesapların Vergi Uyumlu Yasası (*The Foreign Account Tax Compliance Act - FATCA*) kabul edilmiştir. Buna uygun olarak Birleşik Devletler bilgi değişim anlaşmaları imzalamıştır. İmzalamayan ülkelere yapılan ödemelere ise %30 oranında stopaj uygulanması öngörülmüştür. OECD ise vergiden kaçınmanın önlenmesi söylemiyle otomatik bilgi değişimine yönelik standartlar yayımlanmıştır. 2017 yılının sonu itibari ile yeni standartlara göre ilk bilgi değişimine

başlanması planlanmaktadır. Buna paralel, kriz sonrası dönemde İsviçre, Avusturya, Lüksemburg gibi ülkeler mevzuatlarında banka gizliliği olan ülkelere Avrupa Birliği ve Birleşik Devletler'den gelen baskılar söz konusu olmuştur. Bu ülkeler de 2009 yılında yaptıkları düzenlemelerle bilgi değişimine izin verecek şekilde gizlilik hükümlerini değiştirmişlerdir (Hulten 2012, 242).

2008 krizi sonrası alınan bu önlemleri vergi devletinin kapasitesini artırma girişimi olarak değerlendirebiliriz. Zira Andrew van Hulten (2012) devletin ulusal denetim mekanizmalarını ve uluslararası kanalları kullanarak küresel finansı düzenleyecek ve mali kapasitesini artırabileceği iddiasındadır. Özellikle güçlü mali kapasiteye sahip devletlerin bu kapasiteye sahip olduğu düşüncesindedir. *Offshore* merkezlere uygulanacak yüksek stopaj oranları, ekonomik dışlama, vergi diplomasisi, banka gizliliğine karşı yapılan baskılar, bilgi değişimi, uluslararası kanallarla vergi cennetlerine yapılan baskılar ve bunlara karşı alınacak önlemler gibi denetim mekanizmaları ile uluslararası vergiden kaçınmanın ve kaçırmanın önüne geçilebileceği düşünülmektedir. Elbette ki BEPS, FATCA, AB Tasarruf Direktifi, bilgi değişim anlaşmaları, ülkelerin tek taraflı ulusal önlemleri gibi girişimler vergi devletinin kapasitesini belirli düzeyde artıracaktır. Ancak uluslararası vergiden kaçınmanın ve kaçırmanın önlenmesi bağlamında bu girişimlerin önemli eksiklikleri bulunmaktadır. AB Tasarruf Direktifi kapsamında sadece faiz gelirlerine ilişkin bilgi değişimi söz konusudur. Öte yandan, kâr payı dağıtımdan elde edilen gelirler direktif kapsamında değildir. Ayrıca, direktife tüm AB'de eşit düzeyde katılım söz konusu değildir. Lüksemburg ve Avusturya hala müşteri gizliliğini bir şekilde yürütebilmektedir (Zucman 2013, 94). FATCA'da da eksiklikler söz konusudur. Bilgi değişimi tek yönlü, diğer ülkelerden ABD'ye doğru yapılmaktadır. Yine OECD tarafından vergi cennetlerine yönelik hazırlanan kara listelerde yer almamak için en az 12 ülke ile bilgi değişim anlaşması imzalanması

yeterlidir (Murphy 2017). Ayrıca, genel olarak bu girişimlere dair henüz net çıktılar da söz konusu değildir.

SONUÇ

En başta belirttiğimiz üzere bu çalışmanın amacı vergi politikalarının ekonomi politliğini verginin günümüz koşullarını anlamak için tarihsel bir perspektiften yorumlamak ve neoliberal dönemdeki vergi politikalarında yaşanan dönüşümü bu tarihselci ekonomi politik perspektif içerisinde anlamaktır. Yine bir diğer amacı 2008 krizi sonrasında vergisel bağlamda yaşanan gelişmelere anlam verebilmektir. Bu bağlamda, verginin ekonomi politliği çerçevesinde verginin sermaye birikim süreçlerinden ve buna bağlı gelişen sınıfsal ilişkilerden nasıl etkilendiği ve bunlar üzerinde ne tür etkilerde bulunduğu süreçleri ve sonuçları itibariyle ele alınmıştır. Bunun içinde 1980 sonrasında neoliberalizm ile yaşanan vergi politikalarındaki dönüşüm değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Verginin basitçe kamu harcamalarının bir finansman aracı olmadığını kapitalizmin vergi tarihi ile gösterilmiştir. Bu tarihsel ve ekonomi politik analizden ortaya çıkan sonuç verginin sermaye birikim sürecini etkilediği gibi, sermaye birikim sürecinin de vergi politikalarını etkileyebilmesidir. En basit biçimiyle kapitalist ilişkilerin gelişmesi devletin vergi toplamasını kolaylaştırırken devletin de mali kapasitesi artmıştır. Dolayısıyla, devlet ve kapitalizm ilişkisindeki tarihsel çelişki vergi ile başlamıştır ya da başka bir deyişle, bu tarihsel çelişkinin en açık düzlemlerinden biri vergilendirme süreçlerinde ve düşüncesinden izlenebilmektedir. Bunun bir sonucu olarak vergi kapitalizmin toplumsal çelişkilerini içinde barındırır ve vergi bu çelişkilerin içinden analiz edilmelidir. Buna göre toplumsal ve sınıfsal ilişkiler vergi politikalarını dönüştürebilmektedir. Nasıl ki 19. yüzyılda İngiliz ve Amerikan meclislerinde aristokrat sınıfının baskın olması daha çok burjuvazinin vergilendirilmesine neden olduysa, yine 20. yüzyılda yükselen işçi sınıfının sermayeyi %80 ve %90'lar seviyesine ulaşan marjinal vergi oranlarına maruz bırakması buna bir diğer örnektir. Öte yandan alınan vergiye ilişkin kararlar sınıfsal ilişkiler açısından sonuçlar doğurabilmektedir. Bunun en önemli

yansıması sınıflar arasındaki bölüşümü değiştirebilmesidir. Vergi sınıflar arası eşitliği azaltabileceği gibi artırabilmektedir. Bu politik sonucun sınıfların kültürel ve ekonomidışı yaşamlarında da etkisi bulunur. Bu nedenle vergi ayrıca sosyolojik de bir olgudur ve ekonomik politik perspektif Goldscheid'in tarihsel analizinde olduğu gibi mali sosyoloji ile çakışır.

Çalışmamızın çıkış düşüncesi neoliberalizmi vergi politikası üzerinden anlamlandırmanın uzun dönemli bir tarihsel araştırmayı gerektirmesidir. Kapitalizmin vergilendirme tarihi bağlamında, tarihsel olarak ilk aşamada verginin ortaya çıkabilmesi için kapitalist ekonomik ilişkilerin gelişmesi gerekmiştir. Bir diğer ifadeyle, uygun toplumsal yapı gerekmiştir. Uygun toplumsal yapı, devlet biçimi olarak vergi devletini doğurmuştur. Bundan sonraki süreçte sermaye birikim süreçleri ve sınıfsal ilişkiler, verginin belirleyicisi olmuştur. Merkantilist dönemde tüccar burjuvazisinin baskınlığı, sanayileşmenin ilk dönemlerinde sanayi sermayesinin güçlenmesi koruyucu vergi politikalarını ortaya çıkarmış ve sermaye birikimin süreçleri desteklenmiştir. Keynezyen dönemde ise vergi politikalarını Fordist birikim rejimi ve sermaye ve emek arasındaki uzlaşmaya uygun artan oranlı vergi politikaları belirlemiştir. Bu zorunlu uzlaşmada 1848'de başlayan işçi sınıfının politik güç olarak zirve yapması ayrıca vurgulanabilir. Neoliberal dönemde uluslararası sermayenin ekonomik ve ideolojik baskınlığı, ekonominin ölçeğinin uluslararasılaşması vergi politikalarında belirleyici olmuştur. Bu dönüşümler vergi devletinin de kapasitesini doğrudan etkilemiştir. Keynezyen dönemde artan vergi kapasitesi neoliberal dönemde sermaye üzerinde azalmıştır. Ancak, bu durum artmaya devam eden kamu harcamaları karşısında tüketim ve emek gibi sabit unsurlara kaydırılarak telafi edilmeye çalışılmıştır.

Verginin ekonomi politiğinin bu uzun tarihsel öyküsü aynı zamanda kapitalist ekonomi içinde vergilendirme politikalarının nasıl uygulanacağına dair kapsamlı bir talimat listesi sunan liberal düşüncenin tarihi ile çakışır. Kapitalizme yön vermiş

(neo)liberal fikirler olguyla yakın temas içinde kalmıştır. Dolayısıyla, vergi ve sermaye birikimi ilişkisinin entelektüel tarihine baktığımızda verginin uzun liberal tarihinde, klasik politik iktisattan neoklasik iktisada oradan neoliberalizme- sermaye birikimini engelleyen veya azaltan bir unsur olarak ele alındığı görülebilir. Nitekim liberal iktisadın önemli temsilcileri -Smith'den, arz yönlü iktisada, OECD'ye kadar- verginin ekonomik büyümeyi engelleyeceği ve piyasa ekonomisini bozacağı endişesini dile getirmesi bundan kaynaklanmaktadır. Hatta Ricardo'nun vergi için ekonomik bela nitelemesi sermaye birikim sürecine zarar verecek olmasından ötürüdür. Liberaller özellikle doğrudan gelir vergilerine karşı çıkmışlardır. Bunun yerine kamu harcamalarının daha çok tüketim vergileri ile finanse edilmesini önermektedirler. Çünkü bu vergiler sermaye birikiminin P-M-P' döngüsünde, metanın fiyatına yansımak yoluyla tüketiciye aktarılmaktadır. Gelir vergileri ise doğrudan sermayenin artı-değerini azaltmaktadır. Devlet sermaye birikim sürecinden payını vergiler ile almaktadır. Bu nedenledir ki tüketim vergileri liberal iktisat kanadında daha kabul edilebilir görülmektedir.

Eleştirel yaklaşımlara baktığımızda günümüzün öncü tartışmalarını 1970'li yılların Marksist devlet tartışmaları içerisinde bulmak mümkündür. Buradaki tartışmalarda vergi sınıf mücadeleleri, sermaye birikim süreçleri ve devletin meşruiyet ve birikim işlevleri ile ilişkilendirildiğini görmek mümkündür. Güncel tartışmalar bağlamında ise bazı yerlerde verginin eksik bırakıldığını görmek mümkündür. Bunlardan bir tanesi finansal birikim ve finansallaşma gerçeği içinde verginin ele alınmamasıdır. Bunun yanı sıra verginin neoliberal dönemde bir ilk birikim aracı olup olmaması da neoliberal tartışmalarda eksik kalmaktadır. Bu tez çalışmasında bu boşluklar doldurulmaya çalışılmıştır. Güncel neoliberal tartışmalarda verginin ele alındığı da görmek mümkündür. Streeck vergiyi vergi devletin dönüşümü içerisinde okumaktadır. Lazzarato, verginin 2008 krizi sonrasında kapma aygıtına dönüşerek mülkiyet ilişkilerini dönüştürdüğü üzerinde durmaktadır. Marksist yaklaşım içerisinde olmamakla birlikte

artan eşitsizlikleri ve adil olmayan vergi sistem eleştirisi de görmek mümkündür. Bu bağlamda Piketty ve Zucman küresel sermaye/servet vergisi önerisi ile bunu çeken grubun başında gelmektedir.

1970’lerde yaşanan krizler nedeniyle Keynezyen politikalar rafa kaldırılmaya başlanmıştır. Keynes bu uzun liberal tarihte sermaye birikimi açısından derin bir şüpheyile karşılanmış, kamu maliyesini etkin bir politikaya çevirmesi bakımından liberalizmde büyük bir kısa devre yaratmış; dönemi 1945-1980 arası olmuş, ancak bu kısa dönem hâlâ içinden günümüz için eleştirel dersler çıkardığımız verimli bir araştırma gündemi olma özelliğini korumaktadır. O nedenledir ki Keynes’in vergi ve harcama politikaları Friedman, Hayek, Buchanan gibi teorisyenlerin yoğun eleştirisine maruz kalmaktaydı. 1980 sonrası dönem Keynes’in eleştirisi ile başlamış ve neoliberal ideoloji 1980 sonrasında dünyanın her yanında ekonomik, toplumsal ve sosyal ilişkileri dönüşüme uğratmıştır. Neoliberalizm ekonomik işleyişi devlet müdahalesinden kurtarmak ve tekrar piyasanın kurallarına teslim etme düşüncesindeydi. Krizin aşılması için sermayenin birikim süreci esnekleşmiş, küreselleşmiş ve finansal birikim daha baskın bir hale gelmiştir. Daha akışkan bir sermaye formu ortaya çıkmıştır. Yeni sermaye birikim rejimine uygun olarak yeni düzenleme tarzının oluşturulması gerekmiştir. Bu bağlamda hem ticari faaliyetleri hem de finansal işlemleri serbestleştirecek ulusal ve uluslararası düzenlemelere başvurulmuştur. Sermayenin uluslararasılaştığı bir düzlemde ulus-devletlerin sermaye üzerindeki kontrolünün azaldığı görülmüştür. Ulus-devletler uluslararası sermayeye daha bağımlı bir hale gelmiştir. Bu nedenle ulus-devletler Jessop’ın ifadesiyle Schumpeterci rekabet devletine dönüşmüşlerdir. Devletler sermayeyi kendi sınırlarına sabitlemeye çalışmışlardır. Bu bağlamda ulus-devletler, ulus-ötesi sermayenin ulusal sınırlara dâhil edilmesi ve ulusal sermayenin ise küresel rekabete karşı desteklenmesi için girişimlerde bulunmaya çalışmıştır. Öte yandan emek üzerindeki kontrolünü artırarak sermaye birikiminde önemli bir rol üstlenmeye devam etmişlerdir.

Neoliberal dönüşümün kamu maliyesi alanında da önemli yansımaları olmuştur. Neoliberal ideoloji gereği devletin küçültülmesi kapsamında kamu harcamalarının azaltılması gerekmesine rağmen bu gerçekleştirilememiştir. Sadece kamu harcamalarının artışına 1990'lar sonrasında set çekilebilmiştir. O'Connor'ın devletin birikim ve meşruiyet işlevi nedeniyle kamu harcamalarının azaltılamayacağı öngörüsü haklı çıkmıştır. Kamu maliyesinin gelir boyutunda ise sermayenin küreselleştiği, vergiden daha çok kaçınabileceği bir ortamda sermayenin vergiye olan direnci artmıştır. Bu nedenle devlet daha çok borca yönelmiştir. Bu durum sonucunda ciddi bir şekilde kamu borçları artarak borç devletine dönüşüm yaşanmıştır. Neoliberal planın ikinci bir başarısızlığı da kamu açıklarında yaşanmıştır.

Neoliberal dönemin vergi politikaları da dönüşen ve değişen sermaye birikim rejiminden, sınıfsal ilişkilerden ve neoliberal ideolojiden etkilenmiştir. Liberal yaklaşımların tekrar vergi politikalarını şekillendirdiği görülmektedir. Arz yönlü iktisadın politikaları doğrultusunda vergi oranlarının düşürülmesi ile daha çok ekonomik büyüme sağlanacağı öngörüsü ABD'den başlayarak dünyada hâkim hale gelmiştir. Öte yandan bir diğer gerçeklik de küreselleşen ekonomi, uluslararası sermayeye olan artan bağımlılık nedeniyle vergi devletinin sermayenin çıkış seçeneği karşısında sermaye üzerindeki azalan vergilendirme kapasitesidir. Bu teorik ve pratik durum ulus-devletlerin vergiyi uluslararası sermayeye yönelik olarak rekabet aracı olarak kullanılmasına yol açmıştır. Bunun vergi politikalarında en önemli yansıması sermayeye yönelik olarak kurumlar vergisi ve en yüksek gelir vergisi oranlarının düşürülmesi olmuştur. Yukarıda geçiş dönemini incelediğimiz ABD, İngiltere, Almanya, İsveç'in yanı sıra tüm OECD ülkelerinde bu eğilimi görmek mümkündür. Bazı OECD ülkeleri ise kâr payı, faiz gibi sermaye gelirlerini emek gelirlerinden farklı ve avantajlı vergilendirilmesini öngören ikili vergi rejimine geçiş yapmıştır. Buradaki amaç vergi sonrası sermayeye kalacak artı-değerin artmasını vaat ederek uluslararası mali ve üretken sermayenin ulusal sınırlara

dâhil edilmesidir. Uluslararası sermayeye sadece düşük vergi taahhüt edilmemiş, aynı zamanda ucuz işgücüne de erişimin önu açılmıştır. Ticari işlemlerin serbestleştiğı, çevre ölkelere ihracata dayalı büyüme reçetelerinin yazıldığı bu dönemde vergi indirimleri ulusal üretken sermayeye de rekabet avantajı sağlamıştır. Yine bilgi tabanlı ekonominin yeni birikim rejimi içerisinde önem kazandığı dönemde AR-GE faaliyetlerine yönelik kurumlara önemli destekler sağlanmaktadır. Sübvansiyonlar, alım garantileri bunlardan önemli olanlarıdır. Son dönemlerde ulus-devletler tarafından rekabet gücünün artırılmasına yönelik kurumlara tanınan AR-GE vergi teşvikleri popüler hale gelmiştir. Bu politikalarla özel sektörün risklerine ortak olunmak yoluyla zarar toplumsallaştırılmakta, kâr özelleştirilmektedir. Bu bağlamda, sermayeye yönelik gelir vergisi indirimleri ve sağlanan vergisel teşvikler, vergi politikalarının yeni birikim rejiminde önemli bir işlev üstlendiğı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Yine neoliberal dönemde vergi politikaları yalnızca üretken sermayeye yönelik şekillenmemiş ayrıca finansal birikimin artan ağırlığı nedeniyle vergi devletleri finans sermayenin çıkarlarını da göz önünde tutmak zorunda kalmıştır. Ele aldığımız üzere hem bireylerin hem de kurumların borçlanma eğilimini destekleyen vergi politikaları, finansın beslediğı konut sektörünün gevşek bir biçimde vergilendirilmesi, finansal işlemlerin genellikle ciddi bir vergiye tabi tutulmaması bu önermeyi destekleyen önemli örneklerdir. Yine çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarında kuralların çizilmesi hem üretken hem de mali sermayenin uluslararası dolaşımını kolaylaştırmaktadır. Finans sermayesi bağlamında vergi anlaşmaları ile kaynak ölkeden ikamet ölkesine yapılan faiz, kâr payı, royalti gibi finansal nitelikteki işlemlerde kaynak ölkenin uygulayabileceğı maksimum sınırın belirlenmesi yeni birikim rejimini destekleyen önemli bir çerçevedir.

Uygulanan yeni vergi politikalarının ulus-devletler açısından çelişkili sonuçları da olmuştur. Anaakım iktisat teorisyenlerinin devleti küçültme planları gerçekleşmemiştir. Kamu harcamaları ve özellikle de sosyal harcamaların kısılmasına

rağmen toplamda Keynezyen dönemin de üzerine çıkmıştır. Doğal olarak bu durum vergi gelirlerinin artırılmasını gerekli kılmıştır. Sermaye üzerindeki gelir vergilerinin azaltılması kamu maliyesi üzerinde bir baskı unsuru olmuştur. Bu nedenle vergi geliri toplamak için emek, tüketim gibi daha sabit unsurlara bir kayış söz konusu olmuştur. Genel tüketim vergisi olarak KDV'nin tabanı genişletilmiş ve toplanan vergi miktarı artırılmıştır. Yine gelir vergisinde üst gelir dilim oranları indirilirken emeğin vergi yükünü ilgilendiren dilimlere avantaj sağlanmamıştır. Bu dönüşümler neoliberal dönemde vergi yoluyla emekçi sınıftan finans sermayesine kaynak transferidir. Zira neoliberal dönemde devlet borçlarının artmasıyla devletlerin faiz yükü artmıştır.

Sermaye birikimin uluslararasılaşması düzenleyici vergi çerçevesinin de uluslararası olmasını gerektirmiştir. Ülkeler arasında imzalan çift vergilendirmeyi önleme anlaşmalarıyla hem finans hem üretken sermayenin dolaşımı yasal olarak garanti altına alınmıştır. Öte yandan, devlet ve ekonomi arasındaki ölçek uyumsuzluğu uluslararası vergilendirme bağlamında dönemin bir diğer çelişisini oluşturmuştur. Uluslararasılaşan sermayenin vergi cennetleri, ülkeler arasındaki mevzuat boşluklarına bağlı olarak vergi planlamaları yapmak yolu ile vergi kaçırma ve kaçınma girişimleri ciddi ölçüde artmıştır. Bu durum hem vergi devletinin mali kapasitesini olumsuz etkilemiş hem meşruiyet sorunu ortaya çıkmıştır. Yüksek düzeyde kâr elde eden çok-uluslu şirketler vergi yüklerini azaltırken emek üzerindeki vergi yükleri artmıştır. Zaten gelir vergilerinde yaşanan indirimler sonrası daha da bozulan gelir dağılımı bu konudaki hassasiyetleri artırmıştır. Bu bağlamda hem meşruiyet sorununa hem de devletin mali kapasitesinin artırılmasına yönelik olarak ülkelerin tek taraflı veya OECD öncülüğünde uluslararası girişimlerde bulunulması şaşırtıcı değildir.

Neoliberal dönemde uygulanan vergi politikaları sınıfsal bağlamda emek ve sermaye arasındaki gelir dağılımını daha da kötüleştirmiştir. Bunun arkasından son krizin patlak vermesi, devamında artan ekonomik eşitsizlikler ve kurtarma paketleri sonrasında

vergi yolu ile borcun toplumsallaştırılması neoliberalizmin meşruiyetinin sorgulanmasında etkili olmuştur. Kriz sonrasında vergi politikalarındaki tartışmalar bu gerçeklikler tarafından yönlendirilmiştir. OECD ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar meşruiyet krizine karşılık kapsayıcı büyüme formülünü ortaya atmaktadır. Büyümenin daha kapsayıcı olması, dezavantajlı gruplara ulaşması gerektiğini belirtmektedirler. Bu bağlamda, vergi politikalarının hem ekonomik büyümeyi destekleyecek hem de eşitsizlikleri ele alacak şekilde kurgulanmasının yolunu aramaktadırlar. Öte yandan kriz sonrasında finans sektörüne yönelik vergilendirme girişimleri bir meşruiyet krizinin yansıması olarak değerlendirilebilir. Yine vergi adaleti ve uluslararası vergiden kaçınmaya karşı Piketty ve Zucman gibi isimlerin önerdikleri küresel sermaye vergisi uygulama tartışmaları ortaya çıkan rahatsızlıkların bir yansıması olarak değerlendirilebilir. 2008 krizinin hemen sonrası G20'nin talebiyle OECD'nin uluslararası vergiden kaçınma ve kaçırma yönelik çalışmalara başlaması, 2013 yılında küresel vergiden kaçınmalara yönelik BEPS projesinin ortaya konulması ve devamında ülkelerin bunları hayata geçirmesi, bilgi değişimine yönelik projeler, ABD'nin FATCA'yı yürürlüğe sokması artan toplumsal tepkilerin ve mücadelelerin etkisinin yadsınamaz bir ifadesidir aslında. Yine bu proje ve girişimlerin kapitalist ülkelerde karşılık bulmasında devletin mali krizi de etkili olmaktadır. Kriz sonrası artan bütçe açıkları devletlerin bu alanı daha da göz önünde bulundurmasını gerektirmektedir. Bir diğer açıdan ise bu gelişmeler belirli ölçüde ulus-devletlerin sermayeye karşı vergi kapasitesini artırma girişimleridir. Bir mali konsolidasyon önlemi olması yanı sıra OECD ülkelerinin bir çoğunda ortaya çıkan en yüksek gelir vergisini oranını artırma eğilimi artan eşitsizlik sorununun ele alınması olarak değerlendirilebilir. Ancak vergide adalet ve gelir eşitsizliğine yönelik teorik olarak tartışılan önerilerin ve pratikte uygulamaya sokulan önlemlerin eşitsizliği çözmede çok da etkili olmayacağı değerlendirilebilir. IMF'in en yüksek marjinal gelir vergisi oranlarının yükseltilmesi önerisini dışarıda bırakırsak

OECD ve IMF'nin diğ er  onerileri önemli düzeyde gelir dağıılımını düzeltmesi beklenemez. Zucman ve Piketty'in küresel servet vergisi  nerisi ise yakın gelecek için uygulanabilir durmamaktadır. Uluslararası vergiden kaçınmaya yönelik alınan önlemlerin ve girişimlerin belli ölçüde vergi devletinin kapasitesini artırması beklenebilir ancak değerlendirme yapabilmek için daha somut çıktılar gerekmektedir.

Kriz sonrasında vergi politikaları tartişmalarında meşruiyet sorunsalı gündeme gelmekle beraber bir diğ er gerçeklik finansal krizin mali krize dönüşmesi olmuştur. Özellikle Avrupa ülkelerini etkileyen mali kriz sonrası tüketim vergileri artırılarak krizin maliyeti toplumsallaştırılmıştır. Öte yandan mali konsolidasyon önlemlerine rağmen sermaye birikimine yönelik düzenlemelere gidilmiştir. 2009-2015 dönemi arasında hız kesmekle beraber kurumlar vergisi oranları indirimleri ile sermaye birikim süreci desteklenebilmiştir. Yine b t  e açığının kapatılması önlemleri kapsamında, kriz sonrasında finans sektörünün vergilendirilmesi cılız kalmış ve vurgulandığı üzere getirilen düzenlemeler genellikle geçici nitelikte kalmıştır. Bunun yanı sıra 2015 sonrasında ise büyük kapitalist ülkelerde açıklanan kurumlar vergisi reformları ile kurumlar vergisinde yeni bir rekabet dalgasının çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde kriz sonrası süreçte sermaye sınıfının çıkarları baskın gelerek vergi politikalarını şekillendirmiştir.

Bugün verginin toplumsal tartişmalara, mücadelelere konu olması ve ulus-devletler tarafından sıklıkla kullanmasının altında yatan temel sebep verginin sermaye birikim ve sınıfsal ilişkilerle olan karşılıklı ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Özellikle 2008 krizi sonrası daha çok gündeme gelmesi toplumsal yansımaları ile yakından ilişkilidir. Her ne kadar vergi gibi temelde eşitsizlikleri çözebilecek bir aygıt olmasa da eşitsizliklere karşı önemli bir araç olarak durmaktadır. Neoliberalizmin krizi ve artan eşitsizlik günümüzde vergi konusunu her zamankinden daha çok gündeme taşımaktadır. Dolayısıyla verginin daha ileri derecede toplumsal mücadele alanına dönüşmesi olasıdır.

KAYNAKÇA

- Adda, Jacques. *Ekonominin Küreselleşmesi*. Çeviren Sevgi İneci. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Akbulut, Örsan Ö. «Küresel Kapitalizm ve Devlet.» *Toplum ve Hekim*, Mayıs-Haziran 2013: 165-171.
- Aktan, Çoşkun Can, ve Dilek Dileyici. *Modern Politik İktisat Kamu Tercihi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2007.
- Altwater, Elmar. «Financial crises on the thrshold of the 21st century.» *Socialist Register*, 1997: 48-74.
- Altwater, Elmar. «The Capitalist Energy System and the Crisis of the Global Financial Markets: the Impact on Labour.» *LABOUR, Capital and Society*, 2007: 19-34.
- Alworth, Julian S., ve Giampaolo Arachi. «Introduction.» *Taxation and the Financial Crisis* içinde, yazar Julian S. Alworth ve Giampaolo Arachi, 1-27. New York: Oxford University Press, 2012.
- Appadurai, Arjun. «Demokrasi Yorgunluğu.» *Büyük Gerileme* içinde, düzenleyen: Heinrich Geiselberger, 17-29. İstanbul: Metis, 2017.
- Arın, Tülay. «Türkiye'de Mali Küreselleşme ve Mali Birkim ile Reel Birikmin Kopması .» *Küresel Düzen: Birkim, Devlet ve Sınıflar* içinde, yazar Ahmet H. Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan, 571-612. İstanbul : İletişim, 2011.
- Arrighi, Giovanni. *Uzun Yirminci Yüzyıl*. Çeviren Recep Boztemur. Ankara: İmge Kitabevi, 2016.
- Avi-Yonah, Reuven S. «Globalization tax competition and the fiscal crisis of the welfare state.» *Harvard law review*, 2000: 1573-1676.
- Beaud, Michel. *Kapitalizmin Tarihi 1500-2010*. Çeviren Fikret Başkaya. İstanbul: Yordam Kitap, 2015.

- Bernstein, Henry. *Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri*. İstanbul: Yordam Kitap, 2014.
- Bonefeld, Werner. «Gayya Kuyusu Açılıyor: Keynesçiliğin Yükselişi ve Düşüşü.» *Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi* içinde, yazar Werner Bonefeld ve John Holloway, 35-68. İstanbul: Otonom, 2007.
- . «Freedom and the Strong State: On German Ordoliberalism.» *New Political Economy*, 2012: 633-656.
- Boyer, Robert. *The Regulation School: Critical Introduction*. New York: Columbia University Press, 1990.
- Boyer, Robert, ve Yves Saillard. «A summary of regulation theory.» *Regulation Theory The State of Art*. Düzenleyen: Robert Boyer ve Yves Saillard. London; New York: Routledge, 2002.
- Brenner, Robert. «The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism.» *New Left Review*, July-August 1977: 25-92.
- Brown, Wendy. *Halkın Çözülüşü*. Çeviren Barış Engin Aksoy. İstanbul: Metis, 2018.
- Brownlee, W. Elliot, ve Eisaku Ide. «Fiscal Policy in Japan and the United States since 1973: Economic Crises, Taxation and Weak Tax Consent.» *The Political Economy of Public Finance Taxation, State Spending and Debt since the 1970s* içinde, düzenleyen: Marc Buggeln, Martin Daunton ve Alexander Nützenadel, 57-82. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Brys, Bert, Sarah Perret, Alastair Thomas, ve Pierce O'Reilly. «Tax Design for Inclusive Economic Growth.» *OECD Taxation Working Papers No. 26*. Paris: OECD Publishing, 2016.
- Buchanan, James M. «Constitutional Restrictions on the Power of Government.» *The Theory of Public Choice - II* içinde, yazar James M. Buchanan ve Robert D.

- Tollison, 439-452. Ann Arbor, Michigan: The University of Michigan Press, 2009.
- . «The Pure Theory of Government Finance: A suggested Approach.» *Journal of Political Economy*, 1949: 496-505.
- . *Kamu Tercihi ve Anayasal iktisat*. İzmir, 1991.
- . «Public Finance and Public Choice.» *National tax Journal*, 1975: 383-394.
- Buggeln, Marc. «Taxation in the 1980s: A Five-Country Comparison of Neo-Liberalism and Path Dependency.» *The Political Economy of Public Finance Taxation, State Spending and Debt since the 1970s* içinde, düzenleyen: Marc Buggeln, Martin Daunton ve Alexander Nützenadel, 105-125. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Buggeln, Marc, Martin Daunton, ve Alexander Nützenadel. «The Political Economy of Public Finance since the 1970s: Questioning the Leviathan.» *The Political Economy of Public Finance Taxation, State Spending and Debt since the 1970s*. Düzenleyen: Marc Buggeln, Martin Daunton ve Alexander Nützenadel. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 1-31.
- Cahill, Damien, Lindy Edwards, ve Frank Stilwell. «Introduction: Neoliberalism Beyond the Free Market.» *Neoliberalism Beyond the Free Market* içinde, yazar Damien Cahill, Lindy Edwards ve Frank Stilwell, 1-14. Cheltenham; Northampton: Edward Elgar Publishing, 2012.
- Chang, Ha-Joon. *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*. İstanbul: İletişim, 2016.
- Clarke, Simon. «Devlet Tartışmaları.» *Devlet Tartışmaları* içinde, yazar Simon Clarke, çeviren İbrahim Yıldız, 7-88. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2004.
- . *Marx; Marginalism and Modern Sociology: From Adam Smith to Max Weber*. London: Macmillan, 1991.

- Corneo, Giacomo. «The Rise and Likely Fall of the German Income Tax, 1958–2005.» *CESifo Economic Studies*, 1 January 2005: 159-186.
- Correa, Paulo, ve Irem Gucer. «Tax Incentives for Research and Development.» *Innovation, Technology and Entrepreneurship Policy Note;No. 4*. Washington: World Bank, 2013.
- Credit Suisse. «Global Wealt Report 2017.» 2017.
- Çağan, Nami. «Demokratik Sosyal Hukuk Devletinde Vergilendirme.» *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1980: 129-151.
- Çelikkaya, Ali. «İkili Gelir Vergilemesi Modeli ve İskandinav Ülkelerindeki Uygulaması.» *Eskişehir Osmangazi üniversitesi İİBF Dergisi*, 2010: 101-128.
- Çevik, Savaş. *Küresel Ekonomide Uluslararası Vergileme*. Konya: Palet Yayınları , 2013.
- Daunton, Martin. «Creating a Dynamic Society: The Tax Reform of the Thatcher Government.» *The Political Economy of Public Finance Taxation, State Spending and Debt since the 1970s* içinde, düzenleyen: Marc Buggeln, Martin Daunton ve Alexander Nützenadel, 32-56. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Deraniyagala, Sonali. «Neoliberalism in International Trade:Sound Economics or a Question of Faith?» *Neoliberalism: A Critical Reader* içinde, yazar Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston, 99-105. London: Pluto Press, 2005.
- Dome, Takuo. *The Political Economy of Public Economy in Britain 1767-1873*. London; New York: Routledge , 2004.
- Douglas, Roy. *Taxation in Britain Since 1660*. London: Macmillan Press, 1999.
- Dowell, Stephen. *A History of Taxation and Taxes in England*. New York: Augustus M. Kellley, 1965.
- Dumenil, Gerard, ve Dominique Levy. *Kapitalizmin Marksist İktisadı*. Çeviren Selin Pelek. İstanbul: İletişim, 2009.

- Dum  nil, G  rard, ve Dominique L  vy. «The Neoliberal (Counter-)Revolution.» *Neoliberalism: A Critical Reader* i  inde, yazan Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, 9-19. London: Pluto Press, 2005.
- Epstein, Gerald A. «Introduction: Financialization and the World Economy .» *Financialization and the World Economy* i  inde, yazan Gerald A. Epstein, 3-16. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2005.
- European Commission. «Financial Sector Taxation.» *Taxation Papers*. Luxemburg: European Union, 2010.
- European Commission. «VAT Rates applied the Member States of European Union.» 2017.
- Fine, Ben, ve Laurence Harris. «State Expenditure in Advanced Capitalism: A Critique.» *New Left Review*, 1976: 97-112.
- Foster, John Bellamy. «The Financialization of Capital and the Crisis.» *Monthly Review*, 2008 April 2008: 1-19.
- F  lster, Stefan, ve Johan Kreicbergs. «Twenty five years of Swedish reforms .» Stockholm: Reforminstitutet, 5 March 2014.
- Franson, Marilyn Doskey. «Repeal of the Thirty Percent Withholding Tax on Portfolio Interest Paid to Foreign Investors.» *Northwestern Journal of International Law and Business*, 1984: 930-978.
- Friedman, Milton. *Kapitalizm ve   zg  rl  k*.   eviren DoĒan Erberk ve Nilg  n HimmetoĒlu. İstanbul: Plato Film Yayınları, 2011.
- F  lberth, Georg. *Kapitalizmin Kısa Tarihi*.   eviren Sadık Usta. İstanbul: Yordam Kitap, 2014.
- Gamble, Andrew. «Neo-liberalism and fiscal conservatism.» *Resilient Liberalism in Europe's Political Economy* i  inde, yazan Vivien A. Schmidt ve Mark Thatcher, 53-76. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

- Ganghof, Steffen. «Globalization, Tax Reform Ideals and Social Policy Financing.» *Global Social Policy*, 2005: 77-95.
- Genschel, Philipp. «Globalization and the transformation of the tax state.» *European Review*, 2005: 53-71.
- Goldscheid, Rudolf. «A Sociological Approach to Problems of Public Finance.» *Classics in the Theory of Public Finance* içinde, yazar Richard A. Musgrave ve Alan T. Peacock, 202-213. Palgrave Macmillan UK, 1958.
- Gough, Ian. «From financial crisis to fiscal crisis.» *Social Policy in Challenging Times: Economic Crisis and Welfare Systems* içinde, yazar Kevin Farnsworth ve Zoë M. Irving, 49-64. Bristol: The Policy Press, 2011.
- . «State expenditure in advanced capitalism .» *New left review*, 1975: 53-92.
- . *The Political Economy of The Welfare State*. London: Macmillan, 1992.
- Güngen, Ali Rıza. «Çevresel Finansallaşma ve Devletin Rolü .» *Finansallaşma Devlet ve Politik İktisat* içinde, yazar Hakan Mıhçı, 17-40. Ankara: NoteBene Yayınları , 2015.
- Gürkan, Ceyhun. «Modern Kamu Maliyesinin Oluşumu: Maliye Tarihine Alternatif Kuramsal Yaklaşımlar.» *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2014: 43-76.
- Gürkan, Ceyhun. «The politics of Neoclassical Economics: Insights from Foucault's History of Governmentality .» *History of Economic Ideas*, 2016: 117-143.
- Gürkan, Ceyhun, ve Yiğit Karahanoğulları. «Bütçeyi Özerkleştirmek: Mali Kurallar ve Kurullar.» *Maliye Dergisi*, 2010: 547-569.
- . «Vergi Devletine Kuramsal Yaklaşım.» *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık 2013: 1-26.
- Güzelsarı, Selime. *Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2008.
- . «Küresel Kapitalizmin "Anayasası":GATS.» *Praksis*, 2009: 117-142.

- Haiven, Max. *Hayali Sema*. Çeviren Yasin Emre Kara. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Hansjürgens, Bernd. «The influence of Knut Wicksell on Rivhard Musgrave and James Buchanan .» *Public Choice*, 2000: 95-116.
- Harding, Michelle. «Taxation of Dividend, Interest, and Capital Gain Income.» *OECD Taxation Working Papers No.19*. Paris: OECD Publishing, 2013.
- Hardt, Michael, ve Antonio Negri. *Labor of Dionysus*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2003.
- Hardt, Micheal, ve Antonio Negri. *İmparatorluk*. Çeviren Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Hartwell, Ronald Max. «Taxation in England during the Industrial Revolution.» *Cato Journal*, January 1981: 129-153.
- Harvey, David. *Asi Şehirler*. İstanbul: Metis Kitap, 2013.
- . «Yeni Emperyalizm: Mülksüzleşme Yoluyla Birikim.» *Praksis*, 2004: 23-48.
- . *The New Imperialism*. New York: Oxford University Press, 2003.
- . *Yeni Emperyalizm*. İstanbul: Everest Yayınları, 2008.
- Hayek, Fredirich. *The Collected Works Of F.A Hayek*. Düzenleyen: Ronald Hamowy. 17 cilt. 2011.
- Hayek, Friedrich. *Özgürlüğün Anayasası*. Çeviren Yusuf Ziya Çelikkaya. Ankara: BigBang Yayınları, 2013.
- Hearn, Jonathan. «How to Read The Wealth of Nations (or Why the Division of Labor Is More Important Than Competition in Adam Smith).» *American Sociological Assocation*, 2018: 162-184.
- Hemmelgarn, Thomas, Geaten Nicodeme, ve Ernesto Zangari. « The role of housing tax provisions.» *Taxation and the Financial Crisis* içinde, yazar Julian S. Alworth ve Giampaolo Arachi, 61-87. New York: Oxford University Press, 2012.

- Hewitt, Paul, Andrew Lymer, ve Lynne Oats. «History of International Business taxation.» *The International Taxation System* içinde, yazar Andrew Lymer ve John Hasseldine, 43-60. Springer Science & Business Media, 2002.
- Hirsch, Joachim. *Materyalist Devlet Teorisi* . İstanbul: Alan Yayıncılık, 2011.
- Hobsbawm, Eric. *Devrim Çağı*. Ankara: Dost Kitabevi, 2016.
- Hulten, Andrew van. «Remapping the Fiscal State After the Global Financial Crisis.» *Economic Geography*, 2012: 251-253.
- IMF. «Financial Sector Taxation: The IMF's Report to the G-20 and Background Material.» Düzenleyen: Stijn Claessens, Michael Keen ve Ceyla Pazarbasioglu. International Monetary Fund, 2010.
- IMF. *Fiscal Monitor Tackling Inequality*. International Monetary Fund, 2017b.
- . «Fostering Inclusive Growth.» 2017a.
- Jessop, Bob. «Neoliberalization, uneven development, and Brexit: further reflections on the organic crisis of the British state and society.» *European Planning Studies*, 2018: 1-16.
- . *Kapitalist Devletin Geleceği*. Ankara: Epos Yayınları, 2009.
- Kayaalp, Orhan. *The National Element in the Development of Fiscal Theory*. New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- Keen, Micheal, Alexander Klemn, ve Victory Perry. «Culprit, accomplice, or bystander? Tax policy and the shaping of the crisis.» *Taxation and the Financial Crisis* içinde, yazar Julian S. Alworth ve Giampaolo Arachi, 28-60. New York: Oxford University Press, 2012.
- Keynes, John Maynard. *Genel Teori* . İstanbul: Kalkedon, 2010.
- Khatiwada, Sameer. «Did the financial sector profit at the expense of the rest of the economy? Evidence from the United States.» *The International Institute for Labour Studies*. IILS Publications, 2010.

- Kornhauser, Marjorie E. «Corporate Regulation and the Origins of the Corporate Income Tax.» *Indiana Law Journal*, 1990: 53-136.
- KPMG. «Comparative Review of Select Free Trade Zones around the World.» 2009.
- Lanz, Rainer, ve Sébastien Miroudot. «Intra-Firm Trade: Patterns, Determinants and Policy Implications.» *OECD Trade Policy Papers*. Paris: OECD Publishing , 2011.
- Lapavitsas, Costas. «Finansallaşmanın Krizi.» *Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi* içinde, yazar Costas Lapavitsas, 9-24. İstanbul: Yordam Kitap, 2009.
- Lapavitsas, Costas. «Neoliberal Dönemde Anayolcu İktisat Kuramı.» *Neoliberalizm* içinde, yazar Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, çeviren Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, 59-75. İstanbul: Yordam Kitap, 2014.
- Laukkanen, Antti. «The Development Aspects of Special Tax Zones.» *Bulletin for International Taxation*, March 2016: 152-162.
- Lazzarato, Maurizio. *Borçla Yönetmek*. Çeviren Şule Çiltaş. İstanbul: Otonom, 2015.
- Lemke, Thomas. *Foucault, Yönetimsellik ve Devlet*. Çeviren Utku Özmakas. Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2015.
- Lesage, Dries, Mattias Vermeiren, ve Sacha Dierckx. «New constitutionalism, international taxation and crisis.» *New Constitutionalism and World Order* içinde, yazar Stephen Gill ve A. Claire Cutler, 197-210. Cambridge : Cambridge University Press, 2014.
- Lipietz, Alain. «Uluslararası işbölümünde yeni eğilimler: Birikim rejimleri ve düzenleme tarzları.» *Toplum ve Bilim*, 1993: 58-82.
- Lipietz, Alain, ve Michel Vale. «Accumulation, Crises, and Ways Out: Some Methodological Reflections on the Concept of "Regulation".» *International Journal of Political Economy*, 1988: 10-43.

- Marx, Karl. *Kapital*. Çeviren Mehmet Selik ve Nail Satlıgan. Cilt 1. İstanbul: Yordam Kitap, 2016a.
- . *Kapital*. Çeviren Mehmet Selik ve Erkin Özalp. Cilt 3. İstanbul: Yordam Kitap, 2016b.
- Messere, Ken. «20th Century Taxes and Their Future.» *International Bureau of Fiscal Documentation*, 2000: 2-29.
- Miller, David. *The Rise of and Fall of Neoliberalism* içinde, yazar Kean Birch ve Vlad Mykhnenko, 23-41. London: Zed Books, 2010.
- Mises, Ludwig Von. *Ekonomik Politika*. Çeviren Hasan Yücel Başdemir. Ankara: Liberte, 2017.
- Mooij, Ruud A. de. «Tax Biases to Debt Finance: assessing the Problem, Finding Solutions.» *IMF Staff Discussion Note*. International Monetary Fund, 3 May 2011.
- Murphy, Richard. *Dirty Secrets: How Tax Havens Destroy the Economy*. London; New York: Verson, 2017.
- Murray, Robin. «The Internationalization of Capital and the Nation State .» *New Left Review* , May-June 1971: 83-109.
- National Statistics. «Corporation Tax, Bank Levy and Bank Surcharge .» 2017. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/637909/table11-1A_Aug17.pdf (erişildi: 01 12, 2018).
- Neubig, Thomas. «Fiscal incentives for R&D and innovation in a diverse world.» *OECD Taxation Working Papers*. Paris: OECD Publishing, 2016.
- O'Connor, James. *The Fiscal Crisis of the State* . New Brunswick; London : Transaction Publisher, 2001.
- OECD. *Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting*. Paris: OECD Publishing, 2013.
- . *Consumption Tax Trends 2016*. Paris: OECD Publishing, 2016a.

- . *Developing a Multilateral Instrument to Modify Bilateral Tax Treaties*. Paris: OECD Publishing, 2015a.
- . *Harmful Tax Competition: An Emerging Global Issue*. Paris: OECD Publishing, 1998.
- . *Hybrid Mismatch Arrangements*. Paris: OECD Publishing, 2012.
- . *Measuring and Monitoring BEPS, Action 11 - 2015 Final Report*. Paris: OECD Publishing, 2015b.
- . *Recent Tax Policy Trends and Reforms in OECD Countries*. Paris: OECD Publishing, 2004.
- . «Tax And Economic Growth.» *Economics Department Working Paper No.620*. Paris: OECD Publishing, 2008.
- . *Tax Policy Reform and Economic Growth*. Paris : OECD Publishing, 2010.
- . *Tax Policy Reforms 2017: OECD and Selected Partner Economies*. Paris: OECD Publishing, 2017.
- . *Tax Policy Reforms in the OECD 2016*. Paris: OECD Publishing, 2016b.
- Oğuz, Şebnem. «Sermayenin uluslararasılaşması sürecinde mekansal farklılaşmalar ve devletin dönüşümü.» *Kapitalizmi Anlamak* içinde, yazar Demet Yılmaz, 147-212. Ankara: Dipnot Yayınları, 2006.
- Onaran, Özlem. «From wage suppression to sovereign debt crisis in Western Europe: who pays for the costs of the crisis? .» *Int. J. Public Policy*, 2011: 51-69.
- Önder, İzzettin. «Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye'de Devletin Yeri ve İşlevi.» *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar* içinde, yazar Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan, 221-250. İstanbul : İletişim Yayınları, 2011.
- Öz, N. Semih. «Vergi Rekabeti Konusunda OECD Çalışmaları.» *Küresel Dönemde Vergileme* içinde, yazar Ayşegül Yakar Önal ve Sezai Temelli, 81-128. İstanbul: Beta, 2012.

- Palan, Ronen. «Tax Havens and the Commercialization of State Sovereignty.» *International Organization*, 2002: 151-176.
- Palley, Thomas I. «Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması.» *Neoliberalizm* içinde, yazar Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, 42-58. İstanbul: Yordam Kitap, 2014.
- Papadatos, Demphanes. «Günümüz Kapitalizmde Merkez Bankacılığı: Enflasyon Hedeflemesi ve Finansal Krizle.» *Finasallaşma ve Kapitalizmin Krizi* içinde, yazar Costas Lapavitsas, 171-202. İstanbul: Yordam Kitap, 2009.
- Peck, Jamie, Nik Theodore, ve Neil Brenner. «Neoliberalism; interrupted.» *Neoliberalism Beyond the Free Market* içinde, yazar Damien Cahill, Lindy Edwards ve Frank Stilwell, 15-30. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2012.
- Pianta, Mario, ve Paolo Gerbaudo. «In Search of European Alternatives: Anti-Austerity Protests in Europe.» *Subterranean Politics in Europe* içinde, düzenleyen: Mary Kaldor ve Sabine Selchow, 31-59. New York: Palgrave Macmillan, 2015.
- Picciotto, Sol. *Devlet Tartışmaları* içinde, düzenleyen: Simon Clarke, 261-274. Ankara: Ütopya, 2004.
- . *International Business Taxation*. Electronic Edition: Sol Picciotto, 2013.
- . *Regulating Global Corporate Capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Piketty, Thomas. *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*. Çeviren Hande Koçak. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Piotrowska, Joanna, ve Werner Vanborren. «The corporate income tax rate-revenue paradox: Evidence in the EU.» *Taxation Papers*. Brussel: European Commission, 2008.
- Polanyi, Karl. *Büyük Dönüşüm*. Çeviren Ayşe Buğra. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

- Pront, Peter E., ve Roger M. Zaitzef. «Repeal of the United States Withholding Tax on Interest Paid to Foreigners.» *International Tax & Business Lawyer*, 1986: 191-248.
- Ricardo, David. *Siyasal iktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Rosanvallon, Pierre. *Refah Devletin Krizi*. Ankara: Dost Kitabevi, 2004.
- Saad-Filho, Alfredo. «From Washington to Post-Washington Consensus: Neoliberal Agendas for Economic Development.» *Neoliberalism: A critical Reader* içinde, yazar Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston, 113-119. London: Pluto Press, 2005.
- Saad-Filho, Alfredo. «Latin Amerika'da Neoliberalizmin Ekonomi Politikası.» *Neoliberalizm* içinde, düzenleyen: Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, 361-373. İstanbul: Yordam Kitap, 2007.
- Saad-Filho, Alfredo. «Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler .» *Neoliberalizm* içinde, yazar Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, 191-201. İstanbul: Yordam Kitap, 2014.
- Samson, William D. «History of Taxation .» *The International Tax System* içinde, yazar Andrew Lymer ve John Hasseldine, 21-42. New York: Springer Science +Business Media, 2002.
- Santos, Paulo L. dos. «Günümüz Kapitalizmde Bankacılığın İçeriği Üzerine.» *Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi* içinde, yazar Costas Lapavistas, 121-170. İstanbul: Yordam Kitap, 2009.
- Schumpeter, Joseph A. «The Crisis of Tax State.» *The Economics and Sociology of Capitalism*. Düzenleyen: Richard Swedberg. Princeton: Princeton University Press, 1991.

- Seligman, Edwin R. A. *Essays In Taxation*. New York: Augustus M. Kelley, 1969.
- Sklar, Martin J. *The Corporate Reconstruction of American Capitalism 1890-1916*. New York: Cambridge University Press, 1988.
- Smith, Adam. *Milletlerin Zenginliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası kültür Yayınları , 2016.
- Söğütoğlu, Güneş. «Küreselleşmenin Etkisiyle Değişen Vergi Sepeti.» *Küresel Dönemde Vergileme* içinde, yazar Ayşegül Yakar Önal ve Sezai Temelli, 55-80. İstanbul: Beta, 2012.
- Steinmo, Sven. «The Evolution of Policy Ideas: Tax Policy in The 20. Century.» *British Journal of Politics and International Relations*, May 2003: 206-236.
- Steuerle, Eugene. «Tax Policy from 1990 to 2001.» *American Economic Policy in 1990s* içinde, düzenleyen: Jeffrey Frankel ve Peter Orszag, 139-169. Massachusetts: MIT Press, 2002.
- Streeck, Wolfgang. *Satın Alınan Zaman*. Çeviren Kerem Kabadayı. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016.
- . «The Politics of Public Debt.» *MPIFG Discussion Paper*. 2013.
- Şen, Hüseyin, ve İsa Sağbaş. *Vergi Teorisi ve Politikası*. Ankara, 2016.
- Şenalp, M. Gürsan. *Ulusötesi Kapitalist Sınıf Oluşumu* . İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2012.
- Şener, Orhan. *Kamu Ekonomisi*. İstanbul : Beta, 2016.
- Taşgın, Neşe Şahin. *Yoksulluk İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler*. Ankara: Nika Yayınevi, 2017.
- Tax Policy Center. *Major Enacted Tax Legislation, 1980-1989*. 2017. <http://www.taxpolicycenter.org/laws-proposals/major-enacted-tax-legislation-1980-1989> (erişildi: 01 04, 2018).
- Taylor, Jack. «Corporation Income Tax Brackets and Rates, 1909-2002.» *Statistics of Income Buletin*, September 2003: 284-290.

- Temelli, Sezai, ve Ayşegül Yakar Önal. *Vergi Yapısındaki Dönüşüm ve Türkiye*. İstanbul: Friedrich Ebert Stiftung, 2012.
- Tilly, Charles. *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*. Çeviren Kudret Emiroğlu. Ankara: İmge Kitabevi, 2001.
- Topal, Aylin. «Yeni Sağ.» *Siyaset Bilimi* içinde, yazar Gökhan Atılğan ve Atilla Aytekin, 391-403. İstanbul: Yordam Kitap, 2012.
- Tyfield, David. «Neoliberalism, Intellectual Property and the Global Knowledge Economy.» *The Rise and Fall of Neoliberalism* içinde, yazar Kean Birch ve Vlad Mykhnenko, 60-76. London; New York : Zed books, 2010.
- Wallerstein, Immanuel. *World-Systems Analysis An Introduction*. London: Duke University Press, 2004.
- Ward, Kevin, ve Kim England. «Introduction: Reading Neoliberalization .» *Neoliberalization: States, Networks, Peoples* içinde, yazar Kevin Ward ve Kim England, 1-22. Oxford: Blackwell Publishing, 2007.
- Wood, Ellen M. «Globalization and the State: Where is the Power of Capital?» *Anti-Capitalism, A Marxist Introduction* içinde, yazar Afredo Saad-Filho, 127-142. London: Pluto Press, 2003.
- . *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*. İstanbul: Yordam Kitap, 2016.
- . *The Origin of Capitalism*. London: Verso, 2002.
- Woodward, Richard. «Tax havens in an austere world: the clash of new ideas and existing interests.» *The Austerity State* içinde, yazar Stephen McBride ve Bryan M. Evans, 243-263. Toronto: University of Toronto Press, 2017.
- World Bank. *The State in a Changing World*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Zodrow, George R. «Capital Mobility and Capital Tax Competition.» *National Tax Journal*, 63:4, pp. 865-901, 2010: 865-901.

Zucman, Gabriel. *Vergi Cennetleri Ulusların Gizli Zenginliği*. Çeviren Yasemin Özden Charles. İstanbul: Yordam Kitap, 2013.

ÖZET

‘Vergi’ kavramı kamu harcamalarının finansman aracı olmasının ötesinde anlaşılması gerekmektedir. Tarihsel ekonomi politik analizin gösterdiği üzere, ‘vergi’, ‘vergi politikası’ ve ‘vergi devleti’ gibi kavramlar kapitalist sermaye birikim süreçleri ve sınıf ilişkileri ile olan karşılıklı ilişkisi üzerinde anlaşılması gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışmada neoliberal dönemde verginin dönüşümü bu çerçevede ele alınmıştır.

Neoliberal dönemin birikim rejimi ve sınıf ilişkileri vergi, vergi politikaları ve vergi devletini önemli bir biçimde şekillendirmiştir. Uluslararası sermayenin artan ideolojik baskınlığı sermayeye yönelik oran indirimlerini beraberinde getirmiştir. Kurumlar vergisi ve en üst gelir vergisi oranının indirilmesi, sermaye gelirlerini daha düşük vergilendirilmesi, finansal birikimi destekleyecek vergi politikaları bunlara örnektir. Bu kapsamda vergi politikalarında ilke olarak adaletten etkinliğe kayma gözlenmektedir.

Sermaye birikimin uluslararasılaşması ve finansallaşması ‘vergi devletinin’ sermayeyi vergilendirme kapasitesini düşürmüştür. Yine uluslararası vergiden kaçınma ve kaçırmanın artması ‘vergi devleti’ ve sermaye arasında gerilim yaratmaktadır. Tüm bunların sonucu olarak, ulus-devletler emek ve tüketimi daha çok vergilendirmeyi tercih etmektedir. Bu durum neoliberal dönemin bir başka gerilim kaynağını oluşturmaktadır. Özellikle 2008 krizi sonrası vergi adaletsizliğine yönelik ve sermayenin vergiden kaçınmasına yönelik tepkiler artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, vergi devleti, vergi politikası, neoliberalizm

ABSTRACT

The notion of 'tax' should be understood beyond being solely finance instrument of public expenditure. As historical- political economy analysis reveal, the concepts such as 'tax', 'tax policy' and 'tax state' should be understood with reciprocal relations with capital accumulation process and class relations of capitalism. Therefore, transformation of tax in neoliberal era has been examined in this context in this study.

Class relations and capital accumulation regime of neoliberalism has shaped 'tax', 'tax policies' and 'tax state' significantly. Ideological dominance of international capitalist class has resulted in tax cuts for the benefit of them. Decrease in top marginal income and corporate tax rates, favoured tax rates for capital income and tax policies supporting financial accumulation has been main tax policy instruments for capital in this era. In this context, there has been paradigm shift from equity to efficiency.

On the other hand, internationalization of capital and financialization has decreased taxation capacity of 'tax state' on capital. In addition international tax avoidance and evasion creates tension between capital and state. Nation-states having difficulty in taxing capital has increased tax burden on labour and consumptions. All these developments also creates another tension in society. Especially after 2008 crisis, social reactions and protests against tax injustice and tax avoidance of capital has increased.

Keywords: Tax, tax state, tax policy, neoliberalism

EKLER

EK 1: OECD Ülkelerinde Kurumlar Vergisi Oranları (%)¹

Ülke/Yıl	1981	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Avustralya	46	46	39	36	34	30	30	30,0	30,0
Avusturya	55	55	30	34	34	25	25	25,0	25,0
Belçika	48	45	41	40,2	40,2	34	34	34,0	34,0
Kanada	50,9	49,4	41,5	42,9	42,4	34,2	29,4	26,7	26,8
Şili	-	-	-	-	15	17	17	22,5	24,0
Çek Cumhuriyeti	-	-	-	41	31	26	19	19,0	19,0
Danimarka	40	50	40	34	32	28	25	23,5	22,0
Estonya	-	-	-	-	26	24	21	20,0	20,0
Finlandiya	61,5	61,8	44,5	25	29	26	26	20,0	20,0
Fransa	50	50	42	36,7	37,8	35	34,4	38,0	34,4
Almanya	60	60	54,5	55,1	52	38,9	30,2	30,2	30,2
Yunanistan	45	49	46	35	40	32	24	26,0	29,0
Macaristan	-	-	40	18	18	16	19	19,0	19,0
İzlanda	-	-	-	-	30	18	18	20,0	20,0
İrlanda	45	50	43	38	24	12,5	12,5	12,5	12,5
İsrail	-	-	-	-	36	34	25	26,5	25,0
İtalya	36,3	46,4	46,4	53,2	37	33	27,5	31,3	31,3
Japonya	-	-	50	50	40,9	39,5	39,5	32,1	30,0
Kore	-	-	-	-	30,8	27,5	24,2	24,2	24,2
Letonya	-	-	-	25	25	15	15	15	15
Luxemburg	-	-	-	-	37,5	30,4	28,6	29,2	29,2
Meksika	42	42	36	34	35	30	30	30,0	30,0
Hollanda	48	43	35	35	35	31,5	25,5	25,0	25,0
Yeni Zelanda	45	45	33	33	33	33	30	28,0	28,0
Norveç	50,8	50,8	50,8	28	28	28	28	27,0	25,0
Polonya	-	-	-	40	30	19	19	19,0	19,0
Portekiz	49	55,1	40,2	39,6	35,2	27,5	26,5	29,5	29,5
Slovakya	-	-	-	40	29	19	19	22,0	22,0
Slovenya	-	-	-	-	25	25	20	17,0	17,0
İspanya	33	35	35	35	35	35	30	28,0	25,0
İsveç	57,8	56,6	53	28	28	28	26,3	22,0	22,0
İsviçre	33	31,9	30,6	28,5	24,9	21,3	21,2	21,1	21,1
Türkiye	-	-	-	-	33	30	20	20,0	20,0
İngiltere	52	40	34	33	30	30	28	20,0	20,0
ABD	49,7	49,8	38,7	39,6	39,3	39,3	39,2	39,0	38,9
Ortalama	47,5	48,2	41	36,6	32,6	28,2	25,5	24,9	24,7

Kaynak: OECD Stat

¹ Bazı OECD ülkelerinde hem yerel düzeyde hem de ulusal düzeyde kurumlar vergisi uygulanmaktadır. Bu nedenle ‘birleştirilmiş oran’ (combined corporate tax rate) ele alınmıştır.

EK 2: OECD Ülkelerinde En Üst Marjinal Gelir Vergisi Oranları (%)

Ülke/Yıl	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Avustralya	65	--	60	48	47	48,5	48,5	46,5	49,0
Avusturya	62	62	62	50	50	42,6	43,7	43,7	50,0
Belçika	60	76,32	71,55	55	55	52,6	45,1	45,3	45,3
Kanada	47	--	34	29	29	47,9	46,4	46,4	49,5
Şili	--	--	--	--	--	45,0	40,0	40,0	40,0
Çek Cumhuriyeti	--	--	--	--	43	28,0	28,0	20,1	20,1
Danimarka	40	--	39,6	68	63,5	53,7	54,3	55,4	55,8
Estonya	--	--	--	--	--	26,0	23,8	20,4	19,7
Finlandiya	51	51	51	43	39	52,6	49,9	48,2	49,1
Fransa	60	60	65	51,79	--	40,5	36,5	38,4	54,0
Almanya	56	56	56	53	53	53,8	43,4	47,5	47,5
Yunanistan	63	60	63	50	45	37,8	33,6	37,8	50,0
Macaristan	--	--	--	50	44	56,0	56,0	40,6	16,0
İzlanda	--	--	38	--	--	43,1	38,2	44,3	44,4
İrlanda	77	60	65	56	48	46,0	44,0	52,0	47,0
İsrail	--	--	--	--	--	50,0	49,0	45,0	50,0
İtalya	72	72	65	50	51	46,4	44,1	40,5	48,8
Japonya	75	93	70	50	50	45,5	47,1	47,2	55,7
Kore	--	--	55	50	45	36,7	35,6	35,3	39,3
Luxemburg	57	58,43	57	56	50	47,2	34,7	34,7	43,6
Meksika	--	55	55	35	35	40,0	22,5	30,0	35,0
Hollanda	71	72	72	60	60	60,0	52,0	49,5	49,2
Yeni Zelanda	60	60	66	33	33	39,0	39,0	35,5	33,0
Norveç	73	--	40	17	13,7	47,5	43,5	40,0	39,0
Polonya	--	--	--	--	45	26,4	31,5	23,7	20,9
Portekiz	--	--	60	40	40	35,6	35,6	40,8	50,3
Slovakya	--	--	--	--	42	42,0	6,6	16,5	21,7
Slovenya	--	--	--	--	--	39,0	39,0	31,9	39,0
İspanya	62	65,5	66	56	56	48,0	45,0	43,0	46,0
İsveç	87	--	80	65	30	55,4	56,6	56,6	57,0
İsviçre	44	--	11,5	11,5	11,5	38,0	36,7	36,4	36,1
Türkiye	68	--	55	50	55	40,6	35,6	35,7	35,8
İngiltere	83	--	60	40	40	40,0	40,0	50,0	45,0
ABD	70	70	50	28	39,6	46,5	41,3	41,7	46,3
OECD Ortalama	64	65	56	46	43	44	40	40	42

Kaynak: OECD Stat

EK 3: AB Ülkelerinde Standart Katma Değer Vergisi Oranları (2008-2017)

Ülke/yıl	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Belçika	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
Bulgaristan	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
Çek Cumhuriyeti	19	19	20	20	20	21	21	21	21	21
Danimarka	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
Almanya	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Estonya	18	20	20	20	20	20	20	20	20	20
İrlanda	21	21,5	21	21	23	23	23	23	23	23
Yunanistan	19	19	23	23	23	23	23	23	23	24
İspanya	16	16	18	18	18	21	21	21	21	21
Fransa	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6	20	20	20	20
Hırvatistan	22	22	23	23	25	25	25	25	25	25
İtalya	20	20	20	20	21	21	22	22	22	22
Kıbrıs	15	15	15	15	17	18	19	19	19	19
Litvanya	18	21	21	22	22	21	21	21	21	21
Letonya	18	19	21	21	21	21	21	21	21	21
Lüksemburg	15	15	15	15	15	15	15	17	17	17
Macaristan	20	25	25	25	27	27	27	27	27	27
Malta	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18
Hollanda	19	19,0	19	19	19	21	21	21	21	21
Avusturya	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
Polonya	22	22	22	23	23	23	23	23	23	23
Portekiz	20	20	21	23	23	23	23	23	23	23
Romanya	19	19	24	24	24	24	24	24	20	19
Slovenya	20	20	20	20	20	22	22	22	22	22
Slovakya	19	19,0	19	20	20	20	20	20	20	20
Finlandiya	22	22	23	23	23	24	24	24	24	24
İsveç	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
İngiltere	17,5	15	17,5	20	20	20	20	20	20	20
EU-28	19,5	19,9	20,5	20,8	21,1	21,5	21,5	21,6	21,5	21,5
EA-19	18,8	19,2	19,7	19,9	20,1	20,6	20,7	20,8	20,8	20,8

EK 4: OECD Ülkelerinde Kriz Sonrası Kurumlar Vergisi Oranları

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Avustralya	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0
Avusturya	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0
Belçika	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0	34,0
Kanada	31,4	30,9	29,4	27,7	26,1	26,2	26,2	26,7	26,7	26,7
Şili	17,0	17,0	17,0	20,0	20,0	20,0	21,0	22,5	24,0	25,0
Çek Cumhuriyeti	21,0	20,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0
Danimarka	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	24,5	23,5	22,0	22,0
Estonya	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	20,0	20,0	20,0
Finlandiya	26,0	26,0	26,0	26,0	24,5	24,5	20,0	20,0	20,0	20,0
Fransa	34,4	34,4	34,4	36,1	36,1	38,0	38,0	38,0	34,4	34,4
Almanya	30,2	30,2	30,2	30,2	30,2	30,2	30,2	30,2	30,2	30,2
Yunanistan	25,0	25,0	24,0	20,0	20,0	26,0	26,0	26,0	29,0	29,0
Macaristan	20,0	20,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	9,0
İzlanda	15,0	15,0	18,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
İrlanda	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5
İsrail	27,0	26,0	25,0	24,0	25,0	25,0	26,5	26,5	25,0	24,0
İtalya	31,4	31,4	31,4	31,4	31,3	31,3	31,3	31,3	31,3	27,8
Japonya	39,5	39,5	39,5	39,5	39,5	37,0	37,0	32,1	30,0	30,0
Kore	27,5	24,2	24,2	24,2	24,2	24,2	24,2	24,2	24,2	24,2
Letonya	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0
Lüksemburg	29,6	28,6	28,6	28,8	28,8	29,2	29,2	29,2	29,2	27,1
Meksika	28,0	28,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0
Hollanda	25,5	25,5	25,5	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0
Yeni Zelanda	30,0	30,0	30,0	28,0	28,0	28,0	28,0	28,0	28,0	28,0
Norveç	28,0	28,0	28,0	28,0	28,0	28,0	27,0	27,0	25,0	24,0
Polonya	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0
Portekiz	26,5	26,5	26,5	28,5	31,5	31,5	31,5	29,5	29,5	29,5
Slovakya	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	23,0	22,0	22,0	22,0	21,0
Slovenya	22,0	21,0	20,0	20,0	18,0	17,0	17,0	17,0	17,0	19,0
İspanya	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	28,0	25,0	25,0
İsveç	28,0	26,3	26,3	26,3	26,3	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0
İsviçre	21,2	21,2	21,2	21,2	21,2	21,1	21,1	21,1	21,1	21,1
Türkiye	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
İngiltere	28,0	28,0	28,0	26,0	24,0	23,0	21,0	20,0	20,0	19,0
ABD	39,3	39,2	39,2	39,2	39,1	39,0	39,1	39,0	38,9	38,9
Ortalama	25,8	25,5	25,5	25,4	25,3	25,4	25,2	24,9	24,7	24,2

Kaynak: OECD Stat

EK 5: OECD Ülkelerinde Kriz Sonrası En Yüksek Gelir Vergisi Oranları

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Avustralya	46,5	46,5	46,5	46,5	47,5	46,5	46,5	49,0	49,0
Avusturya	43,7	43,7	43,7	43,7	43,7	50,0	50,0	50,0	55,0
Belçika	53,7	53,7	53,7	53,7	53,7	53,7	53,8	53,8	53,3
Kanada	46,4	46,4	46,4	46,4	48,0	49,5	49,5	49,5	53,5
Şili	40,0	40,0	40,0	40,0	40,0	40,0	40,0	40,0	40,0
Çek Cumhuriyeti	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0
Danimarka	62,3	62,1	55,4	55,4	55,4	55,6	55,6	55,8	55,8
Estonya	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	20,0	20,0
Finlandiya	50,1	49,1	49,0	49,2	49,0	51,1	51,5	51,6	51,6
Fransa	45,8	45,8	46,7	50,5	54,4	54,5	54,5	54,5	54,5
Almanya	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5
Yunanistan	40,0	40,0	45,0	49,0	49,0	46,0	46,0	50,0	54,0
Macaristan	36,0	36,0	32,0	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0	15,0
İzlanda	35,7	41,2	46,1	46,2	46,2	46,2	46,2	46,2	46,3
İrlanda	43,5	50,2	52,0	48,0	48,0	48,0	48,0	48,0	48,0
İsrail	47,0	46,0	45,0	45,0	48,0	50,0	50,0	50,0	50,0
İtalya	44,9	44,9	45,2	47,3	47,3	47,3	47,8	48,8	48,8
Japonya	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0	50,8	50,8	55,9	55,9
Kore	38,5	38,5	38,5	38,5	41,8	41,8	41,8	41,8	41,8
Letonya	25,0	23,0	26,0	25,0	25,0	24,0	24,0	23,0	23,0
Lüksemburg	39,0	39,0	39,0	41,3	41,3	43,6	43,6	43,6	43,6
Meksika	28,0	28,0	30,0	30,0	30,0	30,0	35,0	35,0	35,0
Hollanda	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0
Yeni Zelanda	39,0	38,0	35,5	33,0	33,0	33,0	33,0	33,0	33,0
Norveç	40,0	40,0	40,0	40,0	40,0	40,0	39,0	39,0	38,7
Polonya	40,0	32,0	32,0	32,0	32,0	32,0	32,0	32,0	32,0
Portekiz	42,0	42,0	45,9	50,0	49,0	56,5	56,5	56,5	56,5
Slovakya	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	25,0	25,0	25,0	25,0
Slovenya	41,0	41,0	41,0	41,0	41,0	50,0	50,0	50,0	50,0
İspanya	43,0	43,0	43,0	45,0	52,0	52,0	52,0	45,0	45,0
İsveç	56,4	56,5	56,6	56,6	56,6	56,7	56,9	57,0	57,1
İsviçre	41,7	41,7	41,7	41,7	41,7	41,7	41,7	41,7	41,7
Türkiye	35,6	35,6	35,7	35,7	35,7	35,8	35,8	35,8	35,8
İngiltere	40,0	40,0	50,0	50,0	50,0	45,0	45,0	45,0	45,0
ABD	41,9	41,9	41,9	41,9	41,8	46,3	46,3	46,3	46,3
Ortalama	40,9	40,9	41,4	41,2	41,8	42,7	42,8	43,0	43,3

Kaynak: OECD Stat